

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Historický ústav Filozofické fakulty

MILENA JESENSKÁ
A JEJÍ VZTAH K PRAŽSKÉ NĚMECKÉ A ČESKÉ
KULTUŘE

Diplomová práce

Autor: Zuzana Kadlecová

Vedoucí práce: doc. PhDr. Bohumil Jiroušek, Dr.

Studijní obor: ČJ-D/SŠ

PF JU v Českých Budějovicích

5. ročník

České Budějovice 2008

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

7. 8. 2008

.....

Můj velký dík patří panu doc. PhDr. Bohumilu Jirouškovi, Dr. za laskavé vedení této práce, za podnětné připomínky a trvalou ochotu a otevřenost, dále pracovním Literárního archivu Památníku národního písemnictví v Praze za zprostředkování kontaktu na paní Karolínu Špálovou, držitelku dědických práv osobního fondu Jaroslava Vondráčková.

ANOTACE

Překladatelka a novinářka Milena Jesenská byla jednou z ženských osobností, které reprezentovaly československou meziválečnou republiku a které pomáhaly utvářet tvář nově vznikající společnosti. Patřila ke generaci, která byla ovlivňována mnoha událostmi - zažila Rakousko-uherskou monarchii, fin de siècle, první světovou válku, rozpad monarchie a vznik první samostatné československé republiky, hospodářskou krizi, levicové intelektuální hnutí, sovětský komunismus i německý fašismus, mnichovský diktát, druhou světovou válku ...

Milena byla především v západní části světa známá jako „Kafkova přítelkyně“. Doma, pokud o ní vůbec někdo mluvil, pak se jednalo o rozporuplné vzpomínky, které se týkaly především jejího dospívání. Její jméno bylo dlouhá léta tabu – a to bylo snad jednou z příčin vytvoření mýtů a legend o její osobě, které se mnohdy tradují dodnes (např. nošení kufrů na vídeňském nádraží, dlouholetá závislost na drogách, která měla být zcela vyléčena během týdne, apod.).

Milena se narodila 10. 8. 1896 v Praze v rodině známého českého univerzitního profesora a zubního chirurga. Roku 1913 jí po dlouhé a těžké nemoci zemřela matka a v té době také začala revolta dcery proti příliš tvrdé výchově otce i proti pražské maloměstěcké společnosti. Krádeže, zkušenosti s drogami, první potrat – to vše jí později bylo vytýkáno.

Po absolvování studia na Minervě (1915) se seznámila s bankovním úředníkem Ernstem Polakem, za kterého se roku 1918 provdala. Díky němu se blíže seznámila s pražským, a poté i vídeňským židovským intelektuálním světem. Navázala kontakty s německy píšícími autory, kteří se scházeli v kavárně Arco v Praze, a později se mnozí z nich stali stálými hosty kaváren Central a Herrenhof ve Vídni, kam manželé Polakovi po svatbě odešli. Pocit izolovanosti, samota i finanční nouze – to byly impulsy, díky kterým začala psát své první články pro pražské noviny. Později na ně navázaly četné překlady, zejména povídky Franze Kafky. Ve 20. letech se tak stala výraznou zprostředkovatelkou rakouské kultury i životního stylu, ale také samotného díla Franze Kafky.

V polovině 20. let došlo k rozvodu s Ernstem Polakem a návratu do Prahy. V krátké době Milena vydala tři knížky – soubory dosud uveřejněných prací. Výběr z čtenářské ankety v Národních listech „Mileniny recepty“ (1925), „Cesta

k jednoduchosti“ (1926) a „Člověk dělá šaty“ (1927). Prostřednictvím přátel se seznámila s českou avantgardou (Karel Teige, Vítězslav Nezval, Kurt Konrad, Ivan Sekanina, Julius Fučík, Závěš Kalandra, ...). Zde potkala i svého druhého manžela, architekta Jaromíra Krejčara. Pod jeho a Fučíkovým vlivem se angažovala i v protifašistickém hnutí (První protiválečný sjezd v Amsterdamu v roce 1932) a v komunistickém hnutí a tisku.

30. léta byla pro Milenu těžkým životním obdobím – rozpad druhého manželství, nemoc, existenční nouze. Téměř nepublikovala. Na někdejší vysokou novinářskou i literární kvalitu svých článků z 20. let navázala až v letech 1937–1939 reportážemi, články a zamyšleními pro Přítomnost Ferdinanda Peroutky, kde se věnovala životu v pohraničí a blížící se hrozbě ze strany agresivního Německa.

Jedním z důvodů její osamělosti v předválečné Praze a později i v koncentračním táboře byla její individualita – nijak se netajila svými názory na stalinský komunismus, který považovala za stejně nebezpečný jako nacismus. Udržovala kontakty s německo-židovskými uprchlíky, českými letci a vojáky, kterým spolu s malou skupinkou podobně smýšlejících lidí pomáhala v jejich útěku. Pomohla jak svému prvnímu muži, Ernstu Polakovi, tak i poslednímu životnímu druhovi, Evženu Klingerovi. Na odboji se podílela i vydáváním ilegálního časopisu V boj. Tato činnost byla záminkou pro její zatčení gestapem v listopadu 1939. Po věznění na Pankráci byla převezena k soudu do Drážďan a nakonec z důvodu „převýchovy“ transportována do koncentračního tábora Ravensbrück, kde 17. 5. 1944 zemřela.

ANNOTATION

Translator and journalist Milena Jesenská was one of woman personalities, who represented Czechoslovak Republic in interwar period and who helped creating the profile of newly rising society. She belonged to the generation, which was formed by many circumstances – experienced Austrian monarchy, Fin de Siècle, World War I, disintegration of monarchy and origination of first independent Czechoslovak Republic, economic depression, leftist intellectual movement, Soviet communism and German fascism, the Munich dictate, the World War II, ...

Especially in western part of world Milena was known as „Kafka’s friend“. If anyone was talking about her, it usually concerned inconsistent memories related mostly her adolescence. Her name was taboo for a long time – ad this might have been one of reasons for creation of myths and legends about her person, which often persist up to the present (for example carrying of luggage on Vienna railway station, long-standing drug addiction cured completely within a week etc.).

Milena was born 10th August 1896 in Prague, in a family of well-known Czech university professor and surgeon-dentists. In 1913 her mother died after long and chronic disease at which time the daughter’s revolt started against too hard upbringing practised by her father and against Prague petit-bourgeois society. Thefts, drug experiences, first abort – all of these she was later upbraided for.

After she was graduated from a Minerva school (1915) she met bank clerk Ernst Polak, who she married in 1918. Thanks to him she became more acquainted with Prague and then also with Vienna world of Jewish intellectuals. She started to communicate with German writing authors, who were gathering in Arco coffee in Prague. Many of them became also old standers in coffees Central and Herrenhof in Vienna later, where Polaks moved after their wedding. The sense of isolation, loneliness and financial indigence – these were impulses due which she started to write her first articles for Prague newspapers. These were followed later by numerous translations, mostly short stories of Franz Kafka. In the twenties she became outstanding mediator of Austrian culture and life style as well as of Franz Kafka’s work.

In mid-twenties she divorced Ernst Polak and returned to Prague. In short time Milena produced three books – collections of so far publicized works. Collection of reader’s inquiries from Národní listy named “Milena’s Recipes” (1925), “Journey to the

Simplicity” (1926) and “Human makes dress” (1927). Through her friends she met with Czech avant-garde (Karel Teige, Vítězslav Nezval, Kurt Konrad, Ivan Sekanina, Julius Fučík, Závěš Kalandra, etc.). She met here also her second husband architect Jaromír Krejcar. Under his and Fučík’s influence she got involved in anti-fascism movement (First antiwar convention in Amsterdam in 1932) and in communistic movement and press.

The thirties were tough life time for Milena – disintegration of her second marriage, illness, existential indigence. She did not publish almost anything. On her former high-quality journalistic and literal work she picked up again only in years 1937 – 1939 by reportages, articles and retrospectives for “Přítomnost” of Ferdinand Peroutka, where she attended life in borderlands and approaching thread from aggressive Germany.

One of reasons of her solitude in pre-war Prague and later in the concentration camp was her individuality – she did not conceal her attitude and opinions of Stalin’s communism, which she considered the same danger as Nazism. She stayed in contact with German-Jewish refugees, Czech pilots and soldiers, to whom she helped, together with small group of people with similar opinions, on their escapes. She helped her first husband, Ernst Polak as well as her last partner Evžen Klinger. She also participated on resistance by publishing illegal magazine “V Boj”. This activity was used by Gestapo as a reason for her arrest in November 1939. After imprisonment on Pankrác she was transferred to Dresden court and finally transported to concentrating camp Ravensbrück, where she died on 17th May 1944.

Eduard Goldstücker, Professor of German literature and translator of German Jewish authors, especially of Franz Kafka, wrote about Milena: “She became historical personality, idealized on one hand as Kafka’s intimate friend, on the other hand deprecated as a renegade of communistic movement...” The journalist Jaroslav Dressler thought back on her: “Milena’s grandeur was not in her “holiness” and in schoolbook exemplarity of anti-Nazism fighter, but in the way she can arise from dust and dirt to hyper personal sacrifice, how she overcame all the somersaults and flops of her journey. That is why she came out of the sewers and cesspits clear and immaculate in Kafka’s meaning. Her nobleness is in what she made of herself on the end.”

OBSAH

Obsah	8
Úvod	10
I. Pražská společnost před první světovou válkou a rodina Jesenských	13
1.1. České země – nejrozvinutější část Předlitavska	13
1.2. Česká kultura na přelomu století	14
1.3. Proměna Prahy v národní metropoli	16
1.4. Soužití Čechů a Němců	18
1.5. Spravedlivá mezi národy	20
II. Atmosféra počátku 20. století, dospívání Mileny na pozadí první světové války ...	24
2.1. Situace v českých zemích	24
2.2. Minervistka	27
2.3. Arconauté	32
III. Vídeňská léta (1918-1924)	35
3.1. Vídeň po zániku Rakousko-Uherska	35
3.2. Život v literárních kavárnách	36
3.3. První žurnalistické úspěchy	38
IV. Kafkova Milena	51
4.1. Setkání s Franzem Kafkou	51
4.2. „Dopisy Mileně“	52
V. Návrat do Prahy	61
5.1. „Zlatá 20. léta“	61
5.2. Prostředí umělecké avantgardy	63
5.3. Jaromír Krejcar	65
5.4. Vztah ke komunistické straně	70
VI. Třicátá léta	72
6.1. Postupná ztráta iluzí – Milenin rozchod s komunistickou stranou	72
6.2. Peroutkova Přítomnost, Milena na pomyslném žurnalistickém vrcholu	75
6.3. Zatčena gestapem	94
VII. Koncentrační tábor Ravensbrück	98
7.1. Sen	98
7.2. „Kruté na smrti je to, že přináší skutečnou bolest konce, ale nikoli konec.“	99

7.3. Spravedlivá mezi národy	103
Závěr – Nejen „Kafkova Milena“	105
Život Mileny Jesenské v datech	108
Seznam pramenů a literatury	112
Obrazová příloha	118

ÚVOD

Názory na Milenu Jesenskou jsou dodnes stále protichůdné – jedni ji obdivují, jiní naopak zatracují. V českém kulturním povědomí bylo její jméno po dlouhá léta tabu. Krátce po skončení 2. světové války napsaly sice její spoluvězeňkyně z koncentračního tábora Ravensbrück zprávu o posledních letech jejího života, dosvědčily její odvážné chování, ochotu pomoci i v tak těžkých podmínkách a neustálou snahu dodávat lidem optimismus a naději (např. článek spoluvězeňkyně Anny Kvapilové „Dvě Mileny“ jako vzpomínka na Milenu Jesenskou a Milenu Balcarovou – herečku, spisovatelku a hlasatelku pražského rozhlasu, které zahynuly v koncentračním táboře), ale po uchvácení moci komunistickou stranou v roce 1948 byla její dobrá pověst zpochybňována a zostouzena.

Velkou měrou se na tom podílela vdova po Juliu Fučíkovi, Gusta Fučíková. Julius Fučík byl po roce 1948 portrétován jako komunistický mučedník a jeho žena byla ctěna jako vdova po národním hrdinovi. K tomu, že se snažila Mileninu pověst jen očernit, měla jednak politické, jednak osobní důvody. Ona i jiné komunistky v Ravensbrücku Mileně nemohly zapomenout, že ve 30. letech opustila komunistickou stranu, navíc ale svůj kritický postoj jak ke straně, tak k Sovětskému svazu vůbec dávala najevo i v koncentračním táboře, kde pro mnohé vězněné ženy znamenal Sovětský svaz jedinou nadějí na záchranu. K Milenině izolovanosti ostatně napomohlo i to, že před táborovými komunistkami dala přednost přátelství s Němkou Margarete Buber-Neumann: společný měly i nedůvěřivý postoj ke komunistickému Sovětskému svazu a zastávaly stejný názor, že jak stalinismus, tak nacismus jsou stejně nebezpečné systémy. Vedle toho všeho však Gusta nemohla Mileně zapomenout vztah, který u Mileny a Julia Fučíka ve 30. letech přerostl z přátelství v milostný cit.

Když se o ní přece jen po válce mluvilo, pak vždy v negativním smyslu. Byl jí vytýkán i její původ – dobře situovaná pražská rodina, otec uznávaný lékař, dcera ale lehkovážná, marnotratná, rozhazující rodinné bohatství... Zdůrazňovány byly také její zkušenosti s drogami, krádeže, potrat, pobyt na psychiatrii...

Určitý obrat nastal v uvolněnější atmosféře 60. let, v době pokusů o reformu komunismu. V roce 1963 se konala Liblická konference, na které bylo prolomeno tabu kolem Franze Kafky a poprvé zde bylo zmíněno jméno Mileny Jesenské jako jedné z prvních překladatelek jeho díla do českého jazyka.

V roce 1966 ocenil Milenin přínos nejen jako propagátorky díla Franze Kafky u nás, ale také jako výborné meziválečné žurnalistky prof. Eduard Goldstücker v článku „A propos Milena Jesenská“, který vyšel 13. 8. v Literárních novinách. Odpovědí mu bylo příkré odmítnutí F. J. Kolárem v Kulturní tvorbě z 25. 8. článkem „Zhrzená láska jedné renegátky“.

Mezitím už ale Milena začínala být známou zejména v západní části světa jako Kafkova intimní přítelkyně a adresátka jeho dopisů, které byly poprvé vydány Willy Haasem v roce 1952. Intenzivní, prakticky každodenní korespondence putující mezi severoitalským Meranem a Vídní, která trvala přes jeden rok, je pokládána za jednu z nejkrásnějších a nejpůsobivějších ve svém žánru.

V roce „pražského jara“ ještě stihly Kafkovy dopisy vyjít i u nás, po sovětské okupaci se však Milena opět stala nadlouho persona non grata. Důkazem toho bylo, že vzpomínková kniha její dcery Jany Černé „Adresát Milena Jesenská“ nesměla už být distribuována a rukopis vzpomínek Mileniny spolupracovnice a přítelkyně Jaroslavy Vondráčkové „Kolem Mileny Jesenské“ byl z nakladatelství vrácen.

Teprve po roce 1989 začal být Milenin život i její žurnalistické dílo po právu oceňován. Vrcholem byla pocta, které se jí dostalo roku 1995 od izraelského památníku holocaustu Jad Vašem za obětavou pomoc při záchraně zejména židovských uprchlíků v roce 1939 jako Spravedlivé mezi národy.

Vůbec první biografii Mileny Jesenské je kniha Margarete Buber-Neumann „Kafkova přítelkyně Milena“. Nevýhodou pro autorku dozajista bylo, že neznala reálný kontext Milenina života, pražské prostředí jí bylo cizí, a tak byla odkázána pouze na to, co jí Milena o sobě v koncentračním táboře prozradila, a na vzpomínky známých Mileny žijících v cizině, které však s odstupem času byly mnohdy zkreslené. Možná proto je celé dílo prodchnuto tendencí k Milenině heroizaci a jejímu černobílému vidění – jako oběti – pokud se jedná o její protivníky: vlastního otce, prof. Jesenského, a prvního muže, Ernsta Polaka.

Původně měla být kniha napsána ve spolupráci s redaktorem Svobodné Evropy Jaroslavem Dreslerem, který se snažil opatřit životopisný materiál o Mileně od tehdejších současníků, kteří Milenu znali. Nakonec z plánu sešlo a bylo vydáno pouze faksimile „Cesty k jednoduchosti“.

K vytvoření mýtů týkajících se Mileniny osoby přispěla i mozaika vzpomínek její dcery Jany Černé. Jana naposledy viděla svou matku v den jejího zatčení 11. 11. 1939 a krátce ve vězení na Pankráci roku 1940 – velká část knihy se tedy zakládá na

vzpomínkách 11letého dítěte. Období Milenina života před návratem do Prahy (tj. její dospívání a život ve Vídni) je podáno značně jednoduše a nepřesně. I v této knize se opakují chyby, které přejala i některé moderní biografie (např. Alena Wagnerová, Mary Hockaday, ...) – tyranský otec, nošení kufrů na vídeňském nádraží, lekce českého jazyka pro Hermanna Brocha, vyléčení drogové závislosti za týden, ...

Teprve v 90. letech Marie Jirásková v díle „Stručná zpráva o trojí volbě“ nebo Marta Marková-Kotýková v díle „Mýtus Milena“ doplnily chybějící data, vyslechly poslední žijící svědky, objevily řadu do té doby neznámých dokumentů a fotografií, a tak pomohly utvořit obraz Mileny zbavený legend.

Asi nejlépe pak atmosféru 20. a 30. let zachytila ve svých vzpomínkách Jaroslava Vondráčková. Ta se také od 60. let nesystematicky věnovala sběru materiálu o Mileně: pořídila první, i když neúplný seznam Mileniných novinových článků, oslovovala svědky událostí a nechala si od nich sepisovat rozličné vzpomínky, pokusila se shromáždit Mileninu korespondenci (ta byla později souborně vydána Alenou Wagnerovou), pod jejím vlivem začala své vzpomínky sepisovat i Milenina dcera.

Její dlouholeté snažení je dnes uloženo v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze ve fondu Jaroslava Vondráčková.

Cílem této práce je na základě srovnání výše jmenovaných biografí a pramenů (korespondence i novinových článků) zrekapitulovat Milenin život, pokusit se vysvětlit motivy jejího jednání a chování, které mnohdy přísnou morálku tehdejší společnosti pobuřovaly.

Dále ji představit jako vynikající žurnalistku, která se od zpráv týkajících se módy, zdravého životního stylu, návštěvy kaváren a biografů, kultury bydlení apod. vypracovala na přední žurnalistku meziválečné Československé republiky komentující aktuální politické a společenské problémy tehdejší doby, v době války aktivně zapojenou do domácího odboje. Tento komplexní pohled na Milenu Jesenskou je vystavěn na biografickém půdorysu, doplněném o komparativní rámec, zasazující ji do širších středoevropských politických a kulturních kontextů.

I. PRAŽSKÁ SPOLEČNOST PŘED PRVNÍ SVĚTOVOU VÁLKOU A RODINA JESENSKÝCH

1.1. České země – nejrozvinutější část Předlitavska¹

Před první světovou válkou žilo v českých zemích kolem 10 miliónů obyvatel. Přibližně 3,5 milionu obyvatel hovořilo německy. Roku 1900 bylo v českém průmyslu zaměstnáno 36,1 % obyvatel (v německých oblastech dokonce 43,7 %). Roku 1910 připadalo pak na Čechy, Moravu a Slezsko sice jen 18,9 % státního území a 16,9 % celkového obyvatelstva, ale zhruba 75 % veškeré průmyslové výroby Rakouska-Uherska. V době rozpadu habsburské říše bylo v Čechách koncentrováno 91 % cukrovarnického průmyslu, 60 % metalurgie, 92 % sklářské výroby, 57 % pivovarnictví, 80 % textilního průmyslu, 65 % papírenského průmyslu, 90 % rukavičkářství, 76 % chemického průmyslu a takřka 100 % výroby porcelánu. Také automobily, motocykly, elektrotechnika nebo výrobky ze dřeva pocházely z českých zemí.² Z toho všeho vyplývá, že české země se staly před první světovou válkou nejvyspělejší oblastí habsburské monarchie.

Z prostředí české společnosti vzešlo mnoho významných podnikatelů. Ve strojírenském průmyslu vynikli Emanuel Ringhoffer, Emil Škoda a Čeněk Daněk. Nové elektrotechnické závody zakládali František Křižík a bývalý Edisonův asistent Emil Kolben. Ve stavebnictví si získal značné jméno Josef Hlávka. Po přelomu století začaly české banky expandovat do dalších zemí habsburské monarchie a také na Balkánský poloostrov.

Tento vzestup českého obyvatelstva se udál ve značně vypjaté atmosféře vzájemných česko-německých vztahů. Po roce 1879 se staročeši³ stali součástí vládní

¹ Roku 1867 došlo k rakousko-uherskému vyrovnání a tehdy vzniklo Rakousko-Uhersko, skládající se ze dvou států: z východního Uherského království neboli Zalitavska a ze západní části, tedy Předlitavska, zahrnujícího české a alpské země spolu s Haličí a Bukovinou.

² Viz R. HILF, *Němci a Češi. Sousedství ve střední Evropě, jeho význam a proměny*, Praha 1996, s. 47.

³ Staročeši, neboli Národní strana, byli nejsilnější českou měšťanskou politickou stranou do počátku 90. let 19. století. Po smrti Františka Palackého roku 1876 do jejího čela nastoupil František Ladislav Rieger. Na počátku 90. let ale vůdčí roli v české společnosti přebrala strana mladočeská, tedy Národní strana svobodomyšlná, od 90. let vedená Karlem Kramářem. Mladočeši stejně jako staročeši usilovali o uznání českého státního práva, tj. zvýraznění postavení Českého království v rámci Předlitavska, a dále o demokratizaci volebních řádů, která by přinesla větší účast méně majetných vrstev na politickém životě.

Vedle staročešů a mladočešů existovala také Československá demokratická strana dělnická (založená 1874), dále pak na přelomu 19. a 20. století vznikly: Agrární strana (zastupující rolnický venkov), jejíž vůdčí postavou byl Antonín Švehla, dále Strana katolická neboli křesťansko-sociální (sdružující křesťansky smýšlející voličstvo zejména z jižní Moravy a Českomoravské vrchoviny), Strana národně

koalice. Jejich úsilí o úplné zrovnoprávnění českého jazyka s německým v zemských a státních úřadech a ve státním školství v českých zemích bylo relativně úspěšné – nikdy však úplného zrovnoprávnění nedosáhli.

Česká inteligence a úřednictvo nacházelo stále větší uplatnění v zemských a státních úřadech, v zemské samosprávě a vyšším školství. Zástupci českých politických stran také obsazovali místa ministrů v předlitavské vládě. Očividný vzestup Čechů vyvolával značné obavy především u představitelů německých politických stran v českých zemích, kteří začali usilovat o administrativní oddělení německy mluvících oblastí v Čechách a o zavedení němčiny jako státní řeči. Všechny pokusy o česko-německé vyrovnání v Čechách před první světovou válkou ale ztroskotaly.

1.2. Česká kultura na přelomu století

Česká společnost koncem 19. století dozrála. Rychlá sociální a hospodářská proměna okolního světa se promítla do způsobu jeho uměleckého vnímání. Nové dopravní a komunikační prostředky a přemnohé technické vynálezy měnily životní styl společnosti i její názory na svět.

V posledních desetiletích 19. století se významně pozvedla vzdělanost všeho obyvatelstva a po přelomu století byl díky vzdělávacímu vlivu státního školství téměř vymýcen analfabetismus. Česká společnost vytvořila vlastní školství včetně univerzity a vysokého technického školství a od roku 1890 mohla pěstovat „vědu, umění a slovesnost“ v nové instituci – České akademii císaře Františka Josefa I. Kromě státních škol se na vzdělávání obyvatelstva podílely četné spolky a důležitou úlohu sehrála i politická, osvětová, naučná a zábavná literatura. Na Riegrovu encyklopedii ze 60. let navázal Ottův slovník naučný, naučné dílo vydavatele a nakladatele Jana Otty o 28 svazcích z let 1888-1909. Význam pro rozvoj kultury a vzdělanosti nejširších vrstev obyvatelstva měl periodický tisk.

Stále více lidí se pokoušelo aktivně zapojit do kulturního života. Asi největšímu zájmu se těšilo divadlo – vedle ochotnických divadelních souborů vznikalo velké množství pěveckých sdružení, dramatických a recitačních spolků, amatérských kapel apod.

sociální (sdružující nacionálně smýšlející dělnictvo a později i nižší úřednictvo) a dále množství drobných stran s radikálně demokratickým programem – jednu z nich vedl i profesor české univerzity Tomáš G. Masaryk.

Do každodenního života mnoha lidí začala pronikat turistika a sport (např. roku 1862 byl založen Sokol, který se v této době proměnil v masovou českou celonárodní instituci). Tělesná zdatnost patřila již k celkové kulturní úrovni moderního člověka, vznikaly proto různé sportovní oddíly a spolky. Výrazem tohoto trendu a zásluhou Jiřího Stanislava Gutha-Jarkovského byl i vznik Českého výboru pro olympijské hry v roce 1899.

V 90. letech se česká kultura zcela otvírala okolnímu světu. Na sklonku 19. století nastal konec velkých a dlouhých uměleckých epoch a převládajících stavebních slohů. Evropou procházel jeden –ismus za druhým: impresionismus, kubismus, expresionismus v malířství, symbolismus, poetismus a surrealismus v literatuře. Ve středu uměleckého zájmu nestál jen národ, ale spíše jednatel, individuum, usilující o myšlenkovou a uměleckou originalitu.

Ještě v 80. letech otrásl českou společnost boj o pravost Rukopisu královédvorského a Rukopisu zelenohorského. Na národní symbol zaútočili univerzitní vědci, zejména pak jazykovědec Jan Gebauer, historik Jaroslav Goll a sociolog Tomáš G. Masaryk, a dokázali, že Rukopisy jsou geniálními padělkami. (Zastánci pravosti Rukopisů se ozývali ale ještě po dlouhá desetiletí.)⁴

Myšlenkový svět nejmladší umělecké generace vyjádřil v říjnu 1895 Manifest české moderny, který hájil právo umělce na tvůrčí svobodu.

„...Chceme v kritice to, zač jsme bojovali: míti své přesvědčení, volnost slova, bezohlednost. Kritická činnost jest prací tvůrčí, umělecko-vědeckou, samostatným literárním žánrem, rovnocenným všem ostatním. Chceme individualitu. Chceme ji v kritice, v umění. Umělce chceme, ne echa cizích tónů, ne eklektiky, ne diletanty... Individualita nade vše, žitím kypící a život tvořící. Dnes, kdy boje o účelnost v umění jsou směšným přežitkem, kdy všechno staré padá do rumů a počíná se svět nový, žádáme od umělce: Buď svým a buď to ty! Neakcentujeme nikterak českost: buď svým a budeš českým. Mánes, Smetana, Neruda, tito nyní čistě čeští umělci par excellence, platili celou polovici svého života za cizáky česky se vyjadřující... Umělče, dej do svého díla svou krev, svůj mozek, sebe... Chceme pravdu v umění, ne tu, jež fotografuje věci vnějších, ale tu poctivou pravdu vnitřní, jíž je normou jen její nositel – individuum...“⁵

⁴ Viz nejnověji *Čas pádu Rukopisů: studie a materiály*, České Budějovice 2004.

⁵ Viz *České a československé dějiny III*, Praha 1992, s. 94-95.

Pod tímto manifestem jsou podepsáni významné osobnosti jako F. V. Krejčí, F. X. Šalda, J. Třebický, O. Březina, J. S. Machar, J. V. Mrštík, A. Sova, J. K. Šlejhar, V. Choc, V. Körner, J. Pelcl a F. Soukup.⁶

Poslední desetiletí 19. století přineslo mimo jiné i odklon od historizujících slohů a česká města ovládla na dvě desetiletí především secese.⁷

Zejména v Praze byly postaveny překrásně zdobené budovy architektů Jana Kotěry, Bedřicha Ohma, Antonína Balšánka, Dušana Jurkoviče, Josefa Fanty a Josefa Gočára. Významná veřejná prostranství byla vyzdobena dokonalými sochami z dílen Josefa Václava Myslbeka, Ladislava Šalouna a Stanislava Suchardy.

Toto období bylo velkým přelomem i pro výtvarné umění. Členové Spolku výtvarných umělců Mánes, ke kterému patřili např. Jan Preisler, Alfons Mucha nebo Max Švabinský, se školili v Paříži nebo Mnichově a propagovali uměleckou volnost a snahu po výraznějším osobním projevu. V roce 1911 se poté z tohoto sdružení vydělila skupina výtvarníků zvaná Osma (např. Bohumil Kubišta, Emil Filla a další), jejichž programem se stal kubismus.⁸

V této době vzniká také nový druh umění, umělecká fotografie a film.⁹

1.3. Proměna Prahy v národní metropoli

V poslední třetině 19. století smývala Praha česko-německý dvojjazyčný ráz. Zvláště dělnické obyvatelstvo na předměstích, které přicházelo z venkova, hovořilo již jen česky. Českému živlu nestačilo pouhé obrozenecké snažení k záchraně jazyka, ale činil si nárok na plný národní život. Po období státoprávních bojů vznikla přirozená potřeba učinit z Prahy skutečné české národní centrum. Vedle starobylých paláců se začaly stavět nové dominanty Prahy. Národní divadlo u vltavského břehu spolu

⁶ K němu nejnověji *Čas moderny: studie a materiály*, České Budějovice 2006.

⁷ Secese je označení pro umělecký sloh, který zasáhl koncem 19. a na počátku 20. století výtvarné umění (malířství, sochařství, architekturu i užité umění) a rozšířil se i do dalších oblastí kultury (divadlo, tanec, hudba, móda). Secese je tak pokládána za poslední velký sjednocující sloh. V literatuře se k secesi řadí dekadence a symbolismus. Název (z lat. *Secessio* – odchod, odtržení) označuje snahu mladé generace „odtrhnout se“ od starších (odtud např. německý název *Jugendstil*, francouzský *L'art nouveau* nebo anglický *Modern Styl*). K nejvýraznějším znakům secese patří zvýraznění ornamentu, malebně stylizované pásy nebo ladně rozvlákněné křivky, rostlinné, zvířecí i figurální motivy. Užívá se nejrůznějšího materiálu – mramory, keramické prvky, sklo, kov, dřevo – a jeho pestrého výtvarného zpracování – kování, zábradlí, leptané sklo, glazování. Časté je užití ozdobně stylizovaného písma jako ozdobného prvku.

⁸ Podrobněji *Dějiny českého výtvarného umění IV/1,2*, Praha 1998.

⁹ Viz V. BIRGUS, *Česká fotografie 20. století*, Praha 2005. Srovnej též J. MLČOCH, *Česká fotografie 20. století*, Praha b.d.

s Rudolfinem a Akademií výtvarných umění se staly stánky českého umění. Na vrcholu Václavského náměstí se od roku 1890 tyčila mohutná budova Zemského muzea, která společně s budovou techniky na Karlově náměstí, vyšší dívčí školy ve Vodičkově ulici a obchodní akademie v Resselově ulici vyjadřovala naplnění touhy českého národa zařadit se mezi vzdělané a obchodem a vědou kultivované evropské národy. Třetím bodem tohoto pomyslného trojúhelníku se v roce 1891 stala nová prosklená budova Průmyslového paláce na výstavišti ve Stromovce, která vyjadřovala, že český národ se může chlubit i značnými úspěchy na poli materiální práce. Uvnitř tohoto trojúhelníku se nacházely honosné budovy správních rad akciových společností, spořitelen, záložen, nádraží, hotelů a vinohradských měšťanských domů včetně nových církevních stánků, jako byly novogotické kostely v Karlíně a na Smíchově nebo dostavba chrámu sv. Víta na Hradčanech či kostela Petra a Pavla na Vyšehradě.

Vrcholem snah proměnit Prahu v české kulturní a společenské centrum pak byla stavba Obecního domu na Josefském náměstí. Výstavba obecních či národních domů byla vedena záměrem doplnit společenskou vybavenost velkoměsta o prostory určené k tanečním zábavám, koncertům, slavnostním shromážděním, hostinám a spolkovému životu. Proto „v sousedství Prašné brány vybudovala pražská obec v letech 1905-1911 Obecní dům hlavního města Prahy. Byl postaven v secesním slohu podle návrhu architektů Antonína Balšánka a Osvalda Polívky. Vítěznou myšlenkou jejich návrhu, vybraného ve veřejné soutěži, bylo řešení budovy symetricky, podle úhlopříčky staveniště kosočtverečného tvaru. V budově se nachází ústřední prostor – Smetanova síň – a kolem ní a pod ní jsou umístěny společenské salony, herny, restaurace, kavárny, pivnice a vinárny. Na vnější a vnitřní výzdobě Obecního domu se podíleli sochaři Ladislav Šaloun, Antonín Mára, Josef Mařatka, František Úprka a Karel Novák. Karel Špillar je autorem mozaikovitého obrazu Hold Praze. Všechny složky interiéru (intarzované podlahy sálů, barevná okna, zábradlí, schodiště, kování oken, armatury, mříže, nábytek, výtahy a obklady stěn) byly dokonale slohově zpracovány v duchu secese.“¹⁰

Město si vytvářelo svůj vlastní život a stávalo se druhou přírodou, městskou krajinou, jež poskytuje člověku zdánlivě vše, co potřebuje k životu; od plováren, které v létě plují na hladině Vltavy, přes zahradní restaurace a promenády až po nesčetné kavárny. Tisk denně popisoval a komentoval život v Praze, Rakousku, Evropě i ve světě

¹⁰ Viz J. STAŇKOVÁ – J. ŠTURSA – S. VODĚRA, *Pražská architektura. Významné stavby jedenácti století*, Praha 1991, s. 273-275.

a podstatným způsobem se podílel na vytváření veřejného mínění. Tato doba je také právem nazývána zlatým věkem fejetonu a žurnalismu.

Na druhé straně se proti modernizačnímu barbarství rozpoutanému pražským magistrátem vzmohl odpor. Protestovali především spisovatelé, umělci a historici. Manifestem Českému lidu vyzval Moravan Vilém Mrštík do boje proti „bestii triumphans“ ničící historickou substancí města. Akce měla neočekávaný úspěch, manifest podepsala nejenom velká část pražské inteligence, ale získal silný ohlas i na venkově. Všechny tyto aktivity vyvrcholily v roce 1900 založením Klubu za starou Prahu.

1.4. Soužití Čechů a Němců

Němci žijící v českých zemích se vzestupu české společnosti zalekli. Z národa, který v podstatě ani pořádně nebrali na vědomí, jim postupně vyrostl protivník, s nímž už museli počítat. Pražská německy mluvící střední a vyšší vrstva utrpěla po roce 1861 silné ztráty moci a počtu. Německy mluvící obyvatelé měli od třicetileté války do konce 50. let 19. století ve správních orgánech a společnosti v Praze dominantní postavení, ale již na začátku 60. let získali Češi majoritu v městské radě a od poloviny 80. let ovládali veškerou místní správu. Podle výsledků sčítání představovali německy mluvící obyvatelé v roce 1857 více než třetinu obyvatel, ale v roce 1910 již jen 7 % populace ve městě a předměstích.¹¹

„Sčítání z let 1880-1910 přineslo pražským Němcům nevídané zprávy: zatímco české obyvatelstvo ve městě a vnitřních předměstích vzrostlo z 213 000 na 405 000, počet Němců – katolíků, židů a protestantů – poklesl z téměř 39 000 na 33 000. Čeští nacionalisté v Praze jákali, že se Němci rozpouštějí ve slovanském moři.“¹²

O vzestupu českého národa vypovídá i poznámka: „Kdokoliv vyrostl v Praze a má paměť, ochotně připustí, že to je symptom celkové situace Němců v hlavním městě Čech. Před několika desítkami let to bylo německé město, kde pouze nižší třídy obyvatelstva se opovažovaly mluvit česky... Nyní jsou dávno za námi časy, kdy každý vzdělaný Pražan přirozeně mluvil německy a kdy bylo něco neslýchaného, aby česky promluvil důstojník armády.“

¹¹ Viz GARY B. COHEN, *Němci v Praze 1861-1914*, Praha 2000, s. 14.

¹² Tamtéž, s. 71.

Zatímco dříve velký kapitál byl výhradně v německých rukou, v posledních letech vznikaly také české banky. Kdokoliv se pražskými ulicemi prochází s pozornými očima, patrně potvrdí, že elegance a vkus nejsou v žádném případě privilegiem německých dam a že existuje již česká jeunesse doreé... Zkrátka, celkově je vidět zázračný vzestup českého národa a zasvěcenci si uvědomí, že je nejen zázračný, ale také mocný.¹³

Pocit trvalého ohrožení měnil původně přezíravý postoj v tvrdé agresivní útoky, které na české straně nacházely stejně nekompromisní odezvu. Jedním z mnoha příkladů je i rozhodnutí z roku 1892, kdy si čeští nacionalisté prosadili nahrazení dvojjazyčných česko-německých označení pražských ulic výhradně českými. Vůdci místní německé menšiny proti této akci sice protestovali, ale rakouské úřady toto rozhodnutí nakonec potvrdily. Městská samospráva tak trvala na názvu „Celetná ulice“ místo „Zeltnergasse“ nebo „Kaprová“ místo „Karpfengasse“. Záležitost označení pražských ulic je ale pouze jedním z mnoha pokolení, které utrpěla kdysi mocná německá komunita.

Rozdělení obyvatelstva v českých zemích na dvě souběžně se vyvíjející společnosti bylo stále zřejmější. „Tomuto štěpení napomáhalo mnoho spolků organizovaných podle národnostních kritérií; například německé nižší soukromé školství podporoval spolek Schulverein, české Ústřední matice školská. Počet takových spolků, zaměřených i na jiné oblasti, stále rostl. Národnostní principy se začaly prosazovat i v hospodářské oblasti. Podle zásady `svůj k svému` měli Češi nakupovat jen české výrobky a čeští podnikatelé odmítat spojení s německými firmami (totéž mělo platit pro Němce). Ve vzájemném soutěžení se nakonec díky převaze prosazovali spíše Češi, i když počáteční velký handicap úplně nepřekonali. V neprospěch českých Němců mluvilo to, že po ztrátě Prahy v 60. letech neměli v českých zemích žádné jiné dostatečně velké středisko. Ti z českých Němců nebo k němčině asimilovaných Židů, kteří získali celoevropský věhlas, například Sigmund Freud, Gustav Mahler, Ferdinand Porsche, vynikli za hranicemi své otčiny ve Vídni, Německu ...“¹⁴

To, že v Praze mezi Čechy a Němci existovala „dobrovolná segregace“, dosvědčují i vzpomínky Egona Ervína Kische: „Jinak než v obchodních záležitostech neměli pražští Němci styk s půl milionem Čechů ve městě. Nikdy si nezapálil cigaretu sirkou z Ústřední Matice školské a ani Češi si nezapálili svou sirkou z Deutscher

¹³ Viz GARY B. COHEN, c. d., s. 9.

¹⁴ Viz J. POKORNÝ, *Český svět I*, Praha 1997, s. 10-11.

Schulverein. Žádný Němec se neobjevil v české Měšťanské besedě a žádný Čech nevešel do německého Kasina. Také koncerty byly etnický oddělené, stejně jako veřejná plavecká zařízení, parky, hřiště, většina restaurací, kaváren a obchodů. České korzo byla Ferdinandova (dnes Národní) třída, německé Na Příkopě.“¹⁵

Žádný Němec nevstupoval do pivnic ztotožňovaných s jednotami Sokola, a právě tak žádný Čech nechodil do oblíbené hospody Německého tělocvičného spolku. Nejváženější postavy německého uměleckého a literárního života v 70. a 80. letech měly na dolním Novém Městě své vlastní oblíbené kavárny, zatímco jejich české protějšky měly své seskupeny poblíž Národního divadla. Nicméně na přelomu století se mladší intelektuálové na obou stranách, kteří odmítali příliš pronikavou separaci české a německé společnosti, scházeli v jiných kavárnách. Jedna česká skupina zahrnující bratry Čapky, Františka Langra a V. V. Štecha, která se normálně scházela v kavárně Union, se často setkávala s Maxem Brodem, Franzem Kafkou, Egonem E. Kischem, Paulem Leppinem a Franzem Werfelem v kavárně Arco nebo v různých dvojjazyčných podnicích.¹⁶

Na druhé straně – ať byla separace Čechů a Němců ve veřejném životě jakkoli velká, v soukromé sféře, rodinném životě se nadále značně mísili; přesto i zde byl nápadný rozdíl v charakteru vzájemných vztahů a v postojích, které je provázely. Pocity pražských Němců by se mohly popsat takto: „Tak to bylo. Člověk žil ve stejném městě a viděl ty druhé denně. Slyšel je, mluvil jejich jazykem, ale jen když to bylo nutné. Opakovaně s nimi jednal, ale nemiloval je, neznal je, či nechtěl o nich nic vědět.“ Češi naopak poukazovali často na aroganci, snobství a upjaté chování mnoha Němců.¹⁷

1.5. Spravedlivá mezi národy¹⁸

A právě v této Praze, která se začala přeměňovat v moderní velkoměsto a stávala se přirozeným středem života a reprezentace českého národa, se 10. srpna 1896 narodila Milena Jesenská, dcera MUDr. Jana Jesenského a jeho ženy Mileny.

Otec Mileny, Jan Jesenský, se narodil 5. března 1870 a pocházel ze starého zchudlého českého rodu. Protože byl hrdý na historii Prahy i dlouhou tradici českého

¹⁵ Viz K. – H. JÄHN, *Kavárny & spol. Pražské literární kavárny a hospody*, Praha 1990, s. 263.

¹⁶ Viz GARY B. COHEN, c. d., s. 99-100.

¹⁷ Tamtéž, s. 105.

¹⁸ V roce 1995 byla Milena Jesenská za pomoc ohroženým Židům, komunistům a antifašistům při útěku do zahraničí po obsazení zbytku Československa v roce 1939 in memoriam vyznamenána izraelským památníkem holocaustu Jad Vašem jako „Spravedlivá mezi národy“.

vlastenectví, prohlašoval se za potomka Jana Jesenia, prvního profesora medicíny na Karlově univerzitě, který byl za vzdor proti autoritě katolické říše 21. června 1621 popraven na Staroměstském náměstí. Přestože toto tvrzení nebylo podloženo žádnými důkazy, v rodině panoval pocit jakéhosi zvláštního, osudem přisouzeného poslání.

Vzor Jana Jesenia jej pravděpodobně přivedl i ke studiu medicíny. Později se začal specializovat na ortodontii (tj. nauka o nepravidelnostech chrupu a jeho léčení); studijně pobýval mimo jiné i v Paříži a v roce Milenina narození studoval v Berlíně u tehdejších věhlasných profesorů zubního lékařství.¹⁹

V Praze provozoval stomatologickou praxi, zároveň působil jako asistent na lékařské fakultě. Roku 1903 se habilitoval a od roku 1904 získal právo přednášet na univerzitě ve svém oboru. Roku 1911 byl jmenován mimořádným profesorem, pověřeným řízením „plombovacího oddělení c. k. ambulatoria“. Záhy se stal vyhledávaným zubním lékařem a uznávaným univerzitním profesorem.

Neustálý pocit nespravedlivého jednání s Čechy v Rakousku byl zároveň důležitým hnacím motorem jeho práce. Jeho vědecké úspěchy, jeho výkony jako stomatologa byly pro něj především českými výkony, jež měly zmnožit vážnost českého národa v Rakousku.

I přes své úspěchy byl řádným profesorem zubního lékařství jmenován až roku 1919, tedy po vzniku Československé republiky. V tom samém roce se stává přednostou Státního ústavu pro zubní lékařství.²⁰

Uvědomělé a angažované češství z něj učinilo známou osobnost pražské české společnosti. Jako příslušník mladočechů vinil staročechy z podřízenosti Vídni a neschopnosti realizovat české národní snahy, účastnil se různých schůzí strany, četl stranický tisk, tj. *Národní listy*.

Vážený profesor a uznávaný lékař měl ale i druhou tvář - pražská společnost jej znala také jako bonvivána (požitkáře), jenž rád trávívá večery ve veselé společnosti, někdy přímo v bujných pitkách s přáteli a kolegy, během nichž prohrává velké sumy v kartách. Šušvalo se i o jeho četných milostných aférách. Jeho souboj se spisovatelem Milošem Martenem měl být posledním soubojem svedeným v Praze, při němž ovšem nebyl nikdo zabit, pouze tekla krev. (Když jej v roce 1917 vyzval na souboj nevídaný nápadník jeho dcery Ernst Polak, Jesenský odmítl, protože s Židem se bít nebude.)²¹

¹⁹ Viz M. HOCKADAY, *Kafka, láska a odvaha. Život Mileny Jesenské*, Praha 1999, s. 23.

²⁰ Viz J. VONRÁČKOVÁ, *Kolem Mileny Jesenské*, Praha 1991, s. 12.

²¹ Viz A. WAGNEROVÁ, *Milena Jesenská*, Praha 1996, s. 16.

Dvojitá tvář doktora Jesenského ve svých vzpomínkách vykresluje i Prof. MUDr. Vladimír Vondráček, DrSc.: „... Je to vlastně zakladatel moderní stomatologie u nás. Vychoval generaci výborných zubních lékařů, zejména prof. Kostečku a prof. Františka Neuwirtha, pozdější přednosta obou pražských klinik. Byl to histolog, dělal krásné výbrusy zubů. Měl rozsáhlou praxi, praxis aurea. ... Byl střední, spíše menší postavy, náchylný k obezitě. Jeden čas nosil anglické licousy, pak byl hladce oholený a nosil monokl. Jesenský prý žil dvojitým životem. Ráno časně vstával, vyběhl na Petřín, nekouřil; odpoledne pak mnoho kouřil, cigaretu za cigaretou. Jak to dělal při soukromé ordinaci, nevím. V neděli chodíval s Kimlou a mým tchánem, který byl jeho přítelem, na dlouhé procházky po Dobříšsku. Od svého tchána jsem o něm slyšel hodně, sám jsem ho znal jen od vidění.“²²

Přes příznivé vnější podmínky nebylo ale dětství Mileny ani šťastné, ani bezstarostné. Vinu na tom nesl zejména vztah mezi dcerou a otcem. Milena musela být vždy taková, jakou ji chtěl mít on. Doktor Jesenský, ve své profesi člověk otevřený všemu novému a pokrokovému, se doma choval jako konzervativní patriarcha a despota. Milana mu vykala, což už v této době nebylo tak obvyklé, a musela mu dokonce při pozdravení políbit ruku. A i otcovy rány bývaly často nespravedlivé. Poté, co ji jednou strčil do truhly plné špinavého prádla a zaklapl víko, z něj Milena měla nedefinovatelný strach. Byla neustále ve střehu. Z jejího vztahu se ztratilo tedy to nejpodstatnější – láska a důvěra.

Na druhé straně zůstaly Mileně na otce i dobré vzpomínky – dlouhé výlety pěšky, které spolu pořádali, přešly Mileně do krve. Po celý život zůstala vášnivou milovnicí procházek a výletů, přesvědčená o tom, že každou bolest, každou starost je možné „vychodit“.

Dále dvě gesta, která učinil jako účastník demonstrace v boji za všeobecné hlasovací právo 3. listopadu 1905, kdy policie do demonstrantů dokonce střelila, což byl na tehdejší dobu neobvyklý a krutý zákrok, při němž byla řada zraněných, se pro Milenu, která to vše sledovala spolu s matkou, staly příkladem jednání po celý její další život: stát zpřímá a být tu pro druhé, jelikož její otec jako jediný zůstal při střelbě stát a pomohl zraněnému.

Vztah otce a dcery většina biografii o Mileně Jesenské líčí negativně. Spíše výjimkou je názor Marty Markové-Kotkové. Ta vidí Milenu Jesenskou jako osobnost opředenou mnoha mýty a jedním z nich je právě Milenin vztah k otci.

²² Viz V. VONDRÁČEK, *Lékař vzpomíná*, Praha 1973, s. 308.

Na jedné straně většina životopisů na doktora Jesenského pohlíží jako na tyрана a antisemitu (nelíbil se mu také přátelský vztah Mileny k Židům obecně); na druhé straně kdyby mezi Milenou a otcem panovala nepřekonatelná nenávist, jen těžko by mu Milena věnovala svou sbírku fejetonů *Cesta k jednoduchosti*, která byla vydána roku 1926 s věnováním „Drahému tátovi“.

O jejich vztahu pak také vypovídá jedno z nejpůsobivějších pomnichovských vyznání, ve kterém vypráví o svém dětství, o češství a samozřejmě o otci a zážitku z demonstrace - *O umění zůstat stát* (Přítomnost 5. 4. 1939): „... Zůstat stát znamená totiž klid, hledět do očí tomu, co neznám, a vypořádat se s tím. ...“

Dalším svědkem, který líčí manželství Mileniných rodičů, vypráví o jejich lásce, o nedělních výletech a túrách do Dobřichovic, je prof. Josef Švejcar, jehož otec byl blízkým přítelem prof. Jesenského. Obě rodiny se vzájemně často navštěvovaly; Josef Švejcar, který sám měl problematický vztah k otci a řadu let s ním nepromluvil, naopak v prof. Jesenském našel lidskou oporu.²³

Vztah k otci tak i přesto zůstal nejsložitějším a nejkomplikovanějším vztahem Milenina života. Láska a nenávist, důvěra a zklamání, vzájemné pochopení a nesmiřitelné konflikty, úcta a opovržení tvořily protipóly, mezi nimiž oba dva neustále oscilovali.

O prof. Jesenském máme relativně dostatek informací, vedle toho o matce Mileny toho moc známo není. Manželka doktora Jesenského Milena, rozená Hejzlarová, byla dcerou zemského školního inspektora, kterým byl jmenován roku 1886, a známého českého pedagoga Františka Hejzlara. Její rodině, která patřila mezi nově zbohatlé, patřily mimo jiné lázně poblíž Náchoda.

Svémi současníky byla považována za umělecky nadanou – zvláště intenzivně se měla věnovat tehdy oblíbenému vypalování ornamentů a obrázků do dřeva, tzv. vypalované malbě. Vkus, cit pro materiál, barvy, formy a lásku k literatuře, především ruské, předala své dceři. Ta to tak alespoň sama viděla a vždycky zdůrazňovala.

Na rozdíl od jiných žen své sociální třídy se paní Jesenská zřejmě o svou dceru starala sama a nesvětila její výchovu nikomu z domácího personálu. V Mileniných pozdějších fejetonech je dostatek míst, které svědčí o dobrém vztahu mezi matkou a dcerou. Tam, kde chce Milena sdělit nebo zprostředkovat něco pozitivního, se často objevují obraty jako: „... tam kupovala už moje maminka...“ (např. Česká maminka, Přítomnost 19. 4. 1939)

Milena zůstala jediným dítětem svých rodičů. Tři roky po jejím narození, v roce 1899, sice její matka přivedla na svět druhé dítě, chlapce, který dostal rodové jméno Jan – ale slabý chlapec za šest měsíců po svém narození zemřel. V Mileně ale natrvalo zůstal pocit viny a méněcennosti – ona žije a vytoužený dědic jejího otce zemřel.

²³ Viz M. MARKOVÁ-KOTYKOVÁ, *Mýtus Milena. Milena Jesenská jinak*, Praha 1993, s. 20-21.

II. ATMOSFÉRA POČÁTKU 20. STOLETÍ, DOSPÍVÁNÍ MILENY NA POZADÍ PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY

2.1. Situace v českých zemích

Přes všechny politické a národnostní problémy prožívaly české země v prvních letech 20. století období hospodářského vzestupu a kulturního rozvoje. Ekonomický vývoj byl sice pomalejší než v sousedním Německu, přece jen ale všechno směřovalo k modernizaci společnosti. Jednou z podmínek bylo nepochybně dlouhé období míru, které trvalo od prusko-rakouské války z roku 1866. Lidé si na tento stav zvykli a pouze málokterí postřehli pozvolné přístřování mezinárodní politické situace a možnost, že by v blízké budoucnosti mohl vypuknout konflikt, ve kterém by se Rakousko-Uhersko také angažovalo. Změnu celkové atmosféry za to pocítila ekonomika, což se projevilo růstem zbrojní výroby.

Na různých místech světa propukaly lokální konflikty, ale mnohem nebezpečnější se zdálo rostoucí napětí mezi dvěma mocenskými bloky: Dohodou (Anglie, Francie, Rusko) na jedné straně a Trojspolkem (Itálie, Německo, Rakousko-Uhersko) na straně druhé, které se v Evropě vytvořily na přelomu 19. a 20. století.²⁴

Rakousko-Uhersku jako jediné území pro vlastní imperiální politiku v této době zbývala nestabilní oblast Balkánu. Zde však jeho ambicím konkurovalo Srbsko, které se mezitím stávalo vůdcem v národním hnutí jižních Slovanů na cestě za národní svobodou a samostatností.

Dalším problémovým bodem byla otázka obsazené Bosny a Hercegoviny – toto území bylo totiž stále formální součástí Turecka, ačkoli bylo již 30 let okupováno Rakousko-Uherskem. To roku 1908 překvapilo a prohlásilo tuto oblast za integrální součást monarchie.

Nestabilita situace na Balkáně v Rakousko-Uhersku vyvolávala jen další vnitropolitické rozpře. Konflikty, které v této oblasti propukaly, vzbuzovaly zájem zejména české veřejnosti, ve které stále přežívaly nebo se nově probouzely pocity

²⁴ K formování těchto bloků např. viz F. HERRE, *Císař František Josef I. Jeho život – jeho doba*, Praha 1998, s. 369.

slovanské vzájemnosti. To se projevilo zejména v obou balkánských válkách, které proběhly v rychlém sledu za sebou v letech 1912 a 1913.

Každý z těchto konfliktů vedl k dalšímu hromadění rozporů. Zejména to, že Německo upevnilo své pozice především v oblasti Bulharska a Turecka, vyvolalo obavy jak Ruska, tak Anglie, a bylo proto jen otázkou času, kdy dojde k vážnějšímu střetu - čekalo se pouze na záminku k vyvolání konfliktu. Za této situace pak došlo 28. června 1914 v hlavním městě Bosny v Sarajevu k atentátu na následníka habsburského trůnu arcivévodu Františka Ferdinanda d'Este.²⁵

I když se v politických kruzích dlouho hovořilo o hrozbě války, ukázalo se, že veřejnost na ni nebyla připravena. Nikdo si nedovedl představit ani její rozměry, ani její vliv na životy lidí, ani délku jejího trvání. Přesto se dají v prvních reakcích na vyhlášení války rozpoznat rozdíly mezi jednotlivými národy. Německé obyvatelstvo českých a alpských zemí projevovalo při mobilizaci a odjezdu vojáků na frontu nadšení, v české společnosti se objevovaly protichůdné názory: někteří provolávali věrnost rakouskému císaři, jinde převládaly pocity stísněnosti a nechť účastnit se války proti slovanskému Srbsku a Rusku. Objevovaly se různé protiválečné projevy – od zpěvu vlasteneckých písní, přes vyhýbání se mobilizaci, po dezerci z fronty.²⁶

Válečná blokáda způsobila, že říše byla odkázána pouze na vlastní zemědělskou produkci, která přitom citelně klesala (v důsledku odlivu pracovních sil, z nedostatku investic do půdy, strojů, ...). Těživější situace nastala pro české země, které navíc zásobovaly i země alpské. Vídeňskou vládou byly zavedeny povinné dodávky obilí, brambor a masa. Zásobování se i nadále zhoršovalo a vyvolalo k životu i černý trh.

Vláda se začala obávat nespokojenosti zejména českého obyvatelstva a přistoupila postupně k likvidaci občanských práv, říšská rada nezačala jednání, byly

²⁵ Po této události bylo Srbsku 23. července 1914 předáno ultimátum rakousko-uherské vlády. Vídní byla srbská odpověď považována za nedostatečnou, a proto byla nařízena mobilizace, 28. července pak byla vyhlášena Srbsku válka. Během jednoho měsíce došlo ke zformování dvou válčících bloků. Na straně Německa a Rakousko-Uherska vstoupilo do války Turecko a o něco později Bulharsko. Kromě Francie, Anglie a Ruska, jež tvořily jádro Dohody, a Srbska, které se stalo obětí agrese, se na této straně angažovala i Černá Hora. Na Dálném východě vyhlásilo Německu válku Japonsko. Itálie, původně vyčkávající, po příslibu územních zisků od Dohody vystoupila z Trojspolku a 23. května 1915 vyhlásila válku Rakousko-Uhersku, později Turecku a Německu. Roku 1916 do války na straně Dohody vstoupilo Rumunsko, roku 1917 Spojené státy americké a 1918 dokonce i Brazílie.

Boje se rozhořely na několika frontách, bojištěm se stala i Afrika a Asie. Představy Německa a Rakousko-Uherska o rychlém a snadném vítězství se rozplynuly a nastala vleklá a vyčerpávající zákopová válka. Bylo mobilizováno okolo 70 milionů vojáků a boje si vyžádaly na 10 milionů lidských obětí. Průběh a výsledky války podstatně změnily mapu Evropy.

²⁶ Viz F. HERRE, c. d., s. 401.

rozpuštěny všechny zemské sněmy (v Čechách již roku 1913 tzv. anenskými patenty), do úředního styku byla zaváděna výlučně němčina ...²⁷

Vypuknutí války tak postavilo českou politiku před novou situací. Většina českých politiků před jejím počátkem pokládala monarchii za přirozený a vcelku přijatelný státní rámec pro uplatňování českých národních zájmů. Rozhoření konfliktu znamenalo krach dosavadních koncepcí a programů. Čeští politici tak měli pouze dvě možnosti: buď zaujmout loajální postoj k rakousko-uherské říši, nebo se proti říši postavit, usilovat o její porážku a o vytvoření samostatného státu.²⁸ S programem vlastního československého státu, který by zahrnoval české země v jejich historických hranicích a severní oblasti Uherského království osídlené převážně obyvatelstvem slovenské národnosti, přišel již brzy po začátku války T. G. Masaryk.

Nedůvěra k českému národu pak vedla k rozpoutání tvrdých represí. Byly zakázány české knihy s tematikou dějin českého státu, cenzura prováděla zásahy do učebnic, do repertoárů divadel, pod zpřísněným dozorem byl i veškerý český tisk. Mnohé české noviny a časopisy přestaly vycházet. Byli zatýkáni žurnalisté, spisovatelé, funkcionáři českých spolků, antimilitaristé, anarchisté,... Zvláštní kapitolou bylo pronásledování politiků.²⁹

2.2. Minervistka

Ještě před vypuknutím 1. světové války se Milena stala roku 1907 žákyní pražského dívčího gymnázia Minerva. Minerva, založená roku 1890 po dlouholetém úsilí spisovatelky, básnířky a libretistky Elišky Krásnohorské, byla prvním dívčím gymnáziem v Rakousko-Uhersku.³⁰

²⁷ Tamtéž, s. 408.

²⁸ Jednoznačně kladný postoj vůči Rakousko-Uhersku zaujaly katolické strany: vyplývalo to z tradičního sepětí katolické církve s habsburskou monarchií. Československá sociální demokracie válku sice neodsoudila, ale ani pro ni nic nepodnikla. Agrární strana pak neváhala v nezbytném případě projevit loajalitu, ale kontakty udržovala i s odbojem.

²⁹ Hned na podzim roku 1914 byli zatčeni předáci Národněsociální strany Jaroslav Klofáč a Emil Špatný. Koncem roku byly vyneseny první rozsudky smrti proti civilním osobám. Tehdy byl popraven i jeden z členů České obce sokolské Slavomír Kratochvíl a národněsociální novinář Josef Kotek. V průběhu roku 1915 proběhla další vlna zatýkání. K trestu smrti za velezradu byli odsouzeni Karel Kramář, Alois Rašín aj., později byli novým císařem Karlem I. amnestováni.

³⁰ Z iniciativy Elišky Krásnohorské vznikl počátkem roku 1890 Spolek pro ženské studium Minerva. Žádost o povolení dívčího gymnázia předal 11. 3. 1890 říšské radě poslanec Karel Adámek. Po jejím schválení mohlo být založeno nejstarší dívčí gymnázium v Rakousko-Uhersku. Prvním ředitelem se zde stal František Prusík. Podrobněji M. LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999.

Není náhodou, že první dívčí gymnázium v monarchii vzniklo jako česká instituce právě v Praze. Pro české obrození byla emancipace ženy integrální součástí emancipace národní. Ženy tvořily plnou polovinu národa a byly to ony, kdo vychovávaly děti, a tak vlastně rozhodovaly o mateřské řeči dalších pokolení. Na rozdíl od německo-židovského prostředí, v němž byl okruh ženina života více či méně omezen na soukromou sféru rodiny a domácnosti, měly české ženy vedle své tradiční role i svůj úkol veřejný – přispívat k povznesení národa.

Otevřít ženám možnost kvalifikace a vyššího vzdělání se vzhledem k jejich úkolu zase chápalo jako úkol národní. Svou roli v tomto úsilí ovšem sehrály i ekonomické zřetele. Počet žen, které byly nuceny se samy uživit, ve druhé polovině 19. století v souvislosti s pokračující industrializací a zmenšováním rodiny rychle rostl. Potom, co Ženský výrobní spolek český a jiné instituce usnadnily ženám přístup k povolání v řemesle a obchodě, bylo jen otázkou času, kdy bude dívkám zpřístupněno také vyšší školní vzdělání.

Mohlo by se zdát, že v Německu a Rakousko-Uhersku byl odpor proti studiu žen obzvlášť silný. Zatímco ve Švýcarsku už první ženy skládaly zkoušky na vysokých školách a promovaly, v Rakousko-Uhersku dívky směly docházet na chlapecká gymnázia jen jako privatistky. Mohly se sice účastnit vyučování, ale pouze pasivně, a na konci roku musely skládat zkoušky z celé látky. Ve třídách jim byly vyhrazeny zvláštní lavice a přestávky trávily „z důvodů mravních“ ve zvláštních místnostech. Na začátku každé hodiny byly profesorem do třídy uvedeny a na jejím konci ji zase v jeho doprovodu musely opustit. Pouze ve výjimečných případech bylo ženám dovoleno studovat na univerzitě jako hospitantkám, ovšem bez jakýchkoli práv. Odpor vídeňských úřadů proti studiu žen byl v Praze chápán pouze jako další důkaz diskriminace českého národa.

Středoškolsky vzdělaná žena bořila staletý mýtus ženství, dokladem toho je i vzpomínka samotné Elišky Krásnohorské: „... přes všecko příznivé mínění, s nímž potkala se myšlenka Minervy, nalezlo se dosti zarputilým nepřiznivců i v samotných kruzích inteligence našinské, pohříchu z učitelstva. Tak například i ředitel státního ústavu pro vzdělání učitelek Hrys, potkav mě na nábřeží, zastavil mě, a zvedaje ruku k červánkové záplavě nad Hradčany, věstil mně: 'Bůh Vás bude trestati za hříchy proti zákonům odvěkým`...'“³¹ Cílem Krásnohorské tedy bylo vybojovat pozdějším

³¹ Viz M. LENDEROVÁ, c.d., s. 67-68.

absolventkám Minervy i přístup k řádnému vysokoškolskému studiu. To se jí nakonec také podařilo: roku 1895 bylo prvním hospitantkám povoleno studium medicíny (v roce 1902 se Anna Honzáková stala první českou lékařkou vystudovanou v Praze), roku 1897 se ženám otevřely brány filozofické fakulty, roku 1900 lékařské fakulty a roku 1918 konečně i právnické fakulty, když v předchozím roce ženy získaly přístup na Vysoké učení technické.

Od roku 1904 na Minervě začínají jako profesorky působit její první absolventky, mezi nimi také Albína Honzáková, první česká doktorka filozofie a později nejmilejší profesorka Mileny.³²

Minerva nabízela vzdělání jako prostředek k rozvoji nejen mysli, ale i těla a citů. Vyučovalo se zde vedle češtiny i latině a němčině, dějepisu, náboženství, matematice, fyzice, přírodním vědám, zeměpisu, dávaly se i hodiny klavíru. Žákyně Minervy měly k dispozici např. i levnější vstupenky na vltavské plovárny a tenisové kurty na Letenské pláni. V zimě se často pořádaly bruslařské výlety, naopak v létě to byly dlouhé vycházky a pikniky v botanických zahradách nebo na Petříně. Organizovány byly i návštěvy galerií, koncertů a divadelních her.

Spolužačkami jí zde byly dcery vážených, dobře postavených mužů, obchodníků, úředníků z Prahy a okolí. Nerozlučnou trojici s Milenou tvořily Jarmila Ambrožová a Staša Procházková³³ - kde byla Milena, byly i ony.

Milena nebyla ještě dlouho žákyní Minervy, když její matka těžce onemocněla zhoubnou a nevyléčitelnou anémií. Léta jejího dospívání byla proto poznamenaná stínem matčiny nemoci. Ta byla poslední roky upoutána na lůžko a odkázána zcela na pomoc jiných lidí, zejména Mileny. Milena u její postele proseděla dlouhé hodiny a snažila se jí svým vyprávěním alespoň trochu rozveselit. Na konci roku 1912 se matčin stav ale rapidně zhoršil, až nakonec v lednu 1913 své nemoci podlehla.

Rozpolcenost mezi touhou postarat se o milovanou maminku na jedné straně a zoufalstvím nad připoutaností k nemocné ženě na straně druhé je patrná i v dopisech, které Milena napsala. Psaní dopisů bylo pro ni velice důležitým, živým prostředkem komunikace a možností vyjádřit své pocity, myšlenky, názory, a přiblížit se tak druhému člověku.

³² Viz A. WAGNEROVÁ, *Milena Jesenská*, s. 34 -35.

³³ Se Stanislavou (Stašou) Procházkovou, provdaná Jílovskou (1898-1955), pojilo Milenu Jesenskou od let Minervy celoživotní přátelství. Staša vedle práce pro noviny i překládala – je autorkou prvního překladu Joyce do češtiny. Pracovala také jako administrátorka Florianova nakladatelství Dobré dílo a také jako nakladatelská lektorka. Po 2. světové válce pracovala na ministerstvu informací.

Ohlas ztráty matky je patrný i v obdivných dopisech herečky Marii Hübnerové³⁴ a profesorce z Minervy Albíně Honzákové³⁵. Milena u nich hledala osobnost, která by jí mohla být vzorem, autoritu, o níž by se mohla opřít a u které by našla potvrzení vlastní existence a ubezpečení o své výjimečnosti. Milena se tak snažila skrýt svoji nejistou a hledala svoji orientaci ve světě.

V jednom z dopisů Marii Hübnerové napsala: „...Poněvadž mně Vaše pohádky připomněly moji maminku – a ty chvíle, kdy jsem jí naslouchala, stulená u její lenošky – Uměla je tak krásně vyprávět jako Vy – a dovedla mne rozplakat a rozesmát jako Vy – moje – moje maminka – ... A věřte mi – paní – kdybych byla daleko, daleko ve světě a neviděla a neslyšela Vás léta hovořit a hrát – budu na Vás vždycky myslet – i na Vaši hru – i na Vaše pohádky – a nikdy na Vás nezapomenu – ...“³⁶

Profesorky dějepisu Albíny Honzákové si velmi cenila: „... A – Vy jste vzácný člověk, slečno doktorko – vážím si Vás *tolik – tolik* -. „Ať Vás velká doba nezastane malými“ Ne. Jistě ne. Chci napnout všechny své síly, abych nezůstala *malým člověkem*. Teď to ještě jde těžce – že? Teď jsem málo – ale chci to daleko dopracovat v životě. *Hodně daleko*. Těším se, že Vám jednou za léta ukáži výsledek své práce. Jistě *nebude* malý. ...“³⁷

„... Jen něco vím: že cítím šílenou touhu – prosit Vás o to, abych s Vámi směla mluvit. – *Bože* – pochopte, že jste jediný člověk, se kterým mohu mluvit – a pochopte, že musím – bože můj – Není nikde nikdo – nikoho – A kdyby alespoň mi někdo *odpověděl* na úplně prosté otázky, na které dnes odpovědi nemám. Jen kdybyste se byla hezky podívala – A – není snad toho třeba – mám jít sama – že? Prosím Vás – až budete mít čas – *prosím Vás* – prosím Vás – jen o hodinu – Jen na hodinu – ...“³⁸

Do této doby spadají i první Mileniny literární pokusy. Dosud se předpokládalo, že začala psát teprve ve Vídni, v neposlední řadě pod tlakem těžké materiální situace. Tři sešity třídního časopisu kvinty A gymnázia Minerva z roku 1911/1912 však dokládají něco jiného; titulní strana rukou psaného sešitu nese název *Naše snahy*. Sešitek obsahuje několik básní, popisy cest, krátké povídky, mezi nimiž je v prvním čísle jedna s titulem *Lidé umírají – lidé mizí* od A. X. Nesseyové, což je pseudonym,

³⁴ Marie Hübnerová (1866-1931), význačná česká herečka, představitelka divadelního realismu a dlouholetá členka Národního divadla.

³⁵ Albína Honzáková (1877-1973), jedna z prvních českých doktorek filozofie, učila 30 let jako obdivovaná a milovaná profesorka dějepisu na gymnáziu Minerva, aktivně pracovala v mezinárodním ženském hnutí a spolku českých akademiček.

³⁶ LA PNP, M. Jesenská M. Hübnerové, Praha 1913.

³⁷ LA PNP, M. Jesenská A. Honzákové, Praha 19. 10. 1914.

vzniklý zkráceným příjmením Jesenský, zapsaným od konce: jako A. X. Nessey bude Milena Jesenská o deset let později podepisovat své články pro deník Tribuna.

Maturitu na Minervě složila Milena roku 1915, tedy rok po zahájení války. Válku prof. Jesenský pochopil velmi brzy jako příležitost k dalšímu rozvoji svého oboru a již v srpnu 1914 založil v nemocnici na Žižkově zvláštní oddělení pro zranění obličeje, kde mu musela Milena pomáhat. Na konci války měl již nový obor, čelistní chirurgie a ortopedie, k jehož ustavení podstatnou měrou přispěl právě on, v medicíně své pevné místo.

Milena, která právě dokončila gymnázium a pomáhala otci v jeho praxi, se pod nátlakem dala zapsat na lékařskou fakultu. Na medicíně ale dlouho nevydržela – přičil se jí pohled na krev, nesnášela pach v nemocničních sálech, a proto, když při první pitvě omdlela, opustila fakultu.

Předpoklad, že válka brzy skončí, se ukázal jako nesprávný a čím déle se vlekla, tím více rostly problémy v zásobování potravinami a dalším zbožím. U Jesenských ale nouzi nepociťovali. Milena tajně brala potraviny i šaty a dávala je svým známým, kteří to potřebovali. Plným rukama rozhazovala otcovy peníze – od čtrnácti let měla volný přístup k jeho bankovnímu kontu - nebrala je však pro sebe, nýbrž pro své přítelkyně a přátele, jimž byla ochotna splnit každé přání, které jim viděla na očích. I nadále navštěvovala koncerty v Rudolfinu, jako milovnice divadla byla často spatřena v Národním i Vinohradském divadle, výjimkou nebyly ani časté návštěvy kaváren.

Své tehdejší pocity popsala Milena později v Přítomnosti: „Patřím ke generaci, která prožila ve svém mládí přelom století. Pane Bože, jaká jsme to byli generace! *Schöngeligi* nám říkali, a vskutku, měli pravdu. Živili jsme se kulturou, přecpávali jsme se jí, hltali ji. Chodíce po nábřeží, šeptali jsme si Březinovy verše. Znali jsme každý takt ze všech klasických symfonií a komorní hudby. Četli jsme Dostojevského, Čechova, Turgeněva, Flauberta, Stendhala se stejným vytržením, jako čtou dnešní mladí detektivky. Četli jsme celé noci, poslouchali jsme hudbu celé večery, nevycházeli jsme z jakéhosi okouzlení. Život obyčejný jsme považovali za příliš hrubý a drsný pro své jemné a vznešené duše. Vyhýbali jsme se pečlivě všemu, co zavánělo potem, lidskou dřinou a vůbec člověkem. Člověk byl pro nás ta či ona postava slavného románu a pak, ovšem, my, vyvolení. Žili jsme v mátožném opojení kulturní krásy. První válečné rány třeskly rušivě do našich snů. Byli jsme zvyklí na cizince, kteří chodili Prahou a říkali: hezká holka, hubička, jako jedině, co česky dovedli. V prvních válečných dnech jsme

³⁸ LA PNP, M. Jesenská A. Honzákové, Praha [jaro 1915].

poznali cizince, kteří znali jediné české slůvko: bolí. Na nádražích leželi v čekárnách ovázaní lidé, nemocnice byly plné rozstřílených těl, ubohých, zhnisaných kusů lidského života. Probudili jsme se do strašné skutečnosti.“ (Sbohem, Jules Romainsi, Přítomnost 1. 2. 1939)

Obdobně o propuknutí války smýšleli i mladí intelektuálové, jejichž postoj by se mohl vyjádřit slovy Maxe Broda: „Válka pro nás byla jen jakási bláznivá myšlenka z nějaké hry, řekněme o perpetuu mobile nebo o fontáně věčného mládí ... Byli jsme rozmazlená generace, zhýčkaná bezmála padesáti lety míru, která způsobila, že jsme pustili z očí nejhorší metlu lidstva ... A nyní, přes noc, se mír náhle zhroutil. Byli jsme zkrátka hloupí ... nebyli jsme dokonce ani pacifisty, protože pacifismus alespoň předpokládá existenci války a potřebu proti ní bojovat.“³⁹

2.3. Arconauté

V letech kolem první světové války se podstatná část společenského života odehrávala v kavárnách. Téměř každá profesní skupina měla svou kavárnu, kde se scházela. Jeden nebo několik šálků kávy, často mimořádně veliký výběr deníků a časopisů a neutrální půda k rozhovoru, to byly tři hlavní věci, jež kavárny nabízely svým návštěvníkům.

Zvláštní místo mezi kavárnami zaujímaly v této době umělecké a literární kavárny, v nichž se setkávali příslušníci tehdejších kulturních a duchovních elit a avantgard. Mezi nimi kralovala kavárna Union na rohu Pernštýna a Národní třídy. Byla to kavárna čtenářská - její hosté si v ní mohli zadarmo přečíst všechny důležité deníky, časopisy a revue. Chodili sem umělci, spisovatelé, malíři, architekti, kritikové umění, novináři z Národních listů, Volných směrů, Mánesa, Moderní revue a Zlaté Prahy. Mezi časté hosty patřili: Gočár, Filla, Beneš, Špála, Šíma, Kubišta, Štěch, Brunner, Gutfreund, bratři Čapkové, Langer, Kramář, Wirth, Bass, Dyk, Hašek.

Herci z Národního divadla často chodívali do Slavie a jejich kolegové z Vinohradského divadla se scházeli v Hlavovce. V nedaleké Tůmovce pak bylo možno zahlédnout redaktory Času a Přehledu.⁴⁰

K těmto kavárnám patřila i kavárna Arco v Hybernské ulici, kde se scházeli hlavně pražští němečtí spisovatelé, tj. literární okruh kolem Maxe Broda a Franze

³⁹ Viz M. HOCKADAY, c. d., s. 24.

⁴⁰ Viz K.-H. JÄHN, *Kavárny & spol. Pražské literární kavárny a hospody*, Praha 1990, s. 270.

Werfela. Postupně se tu setkali všichni, kdo se jako děti židovských rodičů narodili v letech 1883 až 1896 většinou v Praze, vyrostli zde a společný jim byl i zájem o literaturu: Max Brod, Willy Haas, Johannes Urzidil, Franz Kafka, Paul Kornfeld, Oskar Baum, Otto Pick, Rudolf Fuchs, Ernst Polak, Franz Werfel a mnozí další.

Bohémský styl života pak Milenu přivedl do této společnosti, ve které poznala svého prvního manžela Ernsta Polaka.

Ernst Polak se narodil v Jičíně a v jeho 11 letech se rodina roku 1897 přestěhovala do Prahy. Na rozdíl od svých přátel nenavštěvoval vyšší gymnázium, ale po nižších gymnaziálních třídách absolvoval jen obchodní školu. Nedostatek klasického vzdělání, jež pociťoval ve srovnání se svými kavárenskými přáteli jako handicap, se snažil nahradit intenzivním soukromým studiem. Jeho hluboké znalosti filozofie a literatury z něj během let učinily neporazitelného partnera v diskusích a uznávanou literární autoritu jak v pražské kavárně Arco, tak později ve vídeňských literárních kavárnách Central a Herrenhof.⁴¹

Sám sice nenapsal nikdy žádné literární dílo, ale později ve Vídni se uplatnil jako literární kritik, poradce a lektor svých přátel. Na některých dílech Hermanna Brocha a Franze Werfela je patrný jeho vliv.

Sám vešel do literatury dokonce několikrát: jeho osobu je možné vysledovat v magické operetě Karla Krause *Literatur oder Man wird doch da sehn* (Literatura aneb však se uvidí), v Kafkově *Zámku* a v románu *Heimita von Doderera Die Strudlhofstiege*.

K seznámení Mileny s Ernstem došlo na začátku roku 1916. Tato láska byla pro Milenu zároveň i dalším pokusem o revoltu proti otci, proti jeho českému nacionalismu. Pro prof. Jesenského bylo nepředstavitelné, že by si jeho dcera mohla vzít Němce, navíc ještě Žida, a mít s ním děti. Zakázal proto tehdy ještě nezletilé Mileně⁴² její vztah.

V létě 1916 z tohoto důvodu poslal Milenu s její přítelkyní Jarmilou do svého oblíbeného letoviska, českého hotelu Prokop na Špičáku na Šumavě, aby se ji pokusil od Ernsta vzdálit a zpretrhat tak jejich svazek. V téže době si ale Ernst najal pokoj v sousedním německém konkurenčním podniku Rixi, aby mohl zůstat v Milenině blízkosti.

Prázdniny na Špičáku trávila toho léta i Wilma Löwenbachová, která pomáhala svému muži, advokátovi a spisovateli Janu Löwenbachovi s přípravou výboru moderní

⁴¹ Viz A. WAGNEROVÁ, *Milena Jesenská*, s. 58.

⁴² Pozn.: V Rakousko-Uhersku se zletilosti dosahovalo až v 21 letech.

české lyriky, který se chystal vydat Franz Pfemfert v časopise Die Aktion. Milena i Ernst byli přizváni k přípravám na tomto výboru, Ernst dokonce jako překladatel. Pro antologii přeložil básně Otokara Fischera, S. K. Neumanna a Fráni Šrámka.⁴³

Konflikt s otcem se vyostřil na jaře 1917, kdy Milena zjistila, že čeká s Ernstem dítě. V nejvyšší nouzi, panice a úzkosti se pokusila o potrat a od smrti vykrvácením jí zachránil pouze včasný zásah otce.

Smíření, pokud k němu vůbec došlo, netrvalo dlouho. Milena totiž byla na otcův příkaz násilím odvezena na Veleslavín do sanatoria. Otcí totiž došla trpělivost s Mileniným poblouzněním Ernstem, jejím nezodpovědným chováním – objevily se zprávy, že Milena kradla v obchodech, experimentovala s morfiem, které odcizila z otcovy ordinace ...

Lékaři u ní zjistili „chorobný nedostatek morálních pojmů a zábran“. Otec se dokonce snažil Milenu zbavit svéprávnosti. Přesto je po několika měsících z Veleslavína propuštěna. Na pobyt v sanatoriu vzpomíná v dopise Maxi Brodovi z 21. 7. 1920: „Psychiatrie je děsná věc, když se jí zneužije, nenormální může být všecko a každé slovo je pro trýznitele nová zbraň.“⁴⁴

Otec se nakonec nechal obměkčit, a to když viděl, že Milenu od Ernsta jen tak neodloučí - i přes to, že byla zavřená v sanatoriu, si k sobě našli cestu. Svou roli určitě sehrál i fakt, že Milenino chování i její vztah k Ernstovi nezůstal v pražské společnosti utajen. Všude se ozývaly hlasy jako dcera z dobré rodiny a krade..., falšuje otcovy směnky..., pokusila se o sebevraždu..., bere drogy... Jisté bylo, že se Milena svým jednáním a chováním odchylovala od běžných konvencí a norem, a tím vzbuzovala pohoršení společnosti - možná oprávněné, možná nikoli.

Nakonec tedy Milena dostala otcův souhlas provdat se za Ernsta, dokonce dostala věno a výbavu. Podmínkou však byl odchod z Prahy do Vídně. Svatba se konala 16. 3. 1918 a krátce poté novomanželé odešli do Vídně.

⁴³ Viz A. WAGNEROVÁ, *Milena Jesenská*, s. 62-63.

⁴⁴ Viz F. KAFKA, *Dopisy Mileně*, Praha 2001, s. 294.

III. VÍDEŇSKÁ LÉTA (1918-1924)

3.1. Vídeň po zániku Rakousko-Uherska

Novomanželé Polakovi přišli do Vídně v době války. Teprve 11. listopadu 1918 podpisem smlouvy o příměří ve francouzském Compiègne skončila do té doby nejstrašnější válka v dějinách lidstva.⁴⁵

Ještě v průběhu války 21. listopadu 1916 zemřel císař František Josef I. a jeho následovníkem se stal Karel I.⁴⁶ Nový císař se pokusil monarchii zachránit vydáním Manifestu Mým věrným národům rakouským (16. 10. 1918), ve kterém přislíbil reorganizaci monarchie ve spolkový stát. Ale už 28. 10. 1918 došlo k faktickému rozpadu Rakousko-Uherska, vznikl samostatný Československý stát; poté 7. 11. vyhlásilo svoji samostatnost Polsko, 16. 11. Maďarsko a 1. 12. následovalo i Království Srbů, Chorvatů a Slovinců. Karel I. abdikoval 11. 11.⁴⁷ a den poté byla vyhlášena Rakouská republika.

Národním shromážděním 15. 3. 1919 byl rakouským kancléřem zvolen Karl Renner. Později bylo shromážděním schváleno zestátnění majetku Habsburků a zrušení šlechtických privilegií a trestu smrti.

S poraženým Rakouskem byla podepsána mírová smlouva v Saint-Germain-en-Laye (1919). V této smlouvě bylo Rakousko mimo jiné uznáno jako samostatný stát a stejně jako Německo odpovědné za propuknutí války. Muselo pak uznat tzv. nástupnické státy: Československo, Polsko, Maďarsko a Království Srbů, Chorvatů a Slovinců jako samostatné státy, nezávislost a územní nedotknutelnost Československa a ztrátu Vitorazska a Valticka ve prospěch Československa podobně jako ztrátu Tyrol, Terstu, Istrie, části Korutanska, Kraňska a Dalmácie ve prospěch Itálie.

⁴⁵ Podrobněji k dějinám 1. světové války např. Z. JINDRA, *První světová válka*, Praha 1987; J. KEEGAN, *První světová válka*, Praha-Plzeň 2002; P. WARNER, *První světová válka*, Ostrava 1997 nebo J. M. WINTER, *První světová válka*, Praha 1995.

⁴⁶ Viz J. GALANDAUER, *Karel I. Poslední český král*, Praha-Litomyšl 1998.

⁴⁷ Karel Habsbursko-Lotrinský podnikl ještě dva pokusy, aby dosedl na trůn v Maďarsku. Zde totiž nebyl zákonem zbaven trůnu ani osobně jako uherský král Karel, ani jako příslušník habsburského domu. První pokus o návrat na trůn o Velikonocích 26. 3. 1921 skončil nezdarem a odchodem Karla do švýcarského exilu. I druhý pokus o návrat na přelomu října a listopadu 1921 skončil neúspěchem – navíc byl Karel Národním shromážděním 6. 11. 1921 zbaven nároků na uherský trůn. Zbytek života prožil na Madeiře, kde 1. 4. 1922 zemřel. Podrobněji viz J. GALANDAUER, c. d.

Území Rakouska bylo tedy po skončení 1. světové války omezeno na německy mluvící část habsburské říše, čítající asi 6,5 mil obyvatel. Z toho plnou 1/3 tvořilo obyvatelstvo hlavního města Vídně.

Vídeň zůstala skutečnou kulturní metropolí, i když někteří (např. Oskar Kokoscha, Ludwig Wittgenstein, aj.) odešli do světa hned po válce. Z univerzit odešly vědecké autority a vědecký výzkum a pokrok přešel na soukromé semináře, jako byly např. semináře psychoanalýzy Sigmunda Freuda nebo filosofa Moritze Schlicka. (Další velká vlna umělců a vědců odešla ze země pod vlivem politických událostí roku 1938, kdy byl naplněn plán nacistů vyhnat rakouskou inteligenci a zamezit tak šíření originálních, tvůrčích myšlenek.⁴⁸)

Dokladem kvality vědeckého i uměleckého života rakouské meziválečné republiky je i fakt, že v této době Rakousko mělo devět nositelů Nobelových cen, zejména vědců. V světě získal proslulost tzv. „vídeňský kruh“ novopozitivistů (Moritz Schlick, Otto Neurath, Karl Popper, Ludwig Wittgenstein, ...), vídeňská právní škola v čele s Hansem Kelsenem, vídeňská škola ekonomů Ludwiga Misesa, Josepha Schumpetera a Augusta von Hayeka. Vídeňský styl v architektuře představovali Adolf Loos, Clemens Holzmeister, slavnými komponisty první republiky byli Franz Lehár, Anton von Webern. Světoznámými se stali i malíři Oskar Kokoscha, Gustav Klimt, Egon Schiele, aj. S Vídní jsou spjata jména psychoanalytika Sigmunda Freuda, psychologa Alfreda Adlera a mnoha dalších. Mezi spisovateli pak vynikali Stefan Zweig, Hermann Broch, Karl Kraus, Robert Musil atd.⁴⁹

3.2. Život v literárních kavárnách

Meziválečná Vídeň žila neobyčejně bohatým intelektuálním životem. Intelektuálové a vzdělanci se scházeli nejčastěji v proslulých kavárnách, kterými byla Vídeň té doby doslova poseta. V těchto kavárnách mohli lidé sedět celé hodiny, psát celý den, kavárny byly místem schůzek milenců a hlavně nekonečných politických, kulturních i vědeckých debat, a přitom bylo možné za den vypít jen jeden šálek kávy. Kavárny na rozdíl od bister s pivem či vodkou byly demokratické instituce, to také hrálo svou roli – dokonce existovalo tvrzení, že všechny demokratické revoluce se zrodily v kavárnách. Novináři, hudebníci, umělci, vědci i spisovatelé se v nich svobodně mísili

⁴⁸ Viz *Dějiny Rakouska*, Praha 2002, s. 493.

⁴⁹ Tamtéž, s. 495.

s lékaři, právníky, politiky a příslušníky dalších profesí. Básníci moc neutratili, ale číšníci přivírali oči, neboť jak tvrdili majitelé kaváren: básníci a umělci přitahují krásné ženy a krásné ženy zas lákají bohaté pány. Kavárny poskytovaly světlo, teplo a dobrou prostou stravu, ve všech byl bohatý výběr novin a časopisů, někde i písáčky na stroji. Především však byly místem schůzek a debat.

Neklidný rok 1918 přinesl ale drobnou změnu ve vídeňském kavárenském životě. Když byla v posledních měsících války otevřena kavárna Herrenhof, žili zprvu mnozí vídeňští literáti „podobojí“. Docházeli jak do tradičního Centralu, tak do Herrenhofu, vzdálenému jen několik roků. Ve dnech zhroucení monarchie se však podle slov Antona Kuha odstěhovalo „vše, co smýšlelo politicky nebo revolučně“, do Café Herrenhof. Pro intelektuální diskuse a výměnu myšlenek byla nová kavárna skvěle vybavena. Kromě velkého výběru novin a časopisů zde měli hosté k dispozici mimo jiné Velký Brockhausův lexikon.⁵⁰

Tak se stal Herrenhof „jedničkou“ mezi vídeňskými literárními kavárnami 20. a 30. let 20. století a Ernst Polak jednou z jeho ústředních postav.

Po sňatku se Mileně zdálo, že se na ní usmálo štěstí. Byla zamilovaná, provdaná za Ernsta a mimo dosah svého otce. Vystřízlivění se ale dostavilo rychleji, než byla schopna očekávat. Podle Margaret Buber-Neumannové, které se Milena měla svěřit v koncentračním táboře, i podle autorky životopisu Mileny Mary Hockaday ji Ernst nechal stát na vídeňském nádraží a šel se věnovat svým „závazkům“: „...Když jsem přijela do Vídně, byla jsem malá holka, neuměla jsem ani slovo německy a neměla ani halíř. Polak mě nechal v cizím městě na nádraží samotnou ... a šel za svojí milenkou. Tehdy jsem neměla nikoho na světě.“⁵¹

Pro Ernsta se přestěhováním skoro nic nezměnilo ani z profesního, ani ze soukromého hlediska. Sám chtěl totiž Prahu opustit. Ve Vídni nadále pracoval v Rakouské zemské bance, kde byl zaměstnán již v Praze, ale v lepším postavení: 21. 3. 1918 nastoupil na místo devizového směnárníka. Kavárnu Arco tak vyměnil za Café Central, později za Café Herrenhof. Setkal se zde s blízkým přítelem Franzem Werfelem, i dalšími známými z pražského okruhu – Otto Pickem, E. E. Kischem. Ke stálým hostům této kavárny patřili i Franz Blei, Hermann Broch, Karl Kraus, Anton

⁵⁰ Viz A. WAGNEROVÁ, *Milena Jesenská*, s. 81.

⁵¹ Viz M. HOCKADAY, c. d., s. 36.

Kuh, Alfred Polgar a později Heimito von Doderer. Je to okruh, jenž bude po léta udávat tón ve vídeňském kulturním životě.⁵²

Milena naproti tomu ztratila celý svůj dosavadní svět. V Praze byla už přes své mládí „někdo“, rodina Jesenských zde patřila k nejlepším a nejváženějším. Ve Vídni se z ní stala najednou jenom „ta mladá žena Ernsta Polaka.“, doprovázející svého muže do kavárny.

Milena proto začala hledat něco, čím by si vynahradila všechno to nepříjemné, co zažívala v kavárně. A nacházela to na vídeňských ulicích, ve Vídni malých, obyčejných lidí, vozků, poštovních poslíčků, služebných. Tato Vídeň, její lidová duše, jí přirostla k srdci, a v tomto prostředí i později často nacházela témata svých fejetonů.

3.3. První žurnalistické úspěchy

Československo-rakouské hranice byly v té době dočasně uzavřeny, doprava mezi oběma státy byla omezena a nebylo možné posílat peníze ani balíky. A právě ty by byly pro Milenu v prvním období po zániku Rakousko-Uherska tolik potřebné. Neboť zatímco se situace v nově vzniklém Československu poměrně rychle normalizovala, zůstávaly poměry v Rakousku a ve Vídni dlouho nestabilní. Inlace, hlad a bída rostly den ode dne.

Věno bylo rychle spotřebováno, počítat a šetřit Milena nikdy neuměla, výbava byla proto brzo zastavena nebo prodána. Od Ernsta žádné peníze neočekávala, a proto byla poprvé v životě donucena postarat se o sebe sama. Inzerátem v novinách nabízela výuku češtiny a podle Aleny Wagnerové dostala i několik odpovědí. Jako učitelka češtiny pak prý byla u svých žáků velmi oblíbená, vyučovat měla také na českých vídeňských školách a po nějakou dobu měla pracovat jako překladatelka do češtiny u Sigmunda Freuda. A protože ani to nestačilo, měla si přivydělávat nošením kufrů na vídeňských nádražích.⁵³

Tato tvrzení však vyvrátila Marta Marková-Kotyková, podle které jsou hodiny češtiny pozdějším výmyslem Mileniny dcery Honzy. Legenda, podle které měla Milena dávat hodiny např. i Hermannu Brochovi, byla vyvrácena současníky, podle kterých Milena Hermanna Brocha sice znala, ale pouze z kavárny jako známého svého muže. Za „vzpomínku“ dcery Honzy, která neměla možnost ověřit si fakta z vídeňského pobytu

⁵² Viz A. WAGNEROVÁ, *Milena Jesenská*, s. 74.

⁵³ Tamtéž, s. 79.

své matky, je považováno i nošení kufrů na nádraží. Tyto vzpomínky měly pouze doložit, v jak tíživé situaci se nacházela její matka.⁵⁴

To všechno mělo omluvit další Milenino chování: obvinění z krádeží šperků a šatů (první krádeže byly doloženy už v Praze). Protože byla Milena z domova zvyklá na dostatek peněz a ve Vídni se najednou ocitla v nouzi, začala opět krást. Byla dopadena a dokonce 11. 8. 1919 postavena před zemský soud, u kterého se obhajovala tvrzením, „že potřebovala nové šaty, aby opět zaujala svého muže“. Díky právníkovi, kterého jí opatřili známí z kavárny, byla osvobozena, ale ani to jí nezabránilo v dalších krádežích.⁵⁵

V mnoha biografiích je také zmiňována Milenina závislost na kokainu. Nějaké zkušenosti měla už z Prahy, kdy s kamarádkami experimentovala s léky (zejména s morfiem) z otcovy ordinace. Nyní však v jejich užívání nehledala dobrodružství, ale spíše se pokoušela zapomenout na svou situaci. Nebyla však jediná - mnozí z herrenhofského okruhu se také pokoušeli uniknout skutečnosti pomocí tehdy módního kokainu.

Do tohoto období zřejmě spadá i Milenin pokus o sebevraždu, který později popsala ve fejetonu o své domovnici a přítelkyni paní Kohlerové, který vyšel 27. 1. 1921 v *Tribuně*: „...Vím, že její láska ke mně je stejně velká jako moje k ní a že se na ní vždy mohu spolehnout. To jsem ale vždy nevěděla. Tehdy, když jsem měla ten hloupý nápad – kdo nikdy neměl podobný? – otrávit se, netušila jsem to. Když jsem už pomalu týden ležela v prázdném bytě napůl v bezvědomí, probouzelo mě každé poledne prudké třesení, kterým mě paní Kohlerová volala zpět k životu. ...“⁵⁶ S paní Kohlerovou, vdovou, ji pojilo silné přátelství – obě spojoval i podobný osud: Milena jako Češka i paní Kohlerová jako Maďarka, obě byly politickými poměry odloučeny od vlasti. Spolu pak prožily ty nejhorší dny – Milena ve svém článku vzpomíná, jak neměly co jíst, ani čím topit, vše, co mělo nějakou cenu, bylo již prodané ...

V době finanční nouze se tedy Milena rozhodla napsat několik statí o životě ve Vídni a poválečné situaci a poslala je do Prahy své přítelkyni Staše Jílovské, která měla kontakty na sice poměrně malé, ale liberální noviny *Tribuna*.⁵⁷

⁵⁴ Viz M. MARKOVÁ-KOTYKOVÁ, c. d., s. 15.

⁵⁵ Tamtéž, s. 30.

⁵⁶ Viz M. JESENSKÁ, *Alles ist Leben. Feuilletons und Reportagen 1919-1939*, Frankfurt am Main 1990, s. 25-26. (vlastní překlad)

⁵⁷ Pozn.: Milena se tak ocitla ve společnosti již známých spisovatelů – J. Hašek, F. X. Šalda, E. E. Kisch, M. Pujmanová.

Milenin první článek zde vyšel 30. 12. 1919 s názvem Vídeň a popisoval tehdejší vánoční atmosféru.

„... Není čím topit, už není žádné uhlí, dřevo ani koks. V celé zemi nejezdí vlaky, továrny zůstávají každou chvíli tiše stát, obchody zavírají o páté, v restauracích a kavárnách od osmi hodin hoří jen plápolající lampičky. Brzy bude uzavřen i přívod elektrického proudu pro osobní spotřebu, takže budeme muset svítit svíčkami, které ale nejsou k dostání! K topení není nic, k jídlu není nic!...

... Vedle toho ale ve Vídni stále hraje na 15 divadel, která jsou i přes vysoké ceny denně vyprodána. Dvacet kabaretů, dvacet barů, mnoho restaurací, ve kterých večere nestojí pod 200 korun, všechno plné. Všude v ulicích zářivé reklamy nabízející zábavu všeho druhu. Kina a kavárny, které najdeme v každé ulici, neustále přeplněné. Módní domy plné lidí. Jeden pár bot přitom stojí 1 200 korun! Horentní ceny nejen za oblečení! I přesto se nakupuje stále dychtivěji. Jsou lidé, kterým není nic dost drahé, nové a moderní. ...

... Vídeň tančí, Vídeň se baví, Vídeň zpívá a vznáší se v rytmu valčíku a za zvuku pošetilých operet jako dříve. A ta samá Vídeň chřadne, umírá, je plná reparačních komisí a její političtí představitelé cestují po celém světě a prosí o pomoc. Vlaky nejezdí, obyvatelé nemají chléb, mouku, brambory; pošta, telefon, telegraf, vše funguje stěží a jen neuvěřitelně pomalu ...

Ještě loni se dalo vyjít s tisícem korun na měsíc, dnes to nestačí ani na týden!“⁵⁸

Milenina stať vzbudila u čtenářů velký ohlas, a proto byla požádána o další články. Jako novinářka neměla o témata nouzi. Nacházela je všude na vídeňských ulicích, v každodenních událostech, v životě lidí, kteří nejvíce trpěli zhroucením starých pořádků. I ona sama mezi nimi nalézala útěchu – obracela svůj pohled k životu kolem sebe, a tak zapomínala na vlastní nouzi. Popisovala i groteskní situace jako byl příklad žebrající stařenky, která se snažila prodat svou znalost francouzského jazyka podobně jako prodavač zeleniny (článek byl otištěn v Tribuně 29. 4. 1921 pod názvem Reklama bídy). Věnovala se i soudobé kinematografii, pokusila se vysvětlit, co pro ni osobně znamená návštěva kina. Svět, tak jak ho představují filmy, srovnávala se světem skutečným, a přestože nic nemohlo být buď jen bílé, nebo jen černé, bylo by podle ní příliš krásné, aby lidé byli buď jen dobří, nebo zlí. Filmový svět a návštěva kina bylo pro ni také víc než jen pouhou zábavou, „kino je něco jiného než zábava. Kino je možno srovnat s alkoholem pijáka, s opiem kuřáka opia – s čímsi, co nechá zapomenout. ... Jak

je sladké myslit chvíli mozkem těchto lidí na plátně, odpočinout si od problémů svého života a vidět průzračný, samozřejmý život světelných preludů, cítit velkými vášněmi a silnými, přímými, neproblematickými, nesložitými srdci všech postav, šinoucích se před námi v krásných toaletách (i když není čeho jíst) s leskem nádherné scenérie a melodie valčíků, které skřípe orchestr. ...⁵⁹

Mileninou velkou vášní vedle návštěv kina se staly i osamocené procházky městem. V článku otištěném v Tribuně 4. 4. 1922 se vyznává: „... Když se člověk chvíli loudá ulicemi, pozoruje strážníka, promluví se sluhou, stánkačkou, mlékařem a nakonec důkladně a dlouho s kočím, vytvoří si obrázek o samotné duši města ...“⁶⁰

Nebyla by to ani Milena, kdyby v jednom ze svých článků nepopsala prostředí, které znala již z Prahy, tj. atmosféru kavárenské společnosti. V den jejích 24. narozenin 10. 8. 1920 byl v Tribuně otištěn článek Kavárna: „... Stýkali se lidé na fóru, stýkali se v klášteřích, stýkali se v salonech. Dnes není fóra, ani klášterů s tímto významem, ani salonů s tímto ovzduším. Dnes jsou kavárny. Nemyslím ty způsobné kavárny, kam vodí v neděli odpoledne maminky své dcerušky a kam se chodí vypít čokoládu nebo sníst pár koláčků. Nemyslím ani ty, které jsou ve dne unavené, pološedivé, ospalé a které večer obživnou kapelou a několika namalovanými děvčaty a několika 'dobrodruhy života' a na štít vyvěsí červenou lampičku.

Myslím ty vysloveně 'literární' kavárny, daleko známé, celým městem známé kavárny, shromaždiště duchovního i bohémského světa, jako je pražská Unionka, vídeňská Central, berlínská Des Westens, pařížská Montmartre. Kavárny s docela zvláštní existencí, kterou nikdo nepochopí, dokud jí nepronikne až na dno, dokud se vzduchu v ní nenadýchá z plných plic. ...

... Nejpodivuhodnější je společenský život celé kavárny, s majitelem, markérem, číšníkem, pikoly, babou od garderoby, babou od záchodu dohromady, ta celá obec, její zákony, její žargon. To je to, co je tak uzavřeně oddělené od celého ostatního světa.

Lidé se léta znají, znají navzájem své životy, své výviny, své úspěchy, své porážky; léta se sledují jako sousedi na jedné pavlači. Ženy, které jsou přivedeny, stěhují se pomalu od stolečku ke stolečku, buď jen tak, buď v manželství, nevěrách, rozvodech. Konečně patří kavárně, ztrácejí příjmení a jmenují se zkrátka křestními

⁵⁸ Viz M. JESENSKÁ, *Alles ist Leben*, s. 11-14. (vlastní překlad)

⁵⁹ Tamtéž, s. 17. (vlastní překlad)

⁶⁰ Tamtéž, s. 56-58. (vlastní překlad)

zkratkami, stávají se kamarády, ztrácejí s rostoucím počtem vykouřených cigaret a s rostoucím počtem milenců své pravé ženství, zapráší se, zrudnou, zoškliví. Poslední léta, kdy nebylo čeho jíst, kdy bylo doma nezatopeno a kdy nebylo čeho obléci, přeměnila tuto kavárnu ve společný domov bohémy, které se vedlo zatraceně bídě po celou dobu války. Někteří i ubyli, zemřeli hladem, vysílením, nemocí. Někteří se ohřívají dále šálky turecké kávy. V kavárně se píše, koriguje, hovoří. V kavárně se odbývají všechny rodinné scény, v kavárně se pláče a nadává nad životem a na život. V kavárně se jí na dluh, v kavárně se provádějí nejkrkolomnější finanční transakce. V kavárně se žije, lenoší, ubíjejí se hodiny.“⁶¹

Ve svých článcích se Milena obracela na čtenáře otevřeně a přímo, jako by s ním rozmlouvala. A stejně otevřeně se mu i svěřovala. Díky této bezprostřednosti se u ní stírala hranice mezi životem a psaním. Pro Milenu byl jazyk ve svém původním významu prostředkem dorozumění mezi lidmi. Své psaní chápala jako službu skutečnosti, která měla a musela být popsána a odhalena ve všech svých dimenzích, aby mohla být přece jen zvládnuta. Jen z poznání reality, jaká je, bylo možno čerpat útěchu a sílu. Psaní pro Milenu nebylo prostředkem, jak na sebe upozornit, ale jak něco vypovědět o světě. Ráda by čtenáři ukázala možnost, jak se lépe vyrovnat se životem, lépe jej pochopit a vyhnout se chybám.

Milena vedla i rubriku o módě, a to jak v *Tribuně*, tak v *Národních listech*, kam jí cestu otevřela její teta, spisovatelka a básnířka Růžena Jesenská, která s předním českým deníkem spolupracovala již dlouhá léta. Jako první zde byl 27. 9. 1921 otištěn na titulní straně článek *Okno*. Pro Milenu bylo okno opatřeno jakousi kouzelnou mocí; skrze něj měl člověk možnost pohlédnout do lidských domácností, do každodenních činností lidí. *Okno* pro ni znamenalo příslib světla a naděje, bránu ke svobodě, před kterou leží celý svět. „...Pohled z okna mě stále uklidňuje a přivádí mě k rozumu. Ne, nejenom mě, ale tisíce, ba miliony lidí. ...“⁶²

Její články začaly v *Národních listech* vycházet stále častěji; koncem roku 1922 proto skončila definitivně její spolupráce s *Tribunou*.

Na stránkách kulturní a módní rubriky dávala ženám rady nejenom o zdravém životním stylu, o módním prádle, o šatech na taneční čaje, o radosti z vázy čerstvě natrhaných květin, o důležitosti pohybu na čerstvém vzduchu, cvičení a hygieny. „... Je to veliký omyl tvrdit, že móda žádá štíhlou linii. Móda je jen symbolem doby a už

⁶¹ Viz F. KAFKA, c. d., s. 316-319.

⁶² Viz M. JESENSKÁ, *Alles ist Leben*, s. 51. (vlastní překlad)

výslednicí všelijakých důležitých a aktuálnějších požadavků času. Móda nedává rozkazy být štíhlým. Nový život dává tento rozkaz a móda se mu přizpůsobuje až v druhé řadě, asi jako se přizpůsobovala bachratými suknicemi a rukávci rubensovskému požadavku plnosti a kyprosti.

Stále ještě nevidíme, že je dnešní děvče ne o generaci, ale o sto generací – nechci říci dále – jinde, než byly naše maminky. Mluvit dnes o emancipaci je trochu směšné. Vedle průkopnic o ženské emancipaci vyrůstá skutečně emancipovaná generace; pravíme vedle, poněvadž tato generace s průkopnicemi v ničem, ani ideově, ani životně nesouvisí. Mladé děvče dnešní doby je světem donuceno, aby bylo samostatné. Proti tomuto faktu je každá emancipační idea slabá. V důsledcích těchto samostatných, mladých dívčích existencí není však naprosto osamostatnění se od muže, tento veliký myšlenkový humbuk průkopnic, proti kterému mluví příroda víc, než svazky opozičních náhledů, ale nový vztah k muži, nová půda pro nové zakládání rodiny, nová vyříbenost citová. ... Mladé děvče dnešní doby není už tím děvčátkem maminkovské idyly, nečeká, až přijde ženich poprosit otce o ruku, nečeká, až ji někdo přenesse přes potok, nýbrž přeskočí sama, nečeká, až přinese muž domů výdělek, nýbrž pomáhá mu uživit sebe a rodinu, nečeká v intelektuální nevědomosti, nýbrž se učí, ví, má odvahu ke svému nadání. ...

Dnešní generace byla přece přímo vyvlečena z ložnic s uzavřenými okny, z bytů bez koupelen a sprch, ze siest odpoledních spánků, ta bouře sportu a pohybu, proudícího vzduchu a studené vody vykonává své dílo, nikdo nikdy už nebude utahovat miminka do povijanů a balit je do vlněných gamašek, nikdo nebude už unaveným, zlenivělým, nepohyblivým člověkem. ...

Ale to je to; tento estetický ideál nové doby bude opravdu krásným a je opravdu krásným jen tam, kde je fyziologicky dokonale provedený. Krásná žena nové doby není hubená, to je omyl. Krásná žena nové doby je štíhlá, tenká, pružná s napjatými svaly, s úzkými kotníky a štíhlým zápěstím, ale svěží a plná. Tam, kde lezou klíční kosti a žebra ze šedivé kůže, není štíhlosti ani krásy. Taková dokonalá, štíhlá těla se rodí zase jen ze štíhlých, dobrých těl a musíme počkat, chceme-li dosáhnout dokonalosti.

I my můžeme docílit mnoho správnou životosprávou, dobrou a výživnou stravou a sportem, pohybem a tělocvikem. Ale nikoli černou kávou a cigaretami, ponocováním a odtučňovacími kůrami bez lékařské pomoci. Nikoli ničením plic a žaludku, nikoli tím, že děláme ze sebe kostry, které neporodí nic jiného než nedoživené děti, neschopné zdravého života.

A tak je tomu vždycky, vybočuje-li se do extrémů; buď se nestaráte o svůj zevnějšek, přejíždáte se, nepěstujete se a nepohybujete se, anebo se mučíte středověkými mučidly, ničíte si zdraví a jednáte nezodpovědně na sobě i na příští generaci, která přijde z vás.⁶³

„... Všechno, co člověk dělá, souvisí s jeho vnitřní propracovaností. Jak vypadá a jak se pohybuje, jak nosí šaty a jak klade chodidla a jak se umí smát a jak tiskne ruku: všechno vyvěrá z jediného pramene, z bohatosti a slušnosti vnitřního života. Nedělají člověka šaty – co lidé po válce chtělo na šatech, aby je udělaly, a povedlo se to? – skoro bych řekla, že šaty odhalují, a ne, že zahalují člověka. Rozhodně jsem si jistá, že opravdu cenný člověk nikdy neztrácí neobratností svého zevnějšku, i když snad má na sobě všelicos jinak, než jak se 'to patří'. Má za to tolik sytého, zhuštěného, jedinečného výrazu, že je daleko krásnější než člověk, který má bděle a úzkostlivě všechno, jak se patří. Naprosto nechci říci, že na zevnějšku nezáleží, naopak. Chci jen říci, že zevnějšek není zevnějšek, nýbrž důsledek vnitřku. Člověk bohatého a krásného obsahu vyřeší si otázku svého vzhledu samozřejmě (a to už je skoro totéž jako dobře) a nikdy na sebe nenavěsí směšné a neupravené hadry, poněvadž jednoduchost a upravenost mu jsou nezbytny jako vzduch k dýchání. A kolem prolhaných obsahů a lidem bez obsahů nepomohou ke kráse a ušlechtilosti nejdražší šaty. Kdyby na nich nebyla krejčovsky ani jediná chybička, bude chybět rukávům a střihu to bezejmenné něco, co tak pravdivě svítí z lidí, kteří za něco stojí. ...“⁶⁴

V esejích určených především ženám uvažuje Milena nejen o lásce, manželství, věrnosti, přátelství a emancipaci, ale i o kráse, radosti ze života a vůbec o ženách a jejich pohledu na svět.

„... Už jste někdy zkusili posadit se dopoledne do liduprázdné kavárny na předměstí, srkat limonádu a prohlížet obrázkové časopisy? Obrázkové časopisy a tlusté magazíny jsou to nejhezčí, co znám. Je v nich celý svět. Krásné šaty, ženy, pruhovaná zebra, vlak ujíždějící s větrem o závod, vozíček s ovocem na ulici v Chicagu, auto pana X., kterého nikdy nepoznáte, kočka herečky Y., o které jste tolik slyšeli, moderně zařízený pokoj s bílými, větrem vzedmutými záclonami, kytice ve váze, nějaký hrad. Obracíte listy a myslíte na svět. Utekli jste na chvíli ze svého pokoje do světa.

⁶³ Článek Hubená a štíhlá, který byl vydán v souboru *Člověk dělá šaty* v roce 1927.

⁶⁴ Viz L. HEGNEROVÁ (ed.), *Milena Jesenská. Zvenčí a zevnitř*, Praha 1996, s. 15.

Vracíte se domů obohaceni, a nevíte-li, že nesplněné touhy jsou právě tak radostné, jako splněné, nerozumíte touze a radosti....“⁶⁵ (z článku Radosti do deseti korun).

„... Není každá práce a každé zaměstnání maličkým řetězem díla veliké kultury a není každá práce čestná, potřebná a krásná, je-li čestně, potřebně a krásně konána? Myslím, že jedním z tajemství lidských nespokojeností je, že mnoho lidí nechápe, že vykonávání povinností a požitků se kryjí, nebo alespoň doplňují a podmiňují. Proto jsem také nikdy nemohla pochopit, proč se tzv. ženské práce tolik podceňují: prý žena není na světě jen proto, aby se starala o domácnost. Není domácnost a domov malým státem a žena v něm duší?...“ (z článku O té ženské emancipaci)⁶⁶

Milenin zájem se neupíral pouze na módu a zdravý životní styl, jak o tom svědčí dopis Karlu Hochovi⁶⁷ z léta 1924, který se týká reformy Národních listů: „...Nevím, jak bych Vám to řekla, ale to nejdůležitější, co by se muselo změnit, kdyby měly být dobrým listem, je ten vnitřní tón, který je všude a v každé poznámce. Všecko je na nich patetické, takové důstojné jako prsa byrokratického kabátu. Každé slůvko je jako od školního inspektora. Jak Vám to mám říct? Není v nich život, neděje se v nich nic. Jsou smrtelně nudné, ale hůře než to, jsou mrtvé. Všechno živé je v nich líčeno mrtvě. Jsou věčnými pedanty, učiteli, mentory. Nemají živou vodu živých zájmů. Nemají pohyblivého ducha. Neměl jste nikdy dovolit, aby odešel Otakar Fischer. Odpuštěte mi, snad potřebují Nár. listy pár židů, to je polo vtip a polo pravda. Židé mají ohromný živý smysl pro noviny. ... Potřebujete nové lidi. Korespondenty. Potřebujete víc života a míň politiky. Kontakt s lidmi. Nové vynálezy a nápady. Kupř. rubriku, kde by se radily dobré knihy. Ne podle knihkupce. Ale výběr: jednou pro děti, jednou pro ženy, pak pro jízdu vlakem. Potřebujete entrefilet, to je nejdůležitější vymoženost nových novin: krátké, zábavné věci. Potřebujete přílohy, fotografie, obrázky, kresby, vtipy, anekdoty, překlady, rady. Potřebujete mnoho lidí. Není možno, aby deset sebelepších lidí dělalo léta noviny. Potřebujete něco pro děti. Třeba každý měsíc prvního jeden list. Prostě život. ... Kolem se všechno vyvíjí, děje, přetvořuje, a my jsme jako stojatá voda. Bombastická, důstojností napěchovaná.

⁶⁵ Viz M. JESENSKÁ, *Cesta k jednoduchosti*, Brno 1995, s. 32.

⁶⁶ Tamtéž, s. 52.

⁶⁷ Karel Hoch (1884-1962): žurnalista, historik. Patřil k významným politickým publicistům českého tisku. V letech 1921-1926 byl šéfredaktorem Národních listů. Podle svědectví jeho dcery fotografky Dagmar Hochové považoval Hoch Milenu Jesenskou za největší talent mezi mladými českými žurnalisty dvacátých let.

Ale lidé chtějí číst o všem možném. Chtějí mít noviny jako přítele. Chtějí se ptát, smát, poradit, chtějí dostávat hádanky a ceny za rozluštění. ... Je nutno vidět obyčejný, každodenní život, jeho potřeby, vlastnosti. ...⁶⁸

Vedle žurnalistické práce se Milena věnovala i překladům: z ruštiny přeložila některé spisy Maxima Gorkého, z angličtiny G. K. Chestertona, Roberta Louise Stevensona, Jonathana Swifta. Guillaume Apollinaire, Henri Barbusse, Paul Claudel, Romain Rolland, Jules Laforgue; Heinrich Mann, Leonhard Frank, Rosa Luxemburg, Franz Werfel, Gustav Meyrink a zejména Franz Kafka – to vše jsou další autoři, jejichž dílem se zabývala a snažila se je zpřístupnit českému čtenáři.

Odvracenou stranou Milenina úspěchu jako žurnalistky a překladatelky je krach jejího manželství s Ernstem Polakem. Ačkoli ji neustálé manželovy nevěry trápily, neměla po dlouhou dobu dost sil, aby jej opustila. I po několika Mileniných vztazích (zejména s Franzem Kafkou) zůstávali nadále spolu, i když jejich manželství existovalo již jen na papíře. Stále bydleli ve společném bytě, ale každý měl svou vyhrazenou část, do které si vodil své „přátele“.

V dopise Karlu Hochovi z 5. 3. 1924 se svěřila: „...Kdy přijedu do Prahy, to přesně nevím. Ale jisté je, že je rozvod takové týrání a trápení, že pomalu začínám chápat, že by to mohl být pomalu důvod nerozejít se nikdy. Mimo všeho a všeho (je to, jako by nožem člověku maso vyřezávali) mám někdy chvíle, kdy myslím, že musím na místě umřít docela bezmezným strachem před životem. Tady už bylo všechno známé a nějak navyklé a jistá pevnost byla ve všem, nějaký bod ve světě, se kterým se dalo počítat – to moře neznámého mne tak leká, že sotva někdy dýchám. To je docela hrozné, jak je člověk na světě sám. Odstupuji svůj byt a prodávám svůj nábytek – muž má hrozné dluhy a ty chci mít zaplacený, než odejdu – a budu tady za měsíc tedy na ulici s kufrem několika hadrů – po dosti létech tak zoufalé námahy a takového napětí. Někdy se mi zdá, že to prostě neunesu – ani ne to hoře, ale že neunesu to napětí, kterého je zapotřebí k tomu, abych si sedla do vlaku a ráno vstala z postele a upravila se. Jakživa jsem si nemyslela, že je možno tolik vydržet, ale když já už nechci vůbec nic snášet a nechci, aby něco bolelo, a vůbec nevím, jak se zařídit, aby to konečně už přestalo bolet. ...⁶⁹

⁶⁸ Viz A. WAGNEROVÁ, *Dopisy Mileny Jesenské*, Praha 1998, s. 84-86.

⁶⁹ Tamtéž, s. 77-79.

Podobný obsah má i další dopis Karlu Hochovi ze 20. 3. 1924: „... Tedy: šla bych ráda od muže. Jsem nějak nekonečně unavená tím životem, nevěřím, že by se kdy změnil, a nedovedla bych snad dnes zde žít, i kdyby se změnil. Už léta se mi stávají bolestné věci, a i když vím, že za ně nikdo nemůže, i když jsem se jimi nesmírně mnoho naučila a i když jsem se stala jimi zralým a pevným člověkem, nemohu prostě dál. Ale rozvod je (každý rozvod) děsná věc, přímo týrání, a já nevím, jestli to vydržím. Muž je také hrozně sám, bez peněz, s dluhy a docela zmučený, že nedostal tu druhou ženu, a to je docela hrozné, nedovést mu už pomoci, když byl člověk osm let angažovaný jen proto, aby pomáhal. Já bych ráda prodala svůj celý byt, nábytek, všechno a s odstupným za byt zaplatila mužovy dluhy, abych ho nenechala v takové situaci a pak odešla. Opakuji, to jsou plány, děsně to všechno bolí, ale něco ve mně jde tak rovnou kupředu, já prostě už nemohu, stydím se, že nemohu, ale nemohu. Už je tu zase děvče, které má dostat od něj dítě, a to byl nějak poslední zbytek....

Celé moje manželství byl útěk před otcem, miluji otce velmi, ale žít vedle něj nemohu, on utlačí každého člověka vedle sebe; to je dlouhé a nestojí to za psaní. Ale až se otec dozví, že jdu od muže a že jdu do světa (do Paříže chci), začne nový boj. A otec mne vždycky nutí tím, že mi nedá peněz. Udělal to už několikrát, že mi prostě odepřel podporu, zakázal přijít domů a rozhněval se ‘nadosmrti’, já prosit neumím, a tak to vždycky dopadne, že čekám, až se sám ozve. Ale chci svůj život nějak od základů změnit a zbavit všech odvislostí vůbec, chtěla bych se především osamostatnit finančně.“⁷⁰

O svém manželství, o příčinách jeho krachu, o vině, kdo za to může, přemítala Milena i ve svých člancích, např. v Povrchním povídání o vážném předmětu, který byl otištěn 17. 6. 1922 v Tribuně.

V článku Neznámé paní se věnuje i otázce nevěry: „... Jsem daleka toho, abych hájila nevěru vůbec. Manželství má smysl právě jen tehdy, je-li sloučeno věrností. Věrnost není jen čistotnost, věrnost je podmínka upřímnosti, otevřené cesty druhu k druhu, úzkého lidského spojení. Ale ovšem, všichni jsme jen lidé. ... Buď žena dokáže být takovou, aby jí muž chtěl být věrný. Anebo musí snášet jeho nevěru, nechce-li ho ztratit. Ale ke každé vině je třeba dvou. I ten má vinu, kde se provinil, i ten, kterému bylo ublíženo. ...“⁷¹

⁷⁰ Viz A. WAGNEROVÁ, *Dopisy*, s. 81-82.

⁷¹ Viz M. JESENSKÁ, *Cesta*, s. 40-42.

Téma vztahu dvou lidí obsahuje stat' Několik společenských zákonů: „ ... Máte-li dva nebo tři lidi na světě, ale co pravím, máte-li jediného člověka, před kterým můžete být slabí, ubozí, zkroušení, aniž by vám proto bylo ublíženo, jste bohatí. Shovívavost smíte žádat jen od lásky. Nikdy od druhých a především nikdy od sebe. ... Ponechte druhému svobodu, která je nutná i vám. Nechtějte od něj, aby miloval, co milujete vy. Nechtějte, aby byl s vámi stejného názoru. Nepřejte si, aby měl s vámi stejné zájmy. Ponechte si svoje a respektujte jeho. Sejdete-li se někdy na bodu pochopení, tím lépe. Nepodmiňujte svoje sympatie jeho skutky, ale jeho vnitřní hodnotou. Vid'te hlouběji, prozírejte pozadí jeho konání. Oceňujte jeho srdce, jeho duši, jeho pravdivost a odpouštějte mu, že jí rád česnek, nemůžete-li česnek ani cítit. Nikdy nelámejte lidi, jste-li silnější. Nikdy nežádejte, aby dělali proti své vůli to, co vy chcete. Ztrácíte je tím, i kdyby s vámi tělesně zůstali celý život. Buďte opatrní, buďte nanejvýš opatrní s každým člověkem, a uvědomte si, jak závratně daleko, jak nepřehledně daleko je od člověka k člověku. Tak daleko, že s velkým sebezapřením se lze sobě přiblížit na vteřinu, ale jediným malým ublížením vzdálit se navždycky. ...“⁷²

Nejslavnějším článkem na téma manželství je *Ďábel u krbu*, který vyšel 18. 1. 1923 v *Národních listech* a kde vypsala všechna svá přání, celou svoji zkušenost a moudrost získanou během nepovedeného manželství. „...Proč jsou všechna, či skoro všechna moderní manželství nešťastná (jako by ta dřívější bývala šťastná)? ... Vždycky se znovu a znovu ptám: Proč by měla být šťastná?

Tady to totiž začíná. Dva lidé, dvě mladé, osamocené, beznadějně, truchlivě a bezvýhledně životním vydané lidské vší, dva drobní lidé na ohromné zeměkouli, tak neodmyslitelně strašlivě a znepokojivě veliké, oba podle přirozeného, přírodního, obvyklého práva nešťastní – mají být náhle, najednou, třeba v půl desáté dopoledne, zavřeni byvše do jednoho bytu, do jednoho jména, do jednoho jmění, do jednoho osudu, mají být najednou ihned a jen proto, že jsou dva, šťastní? ... Dva lidé mohou mít jen jediný rozumný důvod pro to, aby se vzali, a to je ten, že se nemohou nevzít. Že prostě nemohou bez sebe žít. Beze vší romantiky, sentimentality, tragiky, to existuje. To existuje totiž denně, a je-li to láska či něco jiného, je to rozhodně nejcennější a nejoprávněnější pocit na světě. Jenže jaká spousta je lidí, kteří právě toto v životě potlačí a přejdou.

Dva lidé se berou, by spolu žili. Hle, proč je třeba k ohromnému, nesmírnému daru této možnosti ještě štěstí? Proč se lidé nedovedou spokojit s pravdivou,

⁷² Viz M. JESENSKÁ, *Cesta*, s. 62.

neokrášlenou velikostí a volí raději opentličkovanou lež? Proč si slibují něco, čemu – ne oni sami – ale čemu věří svět, příroda, nebe, osud, život, čemu nedovedou dostat a čeho nikde nikdy nikdo nedovedl dosáhnout, proč kladou k reálné, skutečné pozemské smlouvě podmínky literární fanatičnosti, jako je štěstí? ... Kdybychom se stavěli s uvědoměním k manželství dříve, než je uzavíráme, uvědomili bychom si docela samozřejmě několik věcí, na které před tím nemyslíme.

Třeba, že spoluživot je nikoli lehký, nýbrž těžší, než samotářský život... Jednotlivec má zaplacenou svoji osamělost mnoha ulehčeními: třeba poloviční zodpovědností nebo svobodou nebo neodvislostí, a už jen možností odjet do Austrálie na vlastní vrub. Manželství je však proto tak těžké, že je nutno v té chvíli, kdy se vážete, vzdát se všeho, čeho vám neposkytuje. A to je druhý bod, o který se moderní manželství tříští: lidé se berou, aniž by se pozitivně pro sebe rozhodli. Či lépe řečeno, aniž by se rozhodli vzdát se všech druhých.

Poznání člověka je fantasticky těžká věc. Myslím, že nenadsazuji, řeknu-li, že je možno poznání člověka poprvé v půlhodině rozhovoru a podruhé po desetiletém spolužití. Myslím také, že je skoro nemožno, aby dva lidé před svatbou i třeba jen tušili, kdo jsou a koho si berou. Kdyby znali všechny své skutky, své ideje, nadšení, přesvědčení, víry a vyznání, neznají přece jen svých punčoch, rozespalých očí, svých způsobů kloktání při ranním čištění zubů a svého způsobu dávání číšníkoví spropitné, protože v hloubce člověk klame, ale na povrchu ho poznáš... Obyčejně si lidé vyčítají právě to, co je podstatou jejich vnitřního života, a nepřijdou na to, že je to právě úlohou manželství, aby podstatu druhého sneslo, aby druhý cítil oprávnění být takovým, jakým je. Konec konců je to vždy jen potvrzení sebe, kterého se člověk doprošuje u druhého. Důkaz, že je milován, 'přestože' ... Aby měli v samotě světa někoho, kdo by potvrzoval oprávněnost jejich existence se všemi chybami a nedostatky, protože co je přátelství jiného než podpora ochromeného sebevědomí? Aby měli někoho, u koho by byli ušetřeni trestu, msty, špatného mínění, spravedlnosti, zlého svědomí... Nuže, několika slovy řečeno, skorem se mi zdá, že naše manželství jsou proto tak nešťastná, že si to děláme setsakramentsky lehké. Je velice pohodlné od člověka přijmout slib, kterému nemůže dostat, a za rok, když mu nedostál, se urazit a utéci. Myslím, že by bylo mnohem těžší a také čestnější slibovat to, čemu lze dostat, a skutečně to také splnit... Ale proč si lidé neslibují, že nebudou nikdy líní, aby přinesli domů v kapse pomeranč, kytičku fialek, zbrusu novou tužku nebo kornoutek rozinek. Proč si lidé neslibují, že se ráno objeví u snídaně umytí, vonící vodou a mýdlem, svěží a pečlivě oholení i v den o

zlaté svatbě a každý den mezi tím? Proč si neslibují, že se ve vzteku raději udeří, než by si vyčetli nějakou malou protivnost, nechutnost, ošklivost? Proč si neslibují, že se budou vždycky o sebe a o své zájmy zajímat, lhostejno, platí-li ty zájmy historii umění, kopané nebo sbírce motýlů? Proč si neslibují, že si vzájemně ponechají svobodu mlčení, svobodu samoty, svobodu volného prostoru? Proč si neslibují všechny tyto nekonečně těžké 'maličkosti', které lze vyplnit a které se přece nikdy neplní, na místě věcí tak vedlejších, jako je štěstí?⁷³

Nakonec Milena našla odvalu a Ernsta opustila. Pronajala si nový byt a jejím podnájemníkem se stal její nový životní partner, Franz Xaver hrabě Schaffgotsch.

Hrabě byl důstojníkem rakouské armády v Rusku a během revoluce se začal zajímat o socialismus, ke kterému později přivedl i Milenu. Z Ruska se vrátil na podzim 1919 a jako častý návštěvník Café Herrenhof se s Milenou seznámil prostřednictvím jejich známé Giny Kausové, která se - jako její muž Otto - věnovala také literatuře.

Byl to on, kdo seznámil Milenu s dílem Rosy Luxemburgové, v Polsku narozené socialistky a jedné ze zakladatelek Spartakova svazu v Německu. Na Schaffgotschův popud pak Milena přeložila Dopisy z vězení, které Rosa Luxenburgová posílala Soně Liebkechtové, manželce Karla Liebkechta. Dopisy pak vyšly zejména na stránkách časopisu Červen.

V létě 1924 Milena spolu s hrabětem Schaffgotschem opustila Vídeň a téměř rok strávila u své známé Alice Rühleové-Gerstelové v Buchholzu nedaleko Drážďan, odkud nadále posílala své články pro pražské noviny.

Epilogem jejího vídeňského pobytu pak bylo rozvodové řízení s Ernstem Polakem⁷⁴ v roce 1925.

⁷³ Viz M. HOCKADAY, c. d., s. 94-95.

⁷⁴ Ernst Polak se v roce 1938 po připojení Rakouska k říši vrátil do Prahy, na podzim 1938 odešel do anglického exilu, kde v roce 1947 zemřel. Svými přáteli byl vážen jako literární kritik a autorský poradce (F. Werfel, H. Broch).

IV. KAFKOVA MILENA

4.1. Setkání s Franzem Kafkou

V době, kdy po příchodu do Vídně Milena hledala možnost přivýdělnku, jí napadlo, že by mohla překládat prozaické texty z němčiny do češtiny. Že její volba padla na tehdy zcela neznámého německy píšícího spisovatele židovského původu Franze Kafku⁷⁵, je bezpochyby možné připsat vlivu jejího manžela Ernsta, jenž patřil vedle Maxe Broda k prvním obdivovatelům Kafkova díla a často o něm mluvil jak v Herrenhofu, tak doma.

Když manželé Polakovi přijeli na podzim roku 1919 na krátkou návštěvu Prahy, setkali se se svými známými, mezi kterými byl zřejmě i Franz Kafka. (Je velmi pravděpodobné, že při této příležitosti také manželé navázali kontakt s básníkem Stanislavem Kostkou Neumannem, jenž dal jako vydavatel týdeníku *Kmen* později Mileně možnost, aby zde uveřejnila svůj překlad Kafkovy povídky *Topič*, která se později stala první kapitolou románu *Amerika*.)

Sám Kafka na první setkání s Milenou vzpomíná: „... Uvědomil jsem si, že si vlastně nemohu vzpomenout na žádný jednotlivý rys Vašeho obličej. Vidím pořád ještě jen to, jakpak odcházíte mezi kavárenskými stoly, Vaši postavu, to, jak jste byla oblečená. ...“⁷⁶.

Korespondence s Kafkou, jejímž vlastním podnětem byla prosba Mileny o svolení k překladu Kafkových próz, začala záhy zahrnovat také soukromé oblasti života obou pisatelů. Velmi intenzivní, prakticky každodenní korespondence mezi severoitalským Meranem a Vídní, později mezi Prahou a Vídní je detailním obrazem tohoto období Milenina života.

Ukazuje změny rozhodnutí, změny nálad, které jako by trvaly celé měsíce, přestože se ve skutečnosti odehrály během několika týdnů nebo dokonce dní.

Zejména v západní části světa je díky této korespondenci Milena známá jako „Kafkova přítelkyně“.

⁷⁵ Podrobněji ke Kafkovu životu a dílu např. J. ČERMÁK, *Franz Kafka: výmysly a mystifikace*, Praha 2005, L. MONÍKOVÁ, *Eseje o Kafkovi*, Praha 2000, M. BROD, *Franz Kafka. Životopis*, Praha 1996, F. KAUTMAN, *Franz Kafka*, Praha 1996, K. WAGENBACH, *Franz Kafka*, Praha 1993.

⁷⁶ Viz K.-H. JÄHN, c. d., s. 272.

4.2. „Dopisy Mileně“

Dopisy, ve kterých Milena líčila svoji neutěšenou situaci ve Vídni, řešila problémy manželství s Ernstem, věnovala se otázkám překladu Kafkových děl, ale i povaze svých článků, atd. se bohužel nedochovaly. Jejich obraz se však dá vytvořit na základě dochovaných Kafkových odpovědí na ně.

Starosti o její spokojenost, zájem o její osobu, hledání řešení – to byly odpovědi, jež dostávala. Kafkovy dopisy poskytovaly Mileně přesně to, co tak trpce postrádala v manželství s Ernstem a zřejmě již několik let předtím, možná od smrti své matky: pocit jistoty a bezpečí. Najednou tu byl někdo, kdo ji dokázal vytrhnout z lhostejnosti, která ji obklopovala, zajímal se o ni a dělal si o ní starosti.

V klidu léčebného pobytu v Meranu (kde pobýval Kafka od dubna 1920 kvůli tuberkulóze v počátečním stadiu), daleko od všedního dne s jeho problémy, bylo pro Kafku přijatelné a také příjemné mít pevný bod v někom, na koho mohl vázat své myšlenky a pocity, ale ke komu si zároveň mohl zachovat odstup.

Milena byla jiná než ostatní Kafkovy známosti. Možná jako jediná z nich jeho dílo oceňovala a rozuměla mu, a to jí umožnilo se přiblížit Kafkově povaze a pochopit ji.

Korespondence probíhala v češtině, jak o tom svědčí jeden Kafkův dopis zřejmě z 9. května 1920, odeslaný již z Merana. „... Jistěže rozumím česky. Už několikrát jsem se Vás chtěl zeptat, proč někdy nenapíšete česky. Ne snad proto, že byste němčinu neovládala. Ovládáte ji většinou obdivuhodně, a pokud ji jednou neovládnete, ochotně se před Vámi skloní, to je pak obzvlášť krásné; v to se totiž Němec od svého jazyka nedokáže doufat, neodvažuje se psát tak osobně. Ale česky jsem od Vás chtěl číst proto, že češtině přece náležíte, protože jenom tam je celá Milena (překlad to dotvrzuje), tady však jen: ta z Vídně nebo na Vídeň se připravující. Tak tedy česky, prosím.“⁷⁷

V jiném dopise, zřejmě z 25. května 1920, napsal: „... Mám teď k Vašemu psaní skoro tolik důvěry jako k Vám samé! Zním (při svých malých znalostech) v češtině jen jednu hudbu řeči, a to Boženy Němcové. Tady nacházím jinou hudbu, ale příbuznou tamté odhodlaností, vášní, půvabem a především jasnozřivou chytrostí. ...“⁷⁸

Vztah Kafky k českému jazyku vyjadřují i další dopisy, např. dopis napsaný kolem 18. května 1920: „... já jsem nikdy nežil v prostředí německého národa; němčina

⁷⁷ Viz F. KAFKA, c. d., s. 17.

⁷⁸ Tamtéž, s. 27.

je i přesto mým mateřským jazykem⁷⁹, a proto je mi přirozená, ale čeština je mi mnohem srdečnější, ...“⁸⁰

Dokladem toho, že Milena s Kafkou ve svých dopisech řešila i svůj vztah k manželovi, je dopis z 29. května 1920: „... Vašeho muže jsem zřejmě posuzoval jinak. Zdál se mi v kavárenském kroužku tím nejspolehlivějším člověkem, nejrozumnějším, nejklidnějším, až přehnaně otcovským, ovšem i neprůhledným, ale ne tak, že by se tím to předešlé rušilo. Respekt jsem k němu choval vždycky, k dalšímu poznání jsem neměl ani příležitost, ani schopností, ale přátel, zvláště Max Brod, měli o něm vysoké mínění, to mi pak vždy tanulo na mysli, když jsem o něm uvažoval. Především se mi v jedné době líbila jedna jeho zvláštnost; že byl v každé kavárně několikrát za večer volán k telefonu. To asi někdo, místo aby spal, seděl u aparátu, podřimoval, hlavu zabořenou do lenošky a čas od času se s leknutím probral, aby zatelefonoval. Stav, kterému tak dobře rozumím, že o něm snad píše jen proto. ...“⁸¹

I přes Kafkovo naléhání, když jejich vztah nabyl na intenzitě, aby se rozhodla buď pro něj, nebo pro svého manžela, nebyla Milena schopná Ernsta opustit: „... Když říkáš (podle pravdy), že svého muže miluješ tak, že ho nemůžeš opustit (už kvůli mně ne, mám na mysli: bylo by pro mne děsné, kdybys tak přesto učinila), tak tomu věřím a dávám Ti za pravdu. Když říkáš, že Ty bys ho sice opustit mohla, avšak on že Tě vnitřně potřebuje a nemůže bez Tebe žít, že ho tedy nemůžeš opustit proto, tak tomu také věřím a dávám Ti rovněž za pravdu. Když však říkáš, že on si bez Tebe neporadí s životem po vnější stránce a že Ty ho proto (je z toho tedy hlavní důvod), proto nemůžeš opustit, pak to říkáš, buď abys zakryla důvody jmenované dříve (ne posílila, neboť posílit tyto důvody nepotřebují), nebo to je ovšem jeden z těch kousků (o kterých v posledním dopise píšeš), které mozek tropí zmítanému tělu, a nejen tělu. ...“(úryvek dopisu z 8. srpna 1920, odeslaného z Prahy)⁸²

„... Jak budeme žít dál? Jestliže na dopisy, jimiž odpovídám, řekneš 'Ano', nesmíš už ve Vídni dál žít, to není možné. Spolu s tvými dnešními dopisy došel dopis od Maxe Broda, ve kterém mezi jiným píše: 'Zvláštní příhoda se tu udála, o které Ti

⁷⁹ Pozn.: mateřský jazyk znamená v původním smyslu „řeč matky“. I Kafkova matka mluvila radši německy než česky, zatímco otec dával zvláště kvůli obchodu přednost češtině. Podrobněji o vztahu Kafky k českému jazyku a literatuře viz M. NEKULA., „... v jednom poschodí vnitřní babylonské věže...“ / *Jazyky Franze Kafky*, Praha 2003.

⁸⁰ Viz. F. KAFKA, c. d., s. 20.

⁸¹ Tamtéž, s. 28.

⁸² Tamtéž, s. 175.

alespoň kuse poreferuji. Otrávil se mladý redaktor Tribuny Reiner⁸³ (jak se říká, velmi jemný a skutečně přehnaně mladý člověk – snad 20 let). Stalo se to, když si byl ještě v Praze – myslím. Teď dovidáme se důvod. Willy Haas měl s jeho ženou (nějakou rozenou Ambrožovou, přítelkyní Mileny Jesenské) poměr, který se prý ale pohyboval na duchovní rovině. Nedošlo k žádnému přistižení ani ničemu podobnému, ale ta žena svého muže, kterého před svatbou léta znala, mučila svým chováním a především slovy tak, že se v redakci usmrtil. Časně ráno se zašla s panem Haasem do redakce zeptat, proč se nevrátil z noční služby. On už ležel v nemocnici a zemřel, ještě než tam dorazili. Haas, který měl před poslední zkouškou, přerušil studium, nepohodl se s otcem a vede v Berlíně nějaké filmové noviny. Prý se mu nevede dobře. Ta žena žije také v Berlíně a říká se, že se s ní ožení. - Nevím, proč Ti tento krutý příběh vyprávím. Možná jen, protože trpíme stejným démonem, a tak nám ten příběh patří, jako patříme my jemu.“⁸⁴ Tento dopis byl odeslán 12. června 1920 z Merana, ještě před dlouho plánovaným a odkládaným setkáním obou pisatelů ve Vídni.

Konečně, na Mileninu prosbu a stále sílící naléhání, se Kafka rozhodl, že z Merana zpět do Prahy pojede přes Vídeň, nikoli přes Mnichov, Cheb a Karlovy Vary, jak měl původně v plánu. 28. června tedy odjel Kafka z Merana do Vídně, kde pobýval od 29. června do 4. července 1920. Jejich společné dny ve Vídni, dny štěstí, odsunuly drobné neshody, začínající se objevovat v jejich vztahu, do pozadí. Mileně se podařilo Kafku osvobodit na čtyři dny z jeho úzkosti, vlastnosti, kterou podle Kafky měli společnou: „... Jednu vlastnost máme, Mileno, myslím společnou: jsme tak plaší a úzkostní, skoro každý dopis je jiný, skoro každý se leká předchozího a ještě více odpovědi. Vy taková nejste od přírody, to se snadno pozná, a já, možná dokonce ani já takový nejsem od přírody, ale už se to mou přirozeností takřka stalo, mizí to jen v zoufalství a nanejvýš ještě ve zlosti a abych nezapomněl: v úzkosti. ...“⁸⁵ (dopis z Merana, 10. červen 1920)

Společně strávené chvíle popisuje později Milena v dopise Maxi Brodovi, když ji Kafka požádal o přerušování styků. „... Jak bych mohla být tak neskromná a škodit mu, když jsem mu nedokázala pomoci? Vím do posledního nervu, co je jeho úzkost. Existovala už dávno přede mnou, dokud mě ještě neznal. Znala jsem jeho úzkost dřív,

⁸³ Pozn.: Josef Reiner (1898-1920): redaktor Tribuny, básník a překladatel, pocházející z pražské židovské rodiny. Manžel Mileniných spolužačky a přítelkyně Jarmily Ambrožové (1896-1990). Spáchal sebevraždu ve 22 letech 19. 2. 1920. Autorem nekrologu, uveřejněném v časopise Červen 26. 2. 1920, byl S. K. Neumann.

⁸⁴ Viz F. KAFKA, c. d., s. 56-57.

než jsem poznala jeho. Obrnila jsem se proti ní tím, že jsem ji pochopila. Za ty čtyři dny, co byl Frank se mnou, tu úzkost ztratil. Smáli jsme se jí. Vím určitě, že se žádnému sanatoriu nepodaří ho vyléčit. Nikdy se neuzdraví, Maxi, dokud bude mít tu úzkost. A žádná psychická posila tu úzkost nepřemůže, neboť úzkost posilu zmaří. Ta úzkost se netýká jen mne, ale všeho, co žije beze studu, např. i masa. Maso je příliš holé, pohled na ně Frank nesnesl. To jsem tenkrát nedokázala odstranit. Kdykoli tu úzkost pocítil, podíval se mi do očí, chvíli jsme počkali, jako bychom nemohli nabrat dech nebo jako by nás bolely nohy, a za chvíli to přešlo. Nebylo potřeba se seabemíř namáhat, všechno bylo prosté a jasné, vláčela jsem ho po kopcích za Vídní, já běžela napřed, protože šel pomalu, on dupal za mnou, a když zavřu oči, vidím dosud jeho bílou košili a opálený krk a jak se namáhá. Celý den běhal nahoru dolů, chodil na slunci, ani jednou nezakašlal, strašně mnoho jedl a spal jako dudek, byl prostě zdravý a jeho nemoc nám v těchto dnech připadala asi jako malé nachlazení. ...⁸⁶

V dopise Maxi Brodovi z 29. července 1920 pak stojí: „... Opravdu jsem se zděsila, nevěděla jsem, že Frankova nemoc je tak vážná, tady jako by mu opravdu nic nebylo, kašlat jsem ho vůbec neslyšela, byl svěží a veselý a dobře spal. ...“⁸⁷

Po návratu do Prahy zrušil Kafka své zasnoubení s Julií Wohryzkovou a začal rozhodněji naléhat na Milenu, aby se rozhodla. Chtěl, aby opustila Vídeň a přijela za ním do Prahy. Určitě to však nebyla jen Milenina láska k Ernstovi, ale také Kafkův odmítavý, úzkostlivý vztah k sexualitě, co v jejím rozhodnutí sehrálo důležitou roli. Pro Kafku byl vztah mezi pohlavími rozpolcený ve špinavou sexualitu a ideální, čistou lásku k ženě. Soulož byla pro něj trestem za štěstí být spolu a jediným řešením tohoto dilema byla nejpřísnější askeze. Tento rozpor Milena neznala. Tělesná láska byla pro ni tou nejpřirozenější věcí na světě, vrcholem vztahu mezi mužem a ženou.⁸⁸

Protichůdné byli i jejich představy o tom, co Kafka nazýval „zákonem“: pro Milenu znamenal život víc než společenské normy. Pro Kafku však jako by zákon stál nad životem. Když ho jednou volala Milena z Vídně, aby za ní přijel, nepřijel, protože by musel v žádosti o dovolenou obelhat svého nadřízeného.

„... Rozuměj, Mileno, mé stáří, opotřebovanost a především strach, a rozuměj, Tvé mládí, Tvá svěžest, Tvá odvaha; a můj strach se přece stále zvětšuje, vždyť

⁸⁵ Viz F. KAFKA, c. d., s. 47.

⁸⁶ Tamtéž, s. 297.

⁸⁷ Viz A. WAGNEROVÁ, *Dopisy*, s. 49.

⁸⁸ Viz A. WAGNEROVÁ, *Milena Jesenská*, s. 94.

znamená uhýbání světu, tedy zesílení jeho tlaku, tedy další posílení strachu. Tvá odvaha ale znamená postup vpřed, odtud zmenšení tlaku, odtud růst odvahy. ...⁸⁹

Na Milenino naléhání se sešli ještě jednou, 14. 8. 1920 v Gmündu, na rakousko-československé hranici. Setkání, odehrávající se pod tlakem příliš velkých očekávání, proběhlo nešťastně – znamenalo postupný rozpad jejich vztahu.

Hned po tomto setkání odjela Milena s manželem na dovolenou do St. Gilgenu na Wolfgangsee. Korespondence mezi Milenou a Kafkou ale na podzim a v zimě 1920 neztratila ještě nic ze své intenzity – Kafka si však začal uvědomovat bezvýchodost jejich situace, jak dosvědčují dopisy z Prahy: „... A vždyť ty dopisy jsou jenom trýzeň, přicházejí z trýzně, nevyléčitelné, působí jen trýzeň, nevyléčitelnou, co s tím – a ještě se to navíc stupňuje – v této zimě? Být v tichu, to je jediný prostředek jak žít, tady i tam. Smutně, dobrá, což to vadí? Tím se jen spánek prohloubí a přiblíží k dětskému. Ale trýzeň, to znamená vést napříč spánkem – a napříč dnem – rádko, to se nedá snést.“⁹⁰ (dopis z 20. září 1920)

Kolem 6. října 1920 v dopise Kafka napsal: „... Existuje jen málo jistot, ale určitě mezi ně patří, že my spolu žít nikdy nebudeme, ve společném bytě, jeden na dosah druhého, za společným stolem, nikdy, ani v témže městě ne. ...“⁹¹

V lednu 1921 poprosil Kafka, který pobýval v léčebném sanatoriu v Matliarech ve Vysokých Tatrách a nedokázal nadále snášet bezvýchodnost jejich vztahu: „Nepsat a zabránit našemu setkání, jen tuto prosbu mi v tichosti splň, jen to mi umožní nějak žít dál, vše ostatní jenom dál ničí. ...“⁹²

Reakci Mileny na Kafkovu prosbu dokládají její dopisy Maxi Brodovi z let 1921-1924.⁹³ Zoufalství z Kafkova rozhodnutí se dá vyčíst v dopise z počátku ledna 1921: „Milý pane doktore, odpusťte, že nemohu psát německy. Snad umíte natolik česky, že mi porozumíte; odpusťte, že Vás obtěžuji. Nevím si prostě rady, můj mozek už nesnese žádné dojmy a myšlenky, už není schopen je přijímat, nic nevím, nic necítím, nic nechápu; zdá se mi, že se mi v těchto měsících přihodilo cosi úplně hrozného, ale mnoho o tom nevím. Nevím vůbec nic o světě, cítím jen, že bych se zabila, kdybych si nějak dokázala uvědomit, co si právě uvědomit nedokážu. Mohla bych Vám vyprávět, jak a čím a proč se to všechno stalo; mohla bych Vám vyprávět

⁸⁹ Viz M. HOCKADAY, c. d., s. 76-77.

⁹⁰ Viz F. KAFKA, c. d., s. 234.

⁹¹ Tamtéž, s. 244.

⁹² Tamtéž, s. 265.

všecko o sobě, o svém životě; ale k čemu to – a pak: nevím to, držím jen v ruce Frankův dopis z Tater, jeho smrtící prosbu a zároveň rozkaz: 'Nepsat a zabránit tomu abychom se setkali' Netroufám si ptát se ho, napsat mu: nevím ani, na co se chci zeptat Vás. Nevím, co – nevím, co chci vědět. Ježíši Kriste, kdybych si tak spánky mohla zatlačit do mozku. Jenom jedno mi řekněte, Vy jste s ním v poslední době býval, vy to víte. Jsem vinna, nebo nejsem vinna? Proboha Vás prosím, nepište mi žádné útěchy, nepište mi, že na tom nikdo nemá vinu, nepište mi žádnou psychoanalýzu. To všecko, slyšíte, to všecko, co byste mi psal, já vím. Bůh ví, že k Vám mám důvěru, Maxi, v nejtěžší snad hodině svého života; prosím Vás, mějte i Vy důvěru. Chápejte, prosím, co chci. Víím, kdo je Frank; víím, co se stalo, a nevím, co se stalo. Jsem na pokraji šílenství; snažila jsem se jednat, žít, myslet, cítit správně, podle svého svědomí, ale někde je vina. O tom chci slyšet. Nevím ovšem, jestli mě chápete. Chci vědět, je-li to se mnou tak, že i mou vinou Frank trpí a trpěl jako s každou jinou ženou, takže se jeho nemoc zhoršila, že i přede mnou musel prchnout do své úzkosti a že i já teď musím zmizet, ať už na tom mám vinu já, anebo je to důsledek jeho vlastní povahy. Je to jasné, co říkám? Musím to vědět. Vy jste jediný, kdo možná něco ví. Prosím Vás, odpovězte mi, odpovězte mi, prosím, úplně holou, prostou, třeba i brutální pravdu, totiž to, co si opravdu myslíte. Budu Vám tuze vděčna, když mi odpovíte. Je to pro mne určité východisko. Dál prosím o zprávu, jak se mu vede. Už měsíce o něm nic nevím. ... Promiňte, nemohu dopis přepsat, nemohu ho po sobě ani číst.“⁹⁴

„... Děkuji Vám za Vaši laskavost. Mezitím jsem se trochu vzpamatovala. Mohu zas už myslet. Sice se to tím nezlepšilo. Že nebudu Frankovi psát, je přece absolutně samozřejmé. Jak bych taky mohla! Je-li pravda, že lidé mají na zemi splnit nějakou úlohu, splnila jsem svou úlohu vedle něho tuze špatně. ... Kdybych s ním tenkrát jela do Prahy, byla bych mu zůstala tím, kým jsem mu byla. Ale byla jsem oběma nohama nesmírně pevně přirostlá k téhle zemi tady, nebyla jsme schopna opustit svého muže a snad jsem byla příliš i ženou, než abych měla sílu podrobit se tomuto životu, o němž jsem věděla, že bude znamenat nepřísnější askezi na celý život. Ve mně je však nepřekonatelná touha, přímo zběsilá touha po úplně jiném životě, než jaký vede a asi kdy bude vést, po životě s dítětem, po životě zemitém. A to ve mně asi zvítězilo nad vším ostatním, nad láskou, nad láskou k letu, nad obdivem a zase láskou. Ať o tom

⁹³ Dopisy psané německy přeložili Josef Čermák a Vladimír Kafka a spolu s dopisy psanými česky jsou obsaženy i v biografii: M. BROD, *Franz Kafka. Životopis*, Praha 1996.

⁹⁴ Viz F. KAFKA, c. d., s. 295-296.

člověk ostatně řekne cokoli, přece z toho vyleze jen lež. Tahle je možná ještě ta nejmenší. A pak už bylo příliš pozdě. Pak už byl ten zápas ve mně příliš viditelný a to ho polekalo. Proti tomu přece celý svůj život bojoval z jiné strany. U mne si mohl odpočinout. Ale pak ho to začalo pronásledovat i u mne. Proti mé vůli. Dobře jsem věděla, že se něco stalo, co už nelze odstranit. Byla jsem příliš slabá, než abych dokázala udělat a splnit to, o čem jsem věděla, že by mu to jedině bylo pomohlo. To je moje vina. A Vy taky víte, že je to moje vina. To, co lidé svalují na Frankovu nenormálnost, je právě jeho předností. Ženy, které s ním přišly do styku, byly obyčejné ženy a neuměly žít jinak než právě jako ženy. Myslím spíš, že my všichni, celý svět a všichni lidé, jsme nemocní a on že je jediný zdravý správně chápající a správně cítící a jediný čistý člověk. Víím, že se nebrání proti životu, že se brání jen proti tomuto způsobu života zde. Kdybych bývala dokázala jít s ním, mohl se mnou šťastně žít. Ale to všechno vím teprv dnes. Tenkrát jsem byla obyčejná ženská jako všechny ženské na světě, malá, pudová ženuška. A z toho v něm povstala úzkost. Byla to správná úzkost. Copak je možné, aby tenhle člověk cítil něco nesprávného? Ví toho o světě desetisíckrát víc než všichni lidé světa. Ta jeho úzkost byla správná. A Vy se mýlíte, Frank mi sám od sebe nenapíše. Není nic, o čem by mohl psát. Není opravdu jediné slovo, které by mi mohl v té úzkosti říci. Že mě miluje, to vím. Je příliš dobrý a cudný, než aby mě mohl přestat milovat. Kladl by si to za vinu. Považuje se přece vždy za vinného a za slabocha. A přitom není na celém světě druhý člověk, který by měl jeho obrovskou sílu: tu absolutní potřebu dokonalosti, čistoty a pravdy. Tak je to. Do poslední kapky krve vím, že je to tak. Nemohu si to jen docela uvědomit. Až si to uvědomím, bude to strašné. Běhám ulicemi, sedím celé noci u okna, myšlenky mi někdy přeskakují jako jiskřičky, když se brousí nůž, a srdce mi visí jako na udici, víte, na úplně tenkém háčku, a to tak drásá a tak tence, tak děsně bodavě to bolí. ...“⁹⁵ (dopis z přelomu ledna a února 1921)

Korespondence byla sice přerušena, důvěra však zůstala zachována. V říjnu 1921 svěřil Kafka Mileně své deníky. Když jí v březnu 1922 znovu napsal, nahradil již dřívější tykání oslovením „Vy“.

Do Kafkovy smrti si pak oba vyměnili už jen pár dopisů, ve kterých Kafka komentoval zejména Mileniny články vycházející v *Tribuně* a *Národních listech*. Na přelomu ledna a února 1923 pak Kafka ještě jednou opakuje svou prosbu: „... Nejhorší je však v tomto okamžiku – ani já bych to nebyl čekal – že tyto dopisy, ani tyto důležité

⁹⁵ Viz F. KAFKA, c. d., s. 297-299.

dopisy, nemohu už dál psát. Začíná zlá magie psaní dopisů a ničí stále více mé noci, které se i tak ničí vlastními silami. Musím přestat, nemohu už psát. Ach, Vaše nespavost je jiná než ta má. Prosím, už nepsat!...“⁹⁶

Během svých pobytů v Praze Milena Kafka ještě několikrát navštívila. Hrabě Schaffgotsch ve svých vzpomínkách uvedl, že Milena jej navštívila ještě v sanatoriu Kierlingu u Vídně, tedy v posledních týdnech jeho života. V Milenině česky psaném dopise Willimu Schlammovi z 8. 8. 1938 je napsána překvapující věta: „Seděla jsem vedle Franze Kafky, když umíral ve Vídni, a počkala jsem si, až umřel.“⁹⁷ I když je toto místo třeba vykládat symbolicky, nelze vyloučit, že Milena krátce před smrtí Kafku skutečně navštívila.

Po Kafkově smrti, 3. 6. 1924, splnila Milena jeho přání a předala jeho deníky Maxi Brodovi. 5. června 1924 v Národních listech vyšel Milenin nekrolog. „Předevčírem zemřel v sanatoriu Kierlingu u Klosterneuburgu u Vídně dr. Franz Kafka, německý spisovatel, který žil v Praze. Znalo ho zde málo lidí, protože byl samotářem, takovým vědoucím, životem poděšeným člověkem; byl léta nemocen plicní chorobou, a třebaže ji léčil, přece ji zase vědomě živil a myšlenkově podporoval. ‘Když duše a srdce už břímě neunesou, převezmou polovinu plíce na sebe, aby tíha byla alespoň poněkud stejnoměrně rozdělena,’ napsal jednou v dopise, a taková byla i jeho nemoc. Dodávala mu jemnosti až zázračné a intelektuální vytříbenosti až hrůzně nekompromisní; naopak, on, člověk, vtěsňoval všecek svůj intelektuální strach před životem na bedra své nemoci. Byl plachý, úzkostlivý, mírný a dobrý, ale knihy psal kruté a bolestné. Svět viděl plný neviditelných démonů, kteří ničí a rvou člověka nechráněného. Byl příliš jasnovidný, příliš moudrý, aby dovedl žít, příliš slabý, aby bojoval slabostí ušlechtilých, krásných lidí, kteří nedovedou podstoupit boj se strachem před nedorozuměními, nelaskavostmi, intelektuální lží, vědouce předem, že jsou bezmocni, a podléhající tak, že zahanbují vítěze. Znal lidi, jako je dovedou znát jen lidé veliké nervové citlivosti, kteří jsou samotni a vidí až prorocky člověka z jediného zákmitu tváře. Znal svět neobyčejně a hluboce, sám byl neobyčejným a hlubokým světem. Psal knihy nejvýznačnější mladé německé literatury; je v nich boj dnešní světové generace, třebaže bez tendenčních slov. Jsou pravdivé, nahé a bolestné tak, že i tam, kde jsou vyjádřeny symbolicky, jsou až naturalistické. Jsou plny suchého posměchu a citlivého zírání člověka, který uviděl svět tak jasně, že toho neunesl a musel umřít, nechtěje ustupovati a zachraňovati se jako

⁹⁶ Viz F. KAFKA, c. d., s. 279.

⁹⁷ Viz A. WAGNEROVÁ, *Dopisy*, s. 172.

druzí do jakýchkoli, třebaže sebeušlechtlejších, intelektuálních, podvědomých omylů. Dr. Franz Kafka napsal fragment 'Topič' (vyšlý česky v Neumannově Červnu), první kapitolu krásného románu, dosud ještě neuveřejněného, 'Urteil', rozpor dvou generací, 'Die Verwandlung', nejsilnější knihu moderní německé literatury, 'Die Strafkolonie' a črty 'Betrachtung' a 'Landarzt'. Poslední román 'Von dem Gericht' leží v rukopisu, připraven k tisku už léta. Je z takových knih, které dočteny zanechávají dojem tak úplně obsaženého světa, že by nebylo už třeba ani slova dodati. Všechny jeho knihy líčí hrůzy tajemných nedorozumění, nezaviněných vin mezi lidmi. Byl člověkem a umělcem tak úzkostlivého svědomí, že doslechl i tam, kde druzí, hluší, cítili se bezpečni.⁹⁸

Kafkovy dopisy, jež o 40 let později proslavily její jméno po celém světě, si ponechala až do roku 1939. Její vlastní dopisy Kafkovi se nezachovaly. V jednom dopise sice prosí Maxe Broda, aby je vyzvedl u Kafkových rodičů a spálil, až k tomu bude mít příležitost (dopis pravděpodobně z poloviny července 1924: „...Budete-li mít příležitost, postarejte se, prosím, aby byly spáleny moje dopisy, které měl Frank u sebe, ...“⁹⁹), a ve druhém, aby jí je odevzdal (dopis z 27. července 1924: „...Prosím Vás také, přineste mi od Kafků moje dopisy, prokážete mi tím dobrodinní. Osobně o ně žádat nechci, nebyla jsem s jeho příbuznými zadobře. ...“¹⁰⁰). Co se ale s dopisy skutečně stalo, není známo.

⁹⁸ Viz M. BUBER-NEUMANN, *Kafkova přítelkyně Milena*, Praha 1992, s. 79-81.

⁹⁹ Viz A. WAGNEROVÁ, *Dopisy*, s. 61.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 62.

V. NÁVRAT DO PRAHY

5.1. „Zlatá 20. léta“

Po šoku z 1. světové války následovala v Evropě vlna vitality a optimismu. V Československu tuto náladu ještě zesílila radost ze vzniku vlastního samostatného státu po třísetleté vynucené příslušnosti k rakouské monarchii. Opojení však brzy narazilo na katastrofální hospodářskou situaci – nedostatek zboží, přidělový lístkový systém, bytová nouze, vysoká nezaměstnanost, Byla proto uskutečněna řada sociálních reforem, reforma měnová a pozemková (březen a duben 1919), díky nimž se podařilo postupně poválečnou krizi překonat. Obrovskou autoritou první republiky byl prezident Tomáš Garrigue Masaryk.¹⁰¹

Po válce se změnil i životní styl: lidé se zase chtěli bezstarostně bavit, chodit do kin a divadel. Velkou oblibu si získalo cestování a s tím související rozvíjející se cestovní ruch. Měnil se i způsob odívání: móda požadovala u žen zkrácení sukní i vlasů, muži dávali přednost sportovnímu oblečení i vzhledu.¹⁰² Nastalo období intenzivního využívání volného času, objevovaly se i nové formy zábavy – z hudby jazz, tance jako charleston, shimmy,

Prosperita byla doprovázena i všeobecným vzestupem životní úrovně a rozkvětem věd, umění, kultury a vzdělanosti. Velký posun vpřed zaznamenaly např. přírodovědné a technické obory – matematika, fyzika, chemie a astronomie. (Prof. Jaroslav Heyrovský, vynálezce paleografu, získal za svůj objev z roku 1924 mezinárodní uznání a později, v roce 1958, byl vyznamenán Nobelovou cenou.) K evropsky uznávaným vědeckým osobnostem patřili i představitelé společenských věd – v historii převládala Gollova škola, v níž vynikali historici jako Josef Pekař a Josef Šusta, ale i mladší jako Zdeněk Kalista, Jan Slavík. Českou vědu reprezentovali i vynikající lingvisté a literární vědci, příslušníci Pražského lingvistického kroužku (Vilém Mathesius, Jan Mukařovský, Bohuslav Havránek, ...).

Moderní umění se většinou projevovalo jako umění avantgardní, které se rozcházelo se starými estetickými konvencemi 19. století. Usilovalo o nový tvar, o nové zachycení a vyjádření společenských poměrů, v nichž bude zajištěna svoboda umělce a

¹⁰¹ Podrobněji k životu TGM např. M. MACHOVEC, *Tomáš G. Masaryk*, Praha 2000, K. ČAPEK, *Hovory s TGM*, Praha 1969. Obecně k dějinám 1. republiky: Z. KÁRNÍK, *České země v éře první republiky (1918-1929). Díl první. Vznik, budování a zlatá éra republiky (1918-1929)*, Praha 2000.

jeho tvorby. Avantgardní umělci často přicházeli s řadou nových uměleckých programů, které často reagovaly na otřesné zážitky z války. Hledali tedy prostředky, jak na válečné hrůzy zapomenout, jak se oprostit od starých uměleckých i životních stereotypů. Odtud pramenila obliba takových literárních a uměleckých směrů jako byly dadaismus a surrealismus, ale i před válkou vzniklé směry jako futurismus nebo kubismus.

Budování nové republiky však bylo impulsem zvláště pro architektonickou tvorbu.¹⁰³ Vznikla řada nových staveb, které měly reprezentovat československou státnost. Byla to zároveň příležitost pro architektky, mezi nimiž vynikli Josef Gočár, Jan Kotěra, Josef Chochol, Jaroslav Fragner, Pavel Janák aj. V architektuře postupně převládl moderní směr, který spojoval prvky konstruktivismu a funkcionalismu, tzn. směr kladoucí důraz jak na technicko-konstrukční stránku staveb, tak na jejich účelovost. Příkladem se staly tovární a obytné objekty Baťova Zlína, Veletržní palác v Praze apod.

Pro české malířství té doby byl příznačný skupinový život: malíři a ostatní výtvarníci se sdružovali nejenom v Umělecké besedě nebo ve Spolku výtvarných umělců Mánes, ale i v avantgardním Devětsilu.

Devětsil bylo seskupení českých avantgardních umělců založené roku 1920 v Praze, v roce 1923 vznikla i brněnská pobočka. Nejednalo se pouze o literáty, ale i o herce, výtvarníky, hudebníky, architektky apod. V roce 1925 došlo k přejmenování na Svaz moderní kultury Devětsil.¹⁰⁴

K zakládajícím členům Devětsilu patřili: Karel Teige, Jaroslav Seifert, Vladislav Vančura a Adolf Hoffmeister. Do spolku dále patřili i básníci Vítězslav Nezval, Konstantin Biebl, František Halas, Jindřich Hořejší, Jiří Wolker, herci Jiří Voskovec a Jan Werich, hudebník Jaroslav Ježek, režiséři Jiří Frejka, E. F. Burian, Jindřich Honzl, výtvarníci Jindřich Štýrský, Toyen (vlastním jménem Marie Čermínová), architekti Jaroslav Fragner, Jan Gillar, Josef Havlíček, Karel Honzík, Josef Chochol, Jaromír Krejcar, Evžen Linhart, Pavel Smetana, literární teoretik Bedřich Václavek, novinář a literární a divadelní kritik Julius Fučík aj.¹⁰⁵

¹⁰² Viz E. UCHALOVÁ, *Česká móda 1918-1939*, Praha 1996.

¹⁰³ K tomu podrobněji např. O. NOVÝ, *Česká architektonická avantgarda*, Praha 1998.

¹⁰⁴ Členové svazu věřili, že k umělecké revoluci je potřeba organizovanou skupinu, že jednotlivec sám o sobě nemůže nic změnit, ani ničeho velkého dosáhnout. Program se snažil přiblížit umění co nejširšímu publiku: chtěl, aby pořádané akce přitáhly rozličné publikum, proto pořádal přednášky o umění, recitační večery, divadelní představení apod.

¹⁰⁵ Viz např. D. MOLDANOVÁ, *Česká literatura období avantgardy (1918-1945)*, Ústí nad Labem 2002.

5.2. Prostředí umělecké avantgardy

A právě v prostředí umělecké avantgardy se ocitla i Milena po svém definitivním návratu do Prahy. Po odchodu z Vídně v létě 1924 strávila ještě spolu s přítelem hrabětem Schaffgotschem téměř rok u přítelkyně z Prahy Alice Rühleové-Gerstelové a jejího muže Oto Rühla v Buchholzu nedaleko Drážďan.

Oto Rühle byl přítelem Karla Liebkechta a spoluzakladatelem Svazu spartakovců; v roce 1921 spolu se svou manželkou založil v Drážďanech levicově orientované nakladatelství *Am Anderen Ufer*. V době návštěvy Mileny už nebyl aktivním politikem, ale věnoval se především otázkám pokrokově orientované pedagogiky pro měsíčník *Das proletarische Kind*. Manželka Alice, žákyně psychoanalytika Alfreda Adlera, se ve svých pracích zase pokoušela propojit marxismus a individuální psychologii.¹⁰⁶

Ve společnosti manželů Rühleových přišla Milena intenzivněji do styku s myšlenkami socialismu a marxismu. Ještě ve Vídni začala překládat korespondenci Rosy Luxemburgové se Soňou Liebkechtovou, které se nadále věnovala. Milenin příklon k levici dokládá např. i fejeton o Leonhardu Frankovi¹⁰⁷, uveřejněný v *Národních listech* 29. 8. 1925.

V Buchholzu se nadále věnovala i ženské stránce *Národních listů*, jak o tom svědčí slib v dopise Karlu Hochovi z 5. 3. 1924: „... zavazuji se vésti a psátí módní hlídku nadále tak, jako dosud čtvrtek, neděli, ankety, listárnu, atd., a všechno, co s tím souvisí. Mimo to jeden článek týdně, buď fejeton nebo entrefilet. Tedy tři pravidelné články týdně a jeden překlad pro přílohu měsíčně. ...“¹⁰⁸

Na podzim 1925 se pak definitivně vrátila do Prahy; tím však její vztah s hrabětem Schaffgotschem skončil. Milena si svými fejetony i články o módě v Praze již udělala „jméno“; prohrěšky z mládí jí byly odpuštěny a nyní ztělesňovala ideál moderní, emancipované mladé ženy – na druhé straně hrabě do české společnosti příliš nezapadal, a proto se rozhodl pro návrat do Vídně.

¹⁰⁶ Viz A. WAGNEROVÁ, *Milena Jesenská*, s. 109.

¹⁰⁷ Leonhard Frank (1882-1961): novelista, představitel německého expresionismu. Za 1. světové války pobýval v exilu ve Švýcarsku, od roku 1933 žil v USA. Roku 1950 se vrátil do Mnichova, kde žil až do své smrti. Milena Jesenská se zabývala překladem jeho románu *Raubíři*.

¹⁰⁸ Viz A. WAGNEROVÁ, *Dopisy*, s. 80.

Nadále se tedy věnovala ženské stránce v Národních listech – soustředila kolem sebe tým spolupracovnic (mnohé znala ještě z dob studií na Minervě), které pro ni psaly, obstarávaly materiál apod. V týmu působily např. Běla Friedländerová, která byla autorkou článků všímajících si vlivů tělesného zdraví na duševní, tanečnice a choreografka Milča (Milada) Mayerová, která otevřela v Praze taneční školu, dále Rokyta Illnerová-Kučerová, Zdenka Foustková-Wattersonová, posílající články o životním stylu v Americe, nebo textilní návrhářka Jaroslava Vondráčková, která náležela k reprezentantům funkcionalistické školy v českém užitém umění 20. a 30. let.¹⁰⁹

Dokladem podoby ženské stránky je dopis právě Jaroslavě Vondráčkové z prosince 1928: „... Potřebuji v krátké době sehnat hezké věci, a tak mi zas i Ty musíš pomoci. Víš, chci zavést rubriku: Žena v umění, v práci a ve sportu a chci pod tento titul získat krátké črty žen ze všech vrstev vůbec, služky, dělnice, ošetřovatelky, úřednice, lékařky, herečky atd., aby se nějak projevíly. Projev se, prosím Tě, co jedna z prvních. (Neboj se, nebudeš docela první.) Napiš mi článek o tom, jak jsi se dala na textilnictví, co na tom máš nejraději, jaké cíle sleduješ. Může a musí to být kratičké, ale s těmi cíly by se dalo říci hodně pěkného o potřebě laciných a dobrých látek. Slávo, nutně to potřebuju, musíš mi to napsat a honem. Pak mi napiš tři krátké články do bytové kultury, kterou si tam zavádím: na téma záclony, potahové a závěsové látky, koberce.“¹¹⁰

Milena a její spolupracovnice se snažily propagovat na stránkách Národních listů nový životní styl: slunce, vzduch, prostor, pohyb – tak popisovaly životní potřeby moderního člověka. Byty, které připomínaly muzea, tj. které byly přeplněny starým, těžkým nábytkem, různými tretkami, podle nich patřily minulosti. Ideálem měly být byty esteticky, ale především účelně zařízené, a dostupné pro každého.

Pod pestrá směsí článků o bytovém zařízení, péči o zdraví, dětské stravě apod. se skrývala koncepce moderního životního stylu a kultury. V článcích se nepsalo např. jen o módě, tj. o kloboucích, zimních pláštích, botách, ale hlavně o samotném člověku, který to vše nosí. Snahou tedy bylo pokusit se skrze články formovat osobnost – ta byla základem a šaty a různé módní doplňky ji mohly pouze doplnit, podtrhnout. Sborník článků o módě pak v roce 1927 vyšel pod názvem Člověk dělá šaty.

¹⁰⁹ Viz A. WAGNEROVÁ, *Milena Jesenská*, s. 114.

¹¹⁰ Viz A. WAGNEROVÁ, *Dopisy*, s. 100-101.

Protože měla Milena s ženskou rubrikou plně ruce práce - na fejetony podobné těm, které psala ve Vídni, jí už nezbyval téměř žádný čas. Rozhodla se proto pro souborné vydání již publikovaných článků z počátku 20. let, které vyšly roku 1926 pod názvem *Cesta k jednoduchosti* a byly věnovány „Drahému tátovi“ s prosbou, aby ji po tom všem, co se mezi nimi stalo, pochopil a aby tuto knihu „nenechal ležet nepřechtenou na nočním stolku“.

5.3. Jaromír Krejcar

V létě 1926 se Milena zúčastnila projížďky parníkem po Vltavě, kterou zorganizoval Spolek výtvarných umělců Mánes a kde poznala svého budoucího manžela Jaromíra Krejcara - ten byl v té době ale zadán. Jeho přítelkyní byla dávná Milenina známá Jarmila Fastrová, která se poté při každé příležitosti neopomněla zmínit, jak jí Milena přítele ukradla.¹¹¹

Jaromír Krejcar se narodil 25. července 1895 jako syn lesníka v dolnorakouském Hundsheimu. Po otcově smrti se matka rozhodla přestěhovat do Prahy a otevřela si obchod s cukrovinkami, aby synovi, který se nejprve vyučil zedníkem, umožnila další vzdělání. Poté, co Jaromír vystudoval pražskou Průmyslovou školu stavební a pracoval jako stavbyvedoucí, vystudoval architekturu u profesora Jana Kotěry na Akademii výtvarných umění (1918–21), kde patřil mezi jeho nejnadanější žáky. Po dvou letech u Josefa Gočára se v roce 1923 osamostatnil.¹¹²

Později byl považován za jednoho z nejnadanějších architektů avantgardy – jako představitel funkcionalismu a purismu stál proti tehdy stále ještě přežívajícímu historismu a dekorativismu. Hned jeho první realizovaná stavba, několikapodlažní dům Olympic s kanceláři, obchody a byty, byl díky přehlednému prostorovému řešení příkladem avantgardní pražské architektury.¹¹³

¹¹¹ Viz A. WAGNEROVÁ, *Milena Jesenská*, s. 120.

¹¹² Tamtéž, s. 122.

¹¹³ Další stavby Jaromíra Krejcara: vila Vladislava Vančury (Zbraslav u Prahy 1923); činžovní dům (Praha-Žižkov 1923–24, spolu s Kamilem Roškotem); vila v Praze-Strašnicích (1926); Gibiánova vila (Praha-Bubeneč 1927–29); Jednota soukromých úředníků - kancelářský dům (Praha-Vinohrady 1930–31, projekt 1927); sanatorium Machnác (Trenčianské Teplice 1929–32); Strakonice - regulační plán, 1930; projekt přestavby pražské dopravní sítě (1931, spolu s J. Špalkem); Československý pavilón na Mezinárodní výstavě umění a techniky v moderním životě (Paříž 1937, spolu se Z. Kejřem, B. Soumarem a L. Sunarem); rodinný dům (Praha-Hodkovičky 1939). Byl autorem i dalších projektů: velkotřžnice (Praha-Žižkov 1921); studentské koleje - soutěžní návrh (Praha-Dejvice 1923); Úrazová dělnická pojišťovna (Praha 1924); Akademické náměstí - soutěžní návrh (Brno 1925); stadióny v Braníku a na Letné; léčebný dům - soutěžní návrh (Karlovy Vary 1930); komplex škol - soutěžní návrh (Praha-Dejvice

V architektuře se stal reprezentantem Bauhausu, který byl mimořádně důležitým učilištěm a střediskem moderní výtvarné práce a je považován za jednu z nejvýznamnějších avantgardních škol umění, designu a architektury. Škola s názvem Bauhaus vznikla z původní uměleckoprůmyslové školy, kterou roku 1906 založil Henry van de Velde ve Výmaru. Jeho nástupce Walter Gropius sloučil původní školu s výmarskou akademií výtvarných umění a novou školu, pro kterou sám navrhl budovu, nazval Bauhaus. Škola měla obnovit „jednotu umění pod vedením architektury a obnovit těsný vztah umění k řemeslu. Umění a technika měly vytvořit nový celek. Konečným cílem vši výtvarné činnosti se měla stát stavba.“¹¹⁴

Roku 1924 se pod tlakem zemské vlády musela škola z Výmaru přestěhovat do Desavy. Ani zde ale dlouho nevydržela a ze stejných důvodů se roku 1932 podruhé stěhovala do Berlína. Pro svůj výrazně pokrokový a levicový charakter byla několik měsíců po nástupu nacistů k moci obviněná z „bolševické rozvratné činnosti“ a rozpuštěna (1933).

Styl a myšlení Bauhausu inspirovalo i mnohé umělce, výtvarníky, architektky a jiné příslušníky české moderny tehdejší doby. Nebyl to jen Karel Teige, který v letech 1929–1930 přednášel na vysoké škole Bauhausu v Desavě. K prvním kontaktům docházelo v raných dvacátých letech, zejména během výstavy Bauhausu ve Výmaru v roce 1923, které se vedle Jaromíra Krejčara zúčastnili např. Josef Chochol, Jaroslav Fragner, Karel Honzík, J. E. Koula, Evžen Linhart nebo Vít Obrtel.¹¹⁵

Milena, právě prožívající štěstí s Jaromírem, vedle ženské rubriky Národních listů začala na podzim 1926 pracovat v redakci nově založeného ilustrovaného časopisu Pestrý týden. Jejími kolegy zde byli Adolf Hoffmeister, Hugo Vratislav Brunner¹¹⁶ a Staša Jílovská.

1931); léčebný dům - soutěžní návrh (Poděbrady 1931); sanatorium (Starý Smokovec 1932); sanatorium (Vyšné Hágy 1932).

¹¹⁴ Více např.: M. DROSTEOVÁ, *Bauhaus 1919-1933: reforma a avantgarda*, Praha 2007.

¹¹⁵ K významným osobnostem Bauhausu patřili: Walter Gropius, Vasilij Kandinski, Anni Albert, Josef Albert, Marianne Brandt, Marcel Breuer, Lyonel Feininger, Ludwig Hilberseimer, Johannes Itten, Paul Klee, Gerhard Marcks, Ludwig Mies van der Rohe, László Moholy-Nagy, Georg Muche, Hinnerk Scheper, Oskar Schlemmer, Joost Schmidt, Lothar Schreyer, Gunda Stözl.

¹¹⁶ A. Hoffmeister (1902-1973): literát, kreslíř a karikaturista, povoláním advokát. Ve 20. letech patřil mezi známé osobnosti české avantgardy. Po válce, kterou strávil v exilu, působil na ministerstvu informací, jako velvyslanec ve Francii a později jako profesor na Vysoké škole uměleckoprůmyslové. V letech 1928-1939 životním partnerem Mileniny přítelkyně Staši Jílovské.

H. V. Brunner (1886-1928): malíř a karikaturista.

Podoba Pestrého týdně je doložena v dopise Mileny Karlu Matěji Čapku-Chodovi¹¹⁷ z 29. 11. 1926: „Velectěný pane, dovolte mi, abych Vás poprosila o příspěvek pro náš nový časopis ‘Pestrý týden’, který vychází pod redakcí prof. Brunnera, dra. A. Hoffmeistera a mojí. Časopis vydává fa. Neubert na Smíchově, Kobrova ulice. Snažíme se podati čtenářům nejen znamenité fotografie, ale i výborné texty a byli bychom Vám nesmírně zavázáni, kdybyste Vy, mistře, kterého lidé s takovým nadšením čtou a milují, přispěl naší snaze. Přijmu s povděkem malý sloupek a čím větší, nebo více jich, tím lépe. Nejvíce byste nás rozradostnil, kdybyste nám dovolil otiskovati na pokračování nějaký Váš dosud neuveřejněný román. Považovali bychom Vaše přispění za nesmírný úspěch a Vy byste pomohl prorazit dobré věci.“¹¹⁸

Vydavatel ji ale po nějaké době začal považovat za příliš levicově orientovanou, a proto ji po roce spolupráce propustil a její práce pro Pestrý týden skončila. Své rozhořčení nad tím projevila v dopise Jaroslavu Seifertovi: „Milý Jarko Seiferte, odpusťte, že jsem nebyla přesná. Byl to pro mne veliký šok, ten Pestrý týden a potřebovala bych pár dní zotavené. Milovala jsem to hrozně moc a vzali mi to tak ošklivě! Ale tím raději budu pracovati pro Vás. ...“¹¹⁹

Ještě v době práce pro Pestrý týden se 30. 4. 1927 Milena provdala za Jaromíra Krejčara – za svědky byli Adolf Hoffmeister a Karel Teige, na kterého Milena později vzpomínala jako na člověka „krásných černých očí, déle neholené tváře, pomačkaného klobouku z látky, líbezně opršalého, a rozhodného gesta“.¹²⁰

Každou sobotu se poté v jejich bytě, zařízeném ve stylu Bauhausu, setkávali představitelé české avantgardy. Podle některých svědectví manželé navštívil i kritik F. X. Šalda a Mileně měl říci: „... ženská, Vy jste výborná novinářka, ale Bůh Vás chraň podlehnout svodům a pokoušet se o román.“¹²¹ Nutno dodat, že jeho rady uposlechla. V té době došlo i k seznámení s komunistickým novinářem Juliem Fučíkem,¹²² který

¹¹⁷ K. M. Čapek-Chod (1860-1927): povídkář, romanopisec, dramatik a novinář. Představitel českého realismu a naturalismu.

¹¹⁸ Viz A. WAGNEROVÁ, *Dopisy*, s. 95-96.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 107.

¹²⁰ Viz K.-H. JÄHN, c. d., s. 198.

¹²¹ Viz A. WAGNEROVÁ, *Milena Jesenská*, s. 122.

¹²² J. Fučík (23. února 1903 Praha † 8. září 1943 Berlín) byl český komunistický novinář, literární a divadelní kritik a překladatel, popravený nacisty pro účast v odboji. Pocházel z dělnické rodiny, která se roku 1913 přestěhovala z Prahy do Plzně. Po maturitě začal externě studovat na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy a roku 1921 vstoupil do KSČ. V roce 1926 se stal členem Devětsilu, v letech 1928–1938 působil jako šéfredaktor Tvorby. Od roku 1929 pracoval v Rudém právu, mj. dopisovatel v Moskvě; patřil ke skupině, která odmítala jakoukoliv kritiku SSSR. Roku 1938 si Fučík vzal za ženu Augustu Kodeřicovou, později známou jako Gusta Fučíková. V roce 1939 se zapojil do komunistického odboje. V

spolu s F. X. Šaldou mezi léty 1926 a 1927 redigoval komunistický časopis pro kritiku a umění *Tvorba*, jehož šéfredaktorem se stal roku 1928.

V říjnu 1927 Milena spolu s Jaromírem navštívila mezinárodní výstavu moderního bydlení ve Stuttgartu, které později věnovala článek v *Národních listech* (23. říjen 1927) – popisovala zde práci nejvýznamnějších architektů této výstavy, kterými beze sporu byli Corbusier a Gropius. Čtenáři se snažila popsat dům postavený v jejich stylu: „... Přízemí není rozčleněno žádnými zdmi a je určeno zcela jako obývací pokoj, okna jdou od stropu až po podlahu – člověk je obklopen světlem, zelení a nekonečným prostorem. Schody vedou do prvního patra, které jako balkon visí nad polovinou obývacího pokoje a skrývá před námi ložnici. ... Vše je otevřené do prostoru, všude je plno prostoru. ...“¹²³

Počátkem roku 1928 Milena zjistila, že se jí konečně ve 32 letech splnil sen – byla těhotná. Těhotenství však probíhalo s komplikacemi - Milena s Jaromírem se proto rozhodli odjet na dovolenou na Špičák, aby se tak vyhnuli pracovnímu stresu. Počátkem července (porod byl očekáván v srpnu) však u Mileny propukl těžký zánět kloubů – dostala vysoké horečky a klouby, zejména pravé koleno, jí začaly otékat a tuhnout. Jaromír se rozhodl odvézt ji do Prahy do nemocnice a přivolal i jejího otce. Po dlouhém a těžkém porodu se 14. 8. 1928 narodila dcera Jana. Stejně jako otec si i Milena přála mít syna a to byl pravděpodobně jeden z důvodů, proč své dceři říkala jediné Honzo.

Porod ale Milenin stav ještě zhoršil – pravé koleno zůstalo zcela neohebné. Lékaři se jej sice snažili rozhýbat, ale tyto pokusy byly spjaty s velkými bolestmi, které se daly snášet jen za pomoci morfia a u Mileny vypěstovaly závislost. Svou bezmoc vypsala v dopise Adolfu Hoffmeisterovi z 5. 11. 1928: „... Mně je k smrti smutno, jsem jako v černé vodě utopená, čtvrt roku na zádech, čtvrt roku bez hnutí žiji jen morfiiovými injekcemi, o nichž skoro nikdo neví a o jejich počtu nikdo neví, a nemohu už vystačit s cenou, kterou jsem dostala za to mučení: s dítětem a s vědomím, že by byl Jaromír beze mne nežil dál. Obojí stojí za to ležet bez hnutí měsíce, ale těšit se z nich se dá až ve zdraví. Jsem v ustavičném opojení, a jakmile přijdu k vědomí, mám jen strach, bolest a hrůzu, strašnou netrpělivost a nedůvěru. V opojení mívám sny a dlouhé

letech 1941–1942 byl členem druhého ilegálního ústředního výboru KSČ. V roce 1942 byl zatčen a roku 1943 byl odsouzen k trestu smrti a poté ve věznici v Berlíně-Plötzensee popraven.

¹²³ Viz M. JESENSKÁ, *Alles ist leben*, s. 108. (vlastní překlad)

myšlenky, krásné jako báseň, ale jsou jen z nemocného mozku a pro nemocné lidi, nesdílitelné jako bolest. Jsem strašně sama, všichni jste zdraví. ...“¹²⁴

Spojení s Národními listy začínalo slábnout – ačkoli byla těžce nemocná, chtěla nadále pokračovat v práci, ale tým spolupracovníků se v době její nemoci rozpadl. O svém stavu napsala v dopise Jaroslavě Vondráčkové z prosince 1928: „... Ležím pořád stejně a noha bolí pořád stejně, pokroky jsou hlemýždí, moje veškerá trpělivost čerpá jen z těch morfiových fiolek, připadám si někde na dně něčeho, co ani nemohu přehlédnout. Nevím už, jako vypadá svět z vertikální pozice. Nešťastná není správné slovo, ale zničená si připadám a jsem. Byla bych nesmírně šťastná, kdybych měla víru ve zdraví. ...“¹²⁵

Dokladem její bezmoci je i dopis z Vánoc 1928 určený redaktorovi Národních listů Ladislavu Tůmovi: „...V božíhodovém čísle v příloze `Nesem Vám noviny` byla malá, srdečná zmínka o všech, v redakci vůbec o všech, jen o mne ne. Nejsem ješitná a nejsem neskromná. Nechci, aby se o mně psalo. Nic z toho. Vidím v tom jen článek celého řetězu nelaskavostí, které se mi od redakce dostává, a bolest nad tím je prudší, než dovedu vylíčit. Po celou dobu mé strašné choroby jediný člen redakce se na mne nepřišel podívat. K narození holčičky nikdo z Vás mi neřekl slovíčko, ve dnech, kdy jsem umírala, nikdo mne ani nepostrádal, ani se nezajímal chvíli, co se mnou je.“¹²⁶

Na počátku roku 1929 Milena odjela do slovenských lázní Piešťany, kde se jí lékaři pokoušeli rozhýbat ztuhlý kloub – opět neúspěšně. Procedura jen zesílila Mileninu závislost na morfiu. Z lázeňského pobytu poslala pravděpodobně v únoru dopis Jaroslavě Vondráčkové: „... Mně se vede zoufale – ale ani Ti to nebudu psát. Bolí to hrozně, šíleně, zoufale, ale myslím, že se to pohnulo. Vůbec by mi nevadilo mít nohu šteif. Ale nechtějí mi to dovolit a rozhýbávají mi ji. Bude to lépe, jistě budu ráda, když se jim to podaří. ...“¹²⁷

Zpátky do Prahy se vrátila pouze jako svůj vlastní stín: závislá na morfiu a kulhající – nehybné koleno už zůstalo jejím doživotním traumatem.

Pro různé redakční neshody se rozhodla odejít z Národních listů a své články posílala do nejrůznějších novin, mimo jiné i do Lidových novin¹²⁸, kde převzala rubriku

¹²⁴ Viz A. WAGNEROVÁ, *Dopisy*, s. 113.

¹²⁵ Tamtéž, s. 101.

¹²⁶ Tamtéž, s. 126.

¹²⁷ Tamtéž, s. 103.

¹²⁸ Lidové noviny: deník založený v roce 1893 v Brně, od počátku se věnoval zahraniční politice a kultuře. Jako první u nás uveřejňovaly politickou karikaturu. Do okruhu jejich přispěvatelů a redaktorů

Baby a módní hlídku a kde se setkala s Ferdinandem Peroutkou, který zanedlouho v jejím životě sehrál důležitou roli. Milena by se ráda věnovala i jiným tématům, např. politickým a sociálním, ale její pole zůstalo omezeno na ženskou stránku. Poté, co vyšel pod pseudonymem její článek o drogách, svědčící o dobré znalosti tématu, byla z Lidových novin propuštěna.

5.4. Vztah ke komunistické straně

V manželství s Jaromírem se začaly objevovat také první trhliny – i kvůli přetrvávající Milenině závislosti na morfiu, která nijak nepomáhala tíživé finanční situaci, i kvůli časté nepřítomnosti Jaromíra, který odjížděl na dlouho za prací.

Na konci 20. let se změnila politická situace avantgardy. Na 5. sjezdu komunistické strany v roce 1929 se strana přihlásila ke stalinskému kurzu komunistické internacionály.¹²⁹ Specifické národní zájmy tak byly podřízeny globálnímu zájmu světového komunistického hnutí. Nová orientace strany a metody nového vedení vyvolaly mezi českými levicovými intelektuály bouřlivé diskuze, které skončily vyloučením sedmi významných spisovatelů – Josefa Hory, Vladislava Vančury, Jaroslava Seiferta, Ivana Olbrachta, S. K. Neumanna, Heleny Malířové a Marie Majerové – ze strany. Na druhé straně někteří z členů Devětsilu, např. Karel Teige nebo manželé Krejcarovi, novou linii strany podporovali.

Milena počátkem roku 1930 začala navštěvovat stranické schůze, účastnit se demonstrací – i nadále u sebe v bytě pořádala malá levicová setkání. Podle svědectví snad v této době přerostl vztah s Juliem Fučíkem v milostný cit.¹³⁰ (Po válce vdova po J. Fučíkovi Gusta přispěla značnou měrou k tomu, že se o Mileně buď mlčelo, nebo byla zatracována jako „renegátka“.)

V příklonu ke komunistické straně sehrály podstatnou roli i osobní důvody – katastrofa, kterou pro ni znamenala nemoc a následné ochromení, jí připravila o její ženskou sebedůvěru, a zároveň zesílila její potřebu být nějak užitečná - v podřízení se

patřili Karel Čapek, Josef Čapek, Eduard Bass, Karel Poláček, Rudolf Těsnohlídek, Jiří Mahen, Jan Drda, Václav Řezáč, ale i prezidenti Tomáš Garrigue Masaryk a Edvard Beneš.

¹²⁹ Srov. J. RUPNIK, *Dějiny komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*, Praha 2002.

¹³⁰ Viz A. WAGNEROVÁ, *Milena Jesenská*, s. 133.

stranické disciplíně hledala nejspíš oporu, kterou mezitím začala ztrácet v soukromém životě.¹³¹

Bylo ale jen otázkou času, kdy jí přísná hierarchická organizace strany a nutnost podřídit se stranické disciplíně ohledně vlastních názorů, ale i v oblasti soukromé, stanou nesnesitelnými.

¹³¹ Viz A. WAGNEROVÁ, *Milena Jesenská*, s. 134.

VI. TŘICÁTÁ LÉTA

6.1. Postupná ztráta iluzí -

Milenin rozchod s komunistickou stranou

Konec 20. let 20. století byl pro Milenu zlomovým obdobím jednak v osobním, jednak v profesním životě. Radost z narození dcery zkalila těžká nemoc a následné znehybnění pravého kolena, ale také ukončení dlouholeté spolupráce s Národními listy a posléze i konec kariéry v Lidových novinách.

Počátkem 30. let 20. století působila Milena v redakci časopisu pro moderní život *Žijeme*, ale i zde byla propuštěna pro své levicové zaměření. Rozhodla se tedy pro pravidelné přispívání do komunistického tisku, jakým byla např. *Tvorba*, *Rudé právo* nebo *Svět práce*. Do *Tvorby* psala Milena např. reportáže o důsledcích ekonomické krize.¹³² O jejím působení v redakci *Světa práce* svědčí i dopis Miladě Marešové¹³³ z přelomu let 1933 a 1934: „... nevím, pamatujete-li se na mne z *Pestrého týdne* před lety? ... Dnes pracuji v redakci *Světa práce* – časopis, který asi sotva znáte, ale kupte si zatím jedno číslo na rohu, až se uvidíme, přinesu Vám všechna – potřebovala bych Vaši spolupráci moc. Platit mohu průměrně, jako ostatní listy. Je to list hodně levicový a nemusila byste podepisovat kresby, kdyby Vám to vadilo. ... Chcete-li se mnou spolupracovat, napište mi, prosím Vás, nebo mi zavolejte ...“¹³⁴

Vlivem manžela a Julia Fučíka se zúčastnila prvního protiválečného sjezdu světa v Amsterdamu 28. 8. 1932, který byl odpovědí na volební přípravy v Německu. Sjezd, k jehož heslům se hlásili např. Maxim Gorkij, Romain Rolland, Heinrich Mann, Albert Einstein aj., zahájil Henri Barbusse. V říjnovém čísle časopisu *Tvorba* pak byla uveřejněna zpráva o Ustanovení protiválečné komise v Československu a Milena zde podtrhla úkol, který Henri Barbusse stručně formuloval: „... sjednotit všechny vážné

¹³² V letech 1926-1929 dosáhlo hospodářství ve všech vyspělých zemích Evropy i v zámoří, obdobně jako v Československu, největšího rozmachu. Náznaky krize se začaly místy projevovat, největší šok však způsobil 24. říjen 1929, kdy došlo ke zhroucení obchodu s cennými papíry a akciemi na newyorské burze. Na „černý pátek“, tj. 25. října, se začaly důsledky této události projevovat v ekonomice, a to nejen americké – krize rychle nabyla celosvětového charakteru.

K hospodářské krizi v Československu např.: M. SEKANINA, *Kdy nám bylo nejhůře? Hospodářská krize 30. let 20. století v Československu a některá její východiska*, Praha 2004; V. LACINA, *Velká hospodářská krize v Československu 1929-1934*, Praha 1984; J. KROSNÁŘ, *Zlaté pražské časy*, Praha 1966.

¹³³ Milada Marešová (1901-1987): malířka a ilustrátorka, spolupracovala jako kreslářka s řadou časopisů (např. i *Lidové noviny*). Za protifašistickou politickou karikaturu byla v roce 1940 uvězněna a odsouzena k 12 letům žaláře. V roce 1945 se z vězení vrátila. Po roce 1960 se věnovala převážně malbě.

protivníky imperialistické války, ať přináležejí ke směru kterémukoli, do jednotné fronty. ...“¹³⁵

Po vypuknutí mostecké stávkou roku 1932 organizovala také pomoc pro děti stávkujících dělníků a pokusila se jim zprostředkovat pobyty v pražských rodinách. Při jedné z takovýchto pomocných akcích se seznámila s Evženem Klingerem¹³⁶, maďarským Židem a funkcionářem slovenské komunistické strany, který byl v té době hledán policií a byl donucen ukrývat se ve sklepním bytě. Milena jej na popud komunistické strany navštívila a zůstala otřesená, v jakých podmínkách zde byl nucen žít, navíc nemocný. Vzala ho proto k lékaři a nastěhovala jej k sobě do bytu, aby o něj mohla snáze pečovat. Stalo se však něco, s čím ani jeden z nich nepočítal: o deset let mladší Evžen se do Mileny zamiloval.

Manželství Mileny s Jaromírem touto dobou již dlouho procházelo těžkou krizí, kterou umocnil Jaromírův odchod do Sovětského svazu za prací. Původně měla odjet celá rodina, ale nakonec se Milena rozhodla zůstat i s dcerou v Praze – toto rozhodnutí znamenalo faktický konec manželství: Jaromír se během pobytu v Sovětském svazu zamiloval do tlumočnice Rivy, pocházející z Litvy; po souhlasu Mileny následovalo už pouze formální ukončení jejich manželství – rozvod proběhl 15. října 1934.

Životním partnerem Mileny se tedy po rozvodu stal Evžen Klinger – tato její volba spolu s její angažovaností v komunistické straně vedla k obnovení rozporů s otcem: jako národní demokrat nemohl snést, že se novým partnerem jeho dcery stal opět Žid, navíc komunist. V následujících letech proto spojení mezi Milenou a jejím otcem udržovala pouze malá Honza.

Vedle práce pro komunistický tisk se Milena spolu s Evženem věnovala překladům z maďarštiny, aby si alespoň trochu vylepšili finanční situaci, kterou nadále velmi zatěžovala Milenina závislost.

Ideologický tlak na jednotu názorů v komunistické straně byl stále silnější – každý názor, který by se odchyloval od momentálně platné stranické linie, byl potrestán. Neochotně, ale přece se mnozí podvolili tzv. „sebekritice“. Do konfliktu s kurzem kominterny se dostávají i přátelé Mileny (např. Závaš Kalandra, Kurt Konrad, aj. ...) –

¹³⁴ Viz A. WAGNEROVÁ, *Dopisy*, s. 139.

¹³⁵ Viz M. MARKOVÁ-KOTYKOVÁ, c. d., s. 35-36.

¹³⁶ Evžen Klinger (1906-1981): překladatel a žurnalista, autor článků o ekonomické a politické situaci na Slovensku např. pro Tvorbu. Na jaře 1939 odešel do Anglie do exilu, po válce pracoval na ministerstvu zahraničí, v 50. letech byl zatčen v souvislosti se Slánského procesem a odsouzen k 7 letům vězení.

to vše zesiluje Mileniny pochybnosti o správnosti směru, kterým se rozhodla kominterna jít.¹³⁷

Roku 1936 proběhla v redakci Světa práce prudká výměna názorů – Evžen byl obviněn z „trockistické úchylky“ a vyloučen z komunistické strany. Na Mileně se požadovalo, aby se s Evženem rozešla – ta to však odmítla a rozhodla se dobrovolně z redakce odejít.

V tuto dobu se zpět do Prahy vrátil i Jaromír Krejcar, který si ze Sovětského svazu nepřivezl moc dobré zkušenosti a Milenu tak utvrdil, že její pochyby byly oprávněné. Šok z moskevských politických procesů s mnohonásobnými rozsudky smrti a nepochopitelnými doznáními připravil Milenu o poslední iluze. Definitivně se od komunistické strany odloučila na konci roku 1936.

Po rozchodu s komunistickou stranou nastaly časy extrémní finanční nouze a hluboké osobní krize. Svědčí o tom dopis Olze Scheinflugové z 21. ledna 1937, ve kterém Milena popsala i svůj vztah ke komunistické straně: „... myslím si, že jsi člověk, kterého možno požádat o pomoc. S tou pomocí je to tak podivné. Moji nejmilejší „přátelé“ mi nepomohli, ačkoli jsem vždycky myslela, že to jsou skuteční přátelé. Jakmile jsem byla bez zaměstnání, bez práce a bez krejcaru – přestali mne poznávat na ulici, a když jsem jim telefonovala, nebyli najednou nikdy doma, a když jsem je přímo vyhledala, chovali se tak, že jsem nevěděla, mám-li plakat, nebo se smát.

Podívej, Olgo, moje historie je dost všední. Šla jsem do komunistické strany po své nemoci a po svém ochromení ve velké touze ještě na světě něco potřebného udělat. Myslela jsem si, že to tam je jediné možné. Myslela jsem si mnoho krásných věcí o slově soudruh a trpělivě jsem léta překonávala výčitky, že jsem maloměšťáčka, a trpělivě jsem se léta podřizovala takzvané revoluční disciplíně, i pak, když jsem přišla na to, že s revoluční disciplínou nemá nic společného, že je to totéž co všude: každý chrání sebe a sočí na druhého. Jen jinou terminologií. Pracovala jsem za málo peněz jako kůň od rána do noci a žila jsem s holčičkou velmi skromně a dobře, i když někdy bylo to sousto víc než hořké. Ty vnitřní důvody této hořkosti Ti nemohu vypisovat – byla by to kniha. Ale pak se jednou stalo, že jsem – docela soukromě – řekla, že nevěřím, že Zinověv, Kameněv, atd. byli agenti gestapa – a druhý den jsem byla venku. Málem, že neřekli, že jsem policejní agentka. Dělal jsem tam časopis, jako je německý AIZ¹³⁸ (ten dělá 7 lidí a já ho dělala sama), chodívala jsem někdy domů plačky únavou

¹³⁷ Viz A. WAGNEROVÁ, *Milena Jesenská*, s. 142.

¹³⁸ AIZ = Arbeiter Illustrierte Zeitung, německé dělnické ilustrované noviny vydávané v Praze.

a zouvala jsem si botu už na konečné stanici 22 a chodila pěšinkou k domu pěšky, protože noha byla tak nateklá, že jsem na ní nemohla stát. Nechala jsem všechny přátele z dřívější doby, dala jsem se otcem vyhodit z domova, zřekla jsem se všeho, mimo nejnnutnější – za 1 200 Kč měsíčně s dítětem žiješ opravdu těžce – a považovala jsem za štěstí, že pracuji pro dělníky. Ostatně, ta léta mi přinesla mnoho krásného: jakmile jsem byla mezi lidmi, mezi dělníky, našla jsem mnoho opravdu skvělých lidí. Našla jsem i společnou řeč s nimi, jim kupodivu vůbec nevadilo, že nejsem dělnice, přijímali mne rádi, laskavě a upřímně. Jen lidé z komunistického aparátu jsou to nejhorší, co vůbec na světě znám. A – bohužel – není to náhoda. Ve straně je i mnoho skvělých lidí. Ale každý, kdo chce samostatně myslet nebo jen i promluvit – je ihned odstraněn. A mezi těmito lidmi je právě mnoho dobrých. Mezi těmi, kteří dovedou jednou myslet tak a podruhé onak – je právě typ partajního aparátníka, který je horší v mých očích než hlupák, než kariérista, než všechno, co se vyskytuje jinde.

... Podívej se, od srpna se mořím s nezaměstnaností, s nemocí – mám zánět ledvin - ... A já tu stojím bez haléře, opravdu, Olgo, nemám ani na večeri dnes. Pomáhám si tak, že prostě prosím lidi, aby mi pomohli – co mám dělat jiného? K otci nemohu, ten mi zakázal vstup domů. ... Ale já musím zase nahoru. Musím dostat práci. ... A já se určitě zase nahoru dostanu, Olgo. Probojovala jsem tolik těžkých věcí v životě, že by část toho bylo pět špatných filmů. A pořád jsem tu ještě a pořád cítím sílu k práci a k životu – i když je ho už dnes vlastně půl, protože člověk jako já ani na vteřinu nedovede zapomenout, že je chromý. ...¹³⁹

Snad již koncem roku 1936 byla Mileně nabídnuta možnost spolupracovat s týdeníkem *Přítomnost*: roku 1937 jí šéfredaktor Ferdinand Peroutka nabídl v redakci stálé místo.

6.2. Peroutkova¹⁴⁰ *Přítomnost*, Milena na pomyslném žurnalistickém vrcholu

Zásadní změnou v Milenině životě se tedy stala Peroutkova nabídka týkající se spolupráce v liberálně demokratickém týdeníku *Přítomnost*. Milena Peroutku poznala

¹³⁹ Viz A. WAGNEROVÁ, *Dopisy*, s. 145-149.

¹⁴⁰ Z díla Ferdinanda Peroutky: *Ano a ne, 1932; Budování státu, 1933 – 1936; Demokratický manifest, 1957; Osobnost, chaos a zlozvyky; Byl Edvard Beneš vinen? – 50./60. léta, Praha 1993.*

již v době práce pro Tribunu a potkávala se s ním i v prostředí kavárenských a literárních společností pražské inteligence. Po práci v Tribuně se Peroutka stal politickým komentátorem pro Lidové noviny, kde působil od roku 1924 až do svého zatčení v roce 1939. Právě v tomto prostředí se seznámil s prezidentem Masarykem, který mu nabídl, že by mohl redigovat nový kulturně-politický týdeník, který by on financoval. Na prezidentovu nabídku odpověděl Peroutka kladně a první číslo nového týdeníku, nazvaného Přítomnost, vyšlo 17. ledna 1924.

Jedním z prvních přispěvatelů Přítomnosti se stal světově známý Karl Kraus, vydavatel obdobného časopisu ve Vídni, jenž se stal jedním z nejvíce invenčních časopisů vycházejících po celém evropském kontinentě. Po vzoru anglických revuí zavedla Přítomnost svou dopisní rubriku, jež se rychle stala jednou z nejlepších částí časopisu. Součástí časopisu byly také ankety, kde se odborníci, nikoliv čtenáři, vyslovovali nad Peroutkou zadaným tématem. O autory příspěvků neměl Peroutka nouzi. Pro většinu bylo čest psát do týdeníku spojeného se jménem jeho a Masarykovým. Psali do něj známí novináři smýšlející demokraticky, mj. Karel Čapek, František Langer, Fráňa Šrámek (všichni tři byli Pátečníci a psali do Lidových novin) nebo Kamil Krofta (po r. 1936 ministr zahraničí). Jedním z nejlepších Peroutkových spolupracovníků byl Richard Weiner, kterého si Peroutka přivedl z dob Tribuny a který vedl v Přítomnosti francouzskou „sekcí“.

Přítomnost nebyla jen obyčejným politickým týdeníkem, nýbrž časopis pokrývající co nejširší spektrum zájmů moderního člověka, i proto se stal tak oblíbeným. Čtenáři mohli číst úvahy Bohuslava Martinů zamýšlejícího se nad osudem opery, Josef Čapek zas radil, jak se dívat na moderní obrazy, přední architekti se zamýšleli, zda mají v Praze stát mrakodrapy, Jan Klepetář psal do Přítomnosti seriál o životě prostitutek. Výkonným spolupracovníkem Přítomnosti byl také Hubert Ripka (pozdější ministr), který jako Benešův spolupracovník podporoval a obhajoval jeho politiku.

Dále do Přítomnosti přispívali i Josef Čapek, ekonomové a politici Jaromír Nečas, V. J. Klofáč, Vavro Šrobár, Jaroslav Stránský, historikové Josef Pekař a Josef Šusta, literární vědec Arne Novák, dále i Johannes Urzidil, Willy Haas nebo Paul Eisner. Po roce 1933 zde publikovali i němečtí emigranti Heinrich Mann, Willi Schlamm.¹⁴¹

Z umělecké tvorby: Z deníku žurnalistova, 1922 fejetony; Šťastlivec Sula, divadelní hra; Oblak a valčík, (1976, New York) román a divadelní hra z prostředí třetí říše; Pozdější život Panny, (1980, New York) smyšlený příběh Jany z Arku.

¹⁴¹ Viz M. JESENSKÁ, *Alles ist Leben*, s. 215-216. (vlastní překlad)

Po roce 1933 začaly sousední státy Německo považovat za hrozbu. Adolf Hitler¹⁴² a jeho NSDAP (Nacionálně socialistická německá strana práce) dokázali získávat podporu takřka ze všech vrstev německé společnosti. V roli obhájce národních a sociálních zájmů Hitler přitahoval např. dělníky sliby o vymýcení nezaměstnanosti, nacionalisty aj. důrazem na obnovení velikosti Německa. Výsledek masivní demagogické kampaně se dostavil rychle – největším úspěchem bylo jmenování Hitlera prezidentem Hindenburgem říšským kancléřem 30. 1. 1933.

Hitler postupně začal likvidovat všechny prvky demokracie – omezil moc parlamentu, zakázal politické strany kromě NSDAP, docházelo k zatýkání a věznění odpůrců režimu a ideologie (vznikaly první koncentrační tábory – např. Dachau roku 1933). Následovala čistka ve vlastních řadách – tzv. „noc dlouhých nožů“ 30. 6. 1934, byly vydány Norimberské rasové zákony (1935) – vyvrcholením protižidovského teroru se poté stala tzv. křišťálová noc v listopadu 1938.

K získání podpory veřejnosti sloužila nejen masová propaganda, ale i hospodářská politika – kvůli horečné zbrojní výrobě, aby bylo Německo na válku co nejdříve připraveno, se snížila nezaměstnanost. Pod dohledem se ocitla kultura, umění, věda i školství – mladí lidé byli povinně členy Hitlerovy mládeže, Hitlerjugend.

Nástup Hitlera k moci znamenal pro Československo¹⁴³ přímou hrozbu – nacistický režim na něj postupně stupňoval útoky jako na stát, který neměl ani vzniknout. V roli obhájce sudetských Němců dosáhl Hitler postupného příklonu značné části německého obyvatelstva žijícího v Československu k programu sjednocení všech Němců. Sudetoněmecké hnutí (v dubnu 1935 vznikla Sudetoněmecká strana – SdP v čele s Konrádem Henleinem) vystupovalo nejprve jen s požadavkem autonomie pro sudetské Němce, požadavky ale byly dále vystupňovány tak, aby nemohly být ani splněny, a vina tak měla být svalena na československou vládu.

Nad příčinami ohlasu sudetoněmeckého hnutí se zamyslel např. F. X. Šalda ve svém zápisníku: „Jak je to všechno malicherné a ubohé, až bůh brání! V německých okresech zuří bída a hlad, jakých tam ještě není pamětníka, bída opravdu katastrofální, tak strašná, že snad zdecimuje jejich obyvatelstvo. Nezaměstnanost je tam o víc než 250 procent větší než v okresech našich. A vy, čeští lidé, dovedete si představit, že v této

¹⁴² K Hitlerovu životu např.: J. FEST, *Hitler: tváře diktátora*, Praha 2006; A. M. SIGMUNDOVÁ, *Diktátor, démon, demagog*, Bratislava 2006; A. BULLOCK, *Hitler a Stalin: paralelní životopisy*, Plzeň 1995.

¹⁴³ Podrobněji např. R. KVÁČEK, *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933-1937*, Praha 1986.

situaci drobný lid německý může lnout upřímně k českému státu? Ruku na srdce a řekněme si upřímně: co jsme udělali od převratu pro německé kraje české a moravské? Do Slovenska jsme investovali snad půldruhé miliardy na stavbu kasáren a snad i hospodářských škol, čímž jsme si ovšem – a právem – vděku Slováků nezískali; ale v německých krajích Čech? Nic, nebo skoro nic. Starali jste se nějak o německého dělníka, o německého chalupníčka, o německého řemeslníčka? Usnadnili jste jim nějak život? Ani v nejmenším. Starali jste se upřímně jen o to, aby tam bylo dost českých četníků. Co můžete čekat od těchto lidí, než že se napijí z kalné louže hitlerismu, když jste jim nepodali včas zdravé vody? Ovšem, že Henlein hraje komedii; není podivné, že ji hraje, zázrakem by bylo, kdyby ji nehrál ... Ale kdo komedii nehraje, je zbídačelý německý lid; jeho bída je na to strašlivě pravdivá. Kdyby se byla v německém území hned od počátku dělala rozumná sociální politika, která by se upřímně starala o drobný lid, nemusilo by tam být dnes ani vlny hakenkrajclerské, ani fronty sudetoněmecké domoviny; nemusilo být komedie Henleinovy ...¹⁴⁴

Na stránkách přítomnosti dostala Milena příležitost psát aktuální, politické a fakty podložené reportáže. Všimla si osudů německých emigrantů, rostoucího napětí namířeného proti Židům, situace v českém pohraničí, kam podnikla několik cest.

V článku o německých emigrantech Lidé na výspě (27. října 1937) popisuje svou úlohu takto: „... Úloha reportéra se někdy podobá úloze hyeny. Obchází s notýskem a zapisuje si lidské útrapy, aby je sdělil novinám. Kdyby to dělal bez jiskřičky naděje, že jeho vytištěná slova pomohou, nestál by ani za podání ruky. Pro tuto naději se omlouvám všem, které jsem v posledních dnech vyhledala v jejich brložích, za zvědavost svého vyptávání, jež jim muselo být bolestné a dotěrné. Musela jsem jim nutně připadat jako člověk z druhého, bezpečného břehu, který zapisuje s tužičkou v ruce míru jejich strádání. Stála jsem přen nimi zahanbena, neboť mne očekával vlídný domov, práce a zítřek. Otřese-li se však jednou půda mého domova ničivým výbuchem, jako se otřásly domovy jejich, budeme pak pravděpodobně stát všichni proti společnému nepříteli – a doufám, že se znovu shledáme. ...“¹⁴⁵

V tomto článku popisuje i celkovou situaci emigrantů a podmínky, v nichž žijí: „... V Praze žije dnes celkově asi 3 500 německých emigrantů. Jsou mezi nimi dělníci, řemeslníci, úředníci, zaměstnanci i intelektuálové. První kategorie, která tvoří většinu, se skládá z funkcionářů dělnických stran a různých odborů. Na druhém místě jsou

¹⁴⁴ Viz Šaldův zápisník VII, č. 2/3, 1934-1935.

¹⁴⁵ Viz M. JESENSKÁ, *Alles ist Leben*, s. 121. (vlastní překlad)

svobodná povolání, a teprve poté následují úředníci a zaměstnanci. Ženy a děti tvoří pětinu celkového počtu. Politické složení je pestré, neboť režim třetí říše není namířen jen proti komunistům a sociálním demokratům. Je úplně možné, že zažijeme, jak katoličtí faráři a protestantští pastoři přecházejí hranice. ...

Německá emigrace k nám nepřišla v jedné vlně jako svého času ruští uprchlíci. Ti první, co přešli hranice, byli ponížení, zmámení, mnohdy ještě krvácející. Přišli bez papírů, pěšky, hlady. Jednalo se o politické uprchlíky, redaktory, spisovatele a odboráře. ... Poté přišel příliv židovských emigrantů a těch, kteří pocházeli ze smíšených manželství, a konečně tzv. hospodářští emigranti, z větší části židovští obchodníci a podnikatelé. ... Třetí vlna emigrantů není ve skutečnosti žádná vlna. Přicházeli pouze jednotlivci, kteří to vydrželi doma o několik let déle. Pokračovali nadále ve svých aktivitách, ačkoli byli hledáni a někdy také zavřeni. ...¹⁴⁶

„... Vypadá to tam takto: holé pokoje s 6 až 8 postelemi, bez povlečení, tu a tam skříň z beden. Jedna téměř k slzám dojmaví knižnice, malý prostor s poničenými knihami, které jsou ale starostlivě srovnány a spočítány. ...

Možná bych měla bídu, ve které žijí, ještě podrobněji zobrazit. Je strašlivá. Čtvrtina je nemocná, všichni jsou podvyživení.

Dívala jsem se jim do očí, mluvila jsem s nimi. Mluvili o svém osudu, jako lidé po těžké nemoci mluvívali se zdravými. Jen se usmívají a vlastně neříkají nic. Neboť co mají vyprávět, odkud vzít slova? Tito lidé se „zastavili“ – nesmějí pracovat, vnímají, jak plyne čas, stojí tu a čekají na zítřek. ...¹⁴⁷

Se situací německých emigrantů byla Milena blízce obeznámena i z toho důvodu, že u ní v bytě našli přechodné útočiště před fašismem např. její přítelkyně Alice Rühleová-Gerstelová a její muž Otto.

Po 12. 3. 1938, kdy bylo obsazeno Rakousko a stalo se součástí německé říše, napsala Milena několik článků o nebezpečných společenských jevech a procesech, které mohou společnost rozdělit a obrátit civilizované osoby proti sobě navzájem nebo proti jiným národům. 25. května a 1. června vyšla v Přítomnosti dvoudílná reportáž Anšlus nebude, kde mimo jiné Milena popisuje i stále se zvyšující napětí v českém pohraničí osídleném Němci: „... V pohraničí stojí lidé proti sobě rozhněvaní na smrt. Tento vzájemný hněv nosí v srdcích už mnoho let, hledajíce způsob, jak jej vyjádřit. Jednou z největších zbraní je tam společenský bojkot. Na venkově jsou lidé družnější, lépe se

¹⁴⁶ Viz M. JESENSKÁ, *Alles ist Leben*, s. 122. (vlastní překlad)

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 126-127. (vlastní překlad)

znají, více na sobě navzájem závisejí, jsou citlivější na pozdravy a na pěkné chování, považují za větší hanbu a nesou bolestněji, když je někdo opomíjí. Muž třeba pracuje v továrně, je sociální demokrat, Němec – a žena prochází ulicemi městečka, pronásledována opovržlivými pohledy. Děti na ni ukazují prstem, „jako by byla taková“, sousedky se k ní obracejí zády, obchodníci ji obsluhují neochotně a zamračeně, farář jí neděkuje na pozdrav. Žena pracuje v domácnosti a žalem se jí práce hnusí. V poledne se vrátí děti ze školy: 'Mámo, ty nejsi německá žena! Táta je nepřítel národa!' Při obědě sedí rodiny mlčky nad hubenou mísou. Mužova odvaha je zdolávána nátlakem v továrně, a často se stává, že její zbytek dorazí doma slzy, výčitky a nárek na zlý život. A tak to jde týdny, měsíce, roky.

V jedné obci spolu už šest let nemluví rodní bratři. Někde je otec Čech, matka Němka – děti henleinovci, a 'bojkotují' doma tátu. Chodí-li děti smíšených rodičů do české školy, nemluví s nimi německé děti z celé osady. Znáte přece děti, víte, jak je třeba držet je na uzdě, aby se nedomyšlely, že všemu rozumí. Nyní si představte, že jim dospělí muži svěří 'důležité národní poslán'í bojkotovat otce, protože je jenom německy mluvící, nebo matku, protože je Češka. Jak jsou krutí, jak zaslepení! ...“¹⁴⁸

„... Že žijí Češi v pohraničí pod strašným útlakem – je okolnost, o které naše veřejnost nejméně ví. Její kořeny tkví hluboko v dějinách, a mluví-li pan Henlein o účtu, který bude předkládat československé vládě za útlak sudetoněmeckých Němců, mohli by i Češi vystavit účet nezaplacený a hodně starý.

Češi jsou vesměs bojkotováni – mimo od demokratických Němců, ale po pravdě dlužno říci, že se zdá, jako by ani Češi o upevnění demokratického bloku (myslím tím společného s demokratickými Němci) příliš nestáli. A to je velká chyba naší propagandy a velká chyba našich Čechů v pohraničí: že jsme nedovedli, dokud byl čas, posílit právě ty Němce, kteří nejsou jako druzí Němci: že jsme se nedovedli opřít o ten živel v německém táboře, který má sice jinou řeč, ale souběžný světový názor.

S českými úředníky, četníky, dělníky na dráze, na jejich ženy a děti nikdo nemluví. V zemědělských obcích jim nikdo neprodá mléko, ani vajíčko. Děti zkouší, ženy žijí jako jeptišky. Ve Varnsdorfu bylo mnoho Čechů vystěhováno z bytů bez výpovědí. Přišla přímo soudní výpověď (domácí dodal: pro ten český hadr, a myslel tím státní vlajku) a nábytek se ocitl mžikem na ulici. Na radnici je složený nábytek několika rodin – a lidé se potácejí od jednoho známého k druhému na nocleh. Nemohou nový byt nikde dostat. I v Liberci a České Lípě je těžko Čechu dostat byt nebo zařízený pokoj.

V hotelích, v restauracích, kavárnách všude jsou lidé slušní, mluvíte-li německy. Mluvíte-li česky, pokrčí jen rameny a nechají vás stát. Ale naopak: jakmile vidí, že jste Čech a snažíte se mluvit německy, jsou dokonce velmi vlídní. Prováděla jsem tuto zkoušku důsledně a nesčetněkrát: drobný lid na setkání velmi vděčně přijímá, když slyší Čecha hovořit německy. Okamžitě ustupuje ze své uzavřenosti a v devatenácti případech ze dvaceti mávne rukou s docela dobráckým úsměvem: co si budeme povídat: ty jsi Čech a já jsem Němec, nech mne, já nechám tebe s pokojem.

...

Protože tito Němci milují svou řeč – a nevidím důvodu, proč bychom si toho neměli vážit – jsou Němci, ale nejsou nacisté.

Tito lidé a jejich rodiny měli se stát nositeli demokratické propagace, měli morálně i společensky i kulturně podporovat demokratické lidi na severu a měli proti ucelené atmosféře vybudovat druhou ucelenou atmosféru. Místo toho se rozpadli lidé tam posaní podle mechanického klíče politických stran v několik skupinek, navzájem se bojkotujících, a to je vůbec nejsmutnější, co jsem na severu viděla. ...“¹⁴⁹

Celkovou náladu po tzv. anšlusu popisuje Milena Willimu Schlammovi¹⁵⁰ v dopise napsaném po 12. 3. 1938: „... Já nevím, možná že zlý humor, šibeniční, tu máme už všichni. Ani jeden člověk tu není normální, věř mi. Jsme už všichni strašně unaveni, pořád jen slyšet totéž a pořád muset dělat to stejné. V březnu byli lidé vzrušení. Dnes už nejsou. V květnu měli chuť jít do toho. I ta chuť je dnes jaksi unavenější. Samozřejmě ne odvahy, ale elán. Pořád jen slyšíme o nebezpečí války – už na to vůbec nemyslíme, jestli je to nebezpečí skutečné, nebo zdánlivé. Člověk prostě nemůže celý den o tom hloubat. Lidé plavou, tancují, čtou noviny, chodí do biografu – a ochabují. Je to prostě strašné, jak málo národ smí a jak málo může. Všichni tu sedíme a čekáme. Občas děláme, jako by se nic nedělo – pak pořád častěji a pak skoro pořád. Děláme zkrátka jako by. Jsem přesvědčena, že všichni budeme velice překvapení, kdyby přišla válka. Jestli ale válka přijde, bude to strašné. Budou létat bomby a spousta lidí bude umírat. A ti, co nezemřou, budou dál chodit do kavárny a do biografu, paničky budou

¹⁴⁸ Viz M. JESENSKÁ, *Alles ist Leben*, s. 148-150. (vlastní překlad)

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 156-158. (vlastní překlad)

¹⁵⁰ Willi Schlamm (1904-1978): ve 20. letech komunistický žurnalista a redaktor vídeňské Rote Fahne, v roce 1929 se s komunismem rozešel, ale nadále zůstal levicově orientován. V roce 1933 převzal od Karla von Ossietzky vedení časopisu Die Weltbühne. Od roku 1934 žil v emigraci v Praze, kde vydával Europäische Hefte a psal články a komentáře pro Peroutkovu Přítomnost. Zde se seznámil s Milenou, s níž jej pojilo úzké přátelství. Se svou ženou Steffi emigroval v létě 1938 přes Brusel do USA. Po návratu do Evropy v 50. letech patřil v západoněmeckém tisku k extrémně pravicovým žurnalistům, jehož

zavařovat ovoce a děti – ano, co děti ...? Vcelku se neví, co se děje. Neví to nikdo. Lord Runciman chodí na ryby a loví zvěř. To je to jediné, co víme. Je to vždycky ta největší starost najít pro něho vhodný víkend: ne příliš německý a ne příliš český, s hojností ryb a jelenů, nějaký zámek s trochou šlechty v pozadí. U silnic, kudy projíždí, postávají houfy lidí. „Prostých lidí“. Nechají práce a jsou se podívat na lorda, na toho lorda, od něhož tolik závisí. Je na tom něco strašně dojemného. Je mi těch lidí hrozně líto. I mne občas přepadne velký strach. Ne, kdyby měla být válka, tak k nám samozřejmě nepojedeš. Umřeme sami. Ale člověk pravděpodobně umírá vždycky sám. Je moc dobře, Willi, žes venku. A že jedeš zrovna do Ameriky. Může nám to být daleko prospěšnější než všechno, co bys byl mohl dělat tady.

Tady je totiž past na myši. Ať tak, či onak, nakonec tu stejně všichni zajdeme. Žádné jiné východisko nevidím. Jednoduše to s námi nemůže dopadnout dobře. Ať už přijde jakkoliv cokoliv – jak se už věci vyvíjejí – vidíš pro tuhle zemi nějakou možnost dobrého života, práce a tvoření? Já ne. Já „v dlouhodobém výhledu“ pesimistická nejsem. Ale nic z toho, co se může přihodit ve výhledu krátkodobém pro nás dobré není. Ten slavný mír může být zachován jen tenkrát, když bude obětováno Československo. Anebo mír zachován nebude – a Československo půjde k čertu stejně. Myslím, že myslet si něco takového není dobré – ale podobně tu smýšlejí skoro všichni. Je to jedovatá myšlenka. Všechno, co děláme a na čem pracujeme, je otrávené jistotou, že by se musel stát zázrak, abychom zůstali naživu. A kdo ještě věří v zázraky? ...“¹⁵¹

V dopise W. Schlammovi z 18. 8. 1938 napsala: „... Mělo by se napsat o Hitlerově metodě udržovat lidi v hrůze a strachu tak dlouho, až mu zvyknou. To je asi, jako žijí lidé v Madridu pod leteckými nálety: v kinech, kavárnách, na trzích. Jen jich denně pár set pojde. Na všechno se zvykne. Dokonce je to takové, že člověk zvyká těm hrozbám, které mu zpočátku připadaly tak absurdní. Neztratí se nervy, ale zavládne tupost. To může trvat rok, dva, tři. I nejsilnější člověk musí povolit. Vzpomeň si na náladu lidí při anšlusu! Jak hltali noviny! Jak byli zoufalí! A dnes, když stojí milion vojáků na české hranici, nikdo se ani neohlédne. To ovšem nejsou už dobré nervy. Ani odvaha. To je únava, hrozná, zoufalá, hlodavá únava. A máš docela pravdu, pak přecejem přijde to, nač už pomalu nikdo nevěří. Tak dlouho se hrozí, až se to udělá. Napiš to, Willi. Nové metody německé ‘diplomacie’ a psychologické drcení lidí. ...“¹⁵²

publikace několikrát vyvolaly bouřlivé diskuse. Jeho žena Steffi, rozená Kohutová (1902-1995), patřila k první generaci žákyň italské pedagožky Marie Montessoriové.

¹⁵¹ Viz A. WAGNEROVÁ, *Dopisy*, s. 180-181.

¹⁵² Tamtéž, s. 186-187.

Stoupající napětí a tlak na českou vládu ze strany evropských mocností¹⁵³ popisuje i v dalších dopisech W. Schlammovi: „... O nás Ti nemohu říci opravdu nic. Žijeme všichni v nesmírném vzrušení, spíme na půl oka, skoro nespíme. Nahoře na severu je stanné právo. Dva mrtví. Mám dojem, že na nás čekají hrozné dny, než válka přijde. V obchodech se už dnes nedostane cukr, sádlo, špek, konzervy. Všechno vyprodáno. Ceny nesmírně stoupají. ...

Ze všeho nejvíc se bojím nějaké vnitropolitické krize u nás. Nedal by se napsat článek: pane prezidente! Víš, dopis panu prezidentovi. Přesto, že tak špatně mluvil, a přesto, že tak špatně německy mluvil – přesto, že jsem ho nikdy nijak zvlášť nemilovala – dnes na něho myslím denně. Jaká břemena asi ten člověk přenáší! A bojím se, že se chystá mnoho sprostých zahraničních a – bohužel – i vnitropolitických útoků na něho. Mám dojem, že tak nějak bude vypadat začátek konce. Musel by to být klidný a důstojný dopis – podepsaný třeba Willi Schlamm – od muže, který je za hranicemi, který se počítá k Evropě a který myslí dnes na prezidenta Beneše¹⁵⁴ a má mu co říci. Nevím, je-li to šťastný nápad. Já bych to napsala, kdybych to uměla. Ale Ty bys to dovedl. Pro tu vnitřní situaci tady by to bylo dobré. ...“¹⁵⁵ (ze 13. 9. 1938)

21. září v článku Pověz, kam utíkáš – povím ti, kdo jsi napsala: „... Je pro svět asi další překvapení, že tisíce a tisíce Němců utíkají k nám, cítí-li se ohroženi na životech – Němci! Rodiny henleinovských předáků utekly přes hranice do ciziny. Tisíce Němců uteklo do českých měst a do Prahy. K nám, kteří věru sami nejsme v bezpečí, k nám, o nichž německé vysílačky hlásají, že je chceme pozřít. Tato skutečnost říká mnoho: tisíce Němců považují Čechy za větší přátele a ochránce než dnešní říšské Němce. Tisíce Němců dnes ví, kdo je jejich přítelem a kde je lepší domov. Nuže, ani nám prý nezapomenou, jak jsme je přivítali. Ale ani my jim nezapomeneme, že k nám přišli. Nad slunce jasněji se tu projevuje věc, která mnoha lide, roztrpčeným na německou říši, připadala jako papírová tvrzení: není Němec jako Němec! ...“¹⁵⁶

¹⁵³ V demokratických zemích Západu, hlavně ve Velké Británii a Francii, převládala vůči fašistickým mocnostem (Německu, Itálii) politika tzv. appeasementu – politika usmiřování útočnicka různými ústupky. Nejvíce bývá tato politika spojena se jménem premiéra Velké Británie, Neville Chamberlaina. Ten za souhlasu Francie přijal roli hlavního usmiřovatele Hitlera, jak tomu dosvědčují jednání v Berchtesgadenu (15. září 1938) a Bad Godesbergu (22. září 1938), kde Hitler požadoval ve prospěch Německa odstoupení Sudet a dalších oblastí ve prospěch Polska a Maďarska. Nakonec nic z toho evropský mír nezachránilo: usmiřovací taktika vůči útočným plánům fašistických mocností měla opačný účinek.

¹⁵⁴ Pozn.: V závěru roku 1935 ze zdravotních problémů abdikoval prezident Masaryk a za svého nástupce veřejně navrhl dosavadního ministra zahraničí dr. Edvarda Beneše, v němž viděl záruku pokračování v demokratické linii vývoje společnosti a státu. Druhým prezidentem Československa byl Edvard Beneš zvolen 18. 12. 1935. T. G. Masaryk zemřel 14. 9. 1937.

¹⁵⁵ Viz A. WAGNEROVÁ, *Dopisy*, s. 202-203.

¹⁵⁶ Viz M. JESENSKÁ, *Nad naše síly. Češi, Židé a Němci 1937-1939*, Olomouc 1997.

Po jednáních v Berchtesgadenu a Bad Godesbergu byla na 23. září vyhlášena všeobecná mobilizace jako manifest národa, který je rozhodnut bránit stát i jeho hranice – v noci z 29. na 30. září byl však osud státu zpečetěn podepsáním Mnichovské dohody¹⁵⁷ o odstoupení pohraničních území českých zemí Německu.¹⁵⁸ Prezident Beneš po těžkém rozhodování mnichovský diktát přijal, armáda dostala rozkaz opustit pohraniční oblasti a německé jednotky od 1. října zahájily obsazování československého území podle nadiktovaných pásem. Začala existence pomnichovské, tzv. druhé republiky.¹⁵⁹

Dne 5. 10. abdikoval ze své funkce prezident Beneš¹⁶⁰, v české společnosti původní roztrpčení vystřídala rezignace a pochyby.

Milena v Přítomnosti komentovala bez jakýchkoli iluzí události, které následovaly po Mnichovu – psala, cestovala, překládala, zdála se být neunavitelná, protože našla vnitřní klid, který tak dlouho hledala.

V článku Měsíc září s podtitulem Deník dramatického a bolestného měsíce, který vyšel 5. října 1938, popisuje ve zkratce události předchozích dnů a využívá k tomu i politické projevy a novinové úvodníky hlavních evropských měst: „... 8. září v anglických novinách Times psali: 'Stálo by za to, aby československá vláda uvážila, má-li být opravdu zcela zamítnut návrh, který našel oporu na určitých místech, aby totiž z Československa byl vytvořen stejnorodější stát tím, že by se vzdal svých okrajů s cizím obyvatelstvem. Výhoda, že by se stalo Československo homogenním státem, vyvážila by zřejmě nevýhody této ztráty pohraničních sudetoněmeckých krajů.' Anglická vláda pak toto dementovala: 'Jakýkoli územní ústupek na tisícileté hranici Čech a Moravy je naprosto nemyslitelný z důvodů hospodářských a strategických, nehledíc na historické a národnostní. Mluvčí anglické vlády prohlásil Janu Masarykovi, že by bylo těžkým omylem domnívat se, že je článek Timesův úředním názorem.' ... 26. září Hitler prohlásil: 'Československo je poslední územní požadavek, který musím předložit Evropě.' ... 30. září: 'V půl druhé v noci podepsána dohoda čtyř:

¹⁵⁷ Podrobněji např. M. JOHN, *Září 1938 I-II*, Brno 1997.

¹⁵⁸ Pozn.: Po Mnichovu následovala tzv. vídeňská arbitráž z 2. 11. 1938, kterou Polsko získalo oblast Těšínska a některá území Oravy a Spiše, Maďarsko pak získalo rozsáhlá území podél svých hranic se Slovenskem a na Podkarpatské Rusi.

¹⁵⁹ Pozn.: Této situace využilo jak Slovensko, tak Podkarpatská Rus k vyhlášení autonomie. Došlo k změně názvu státu na Česko-Slovenskou republiku.

K tomu např. J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Druhá republika 1938-1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha-Litomyšl 2004.

¹⁶⁰ Pozn.: 30. 11. 1938 byl zvolen prezidentem předseda Nejvyššího správního soudu dr. Emil Hácha.

K Háchovu životu např. R. KVAČEK – D. TOMÁŠEK, *Causa Emil Hácha*, Praha 1995.

Chamberlaina, Daladiera, Mussoliniho, Hitlera. Dohoda byla sdělena československé vládě. ... Praha se dovídá: Byl to Runcimanův plán. ... Chamberlainův návrat: Jásot lidí v Londýně je nepopsatelný. Chamberlaine dostane neprodleně Podvazkový řád, nejvyšší vyznamenání v Anglii, a bude povýšen na rytíře. Lord Runciman bude jmenován hrabětem. Chamberlain je navržen na příštího kandidáta Nobelovy ceny míru. ... Daladierův návrat: Německé obyvatelstvo uspořádalo Daladierovi ještě před odjezdem nadšené ovace. Daladier řekli: Buďte ujištěni, že Francouzi nepociťují nepřátelství vůči Německu. Oba národy se musí srdečně dorozumět.“ Milena k těmto novinovým zprávám pak dopsala: „... Každého dne se něco končí a každého dne se něco počíná. Dnem 30. 9. 1938 nekončí jenom integrita Československa, nýbrž začíná i náš obrovský zápas za svobodu a udržení národní a hospodářské nezávislosti, na němž chceme pracovat každá ze všech sil. Začíná se však i zápas v mohutnějším měřítku: zápas národů všech zemí za svobodu. ... Hleďme bez rozechvění, bez kolísání a bez slz na to, co se děje. Neboť život se nezastavil a 30. 9. nekončí dějiny. Svět bude žít dál a bude bojovat dál – prozatím snad mírem, dokud sousta stačí. Všelikdos ještě pozná, jak hořké je být soustem. Jednou ovšem zakolísá i tento 'věčný mír', podepsaný dvěma lidmi u zeleného stolu. A my pracujeme s vůlí usilovnou, aby v budoucnosti nebylo už lze rozhodovat o národech přes jejich hlavy. ...“¹⁶¹

V článku Nad naše síly z 12. 10. 1938 v reakci na ztráty územní, mocenskopolitické a hospodářské trpce poznamenala: „Čteme v novinách, že se pořádají po Francii a Anglii sbírky ve prospěch demokratických německých uprchlíků. Dva miliony korun došly už do Prahy. Snad bychom měli říci: děkuji. Je mi líto, že to nedovedu. Domnívám se, že nikdo z nás, kdo prožil tyto dny, moci a týdny, to nedovede. Mlčeli jsme, když se nám braly miliardy, naše hory, lesy, doly, železniční spoje, práce dvaceti let. Z naší generace sotva kdo dovede pocítit pokornou vděčnost.“¹⁶²

V dopise W. Schlammovi z doby kolem 15. 11. 1938 popsala tuto neutěšenou situaci: „... Nemám vůbec žádné peníze, posílám Ti dopisy diktované z kanceláře, protože nemám na leteckou poštu. Plat se nám nevyplácí, činži nemám zaplacenou, nemáme ani dobře co jíst. Ale děláme ve dne v noci. Evžen je výborný, klidný a systematický, Honza je výborná.

¹⁶¹ Viz M. HOCKADAY, c. d., s. 166.

¹⁶² Viz M. JESENSKÁ, *Alles ist Leben*, s. 171. (vlastní překlad)

Jinak Ti ovšem nemohu nic říci. Stejně to víš, Willi, pamatuj na to, že i nejlepší lid je hrozný, je-li špatně veden. I u nás začíná antisemitismus, na Slovensku budou v každé vesnici 'Hlinkovy sbory'. Pane bože, Willi!

Chci tady zůstat, dokud mohu dělat to nejmenší. Nevím, jak to bude dlouho. Rozhodně do poslední chvíle. Ale nebudu-li už moci nic dělat, chci odtud. Ale kam? A jak? A zač? Všechno nevím. Jen jedno: že je docela vyloučeno, Willi, že bych spáchala sebevraždu.¹⁶³ Za žádných okolností, nikdy a naprosto vyloučeno. Ráda bych, abys to věděl.

Děkuji Ti, že píšeš. Ovšem, Willi, znovu si chceme říci, že jsme přáteli. Vím, co to znamená. Ale jaký je to beznadějný svět, který se řítí! Jak máme přežít šestnáctileté? A přece, je-li to, čemu jsme říkali Evropa, už jenom v našich srdcích, chci to nosit světem tak dlouho, jak budu moci. ...¹⁶⁴

17. 11. 1938 mu napsala: „Udělal se kolem nás tak strašlivé ticho, Willi. Obraz té nové plochy státu, ty zmrzačené hranice – nedokážu vůbec pochopit. Stejně nepochopitelných je i mnoho jiných věcí. Ne všichni lidé se chovají tak, jak by se bylo mohlo očekávat. ...

Vyprávět Ti něco o nás nemá celkem smysl. Ty dnes o nás asi víš víc, než víme my sami, Willi. O budoucnosti toho víme málo – ale to málo stačí, abychom cítili únavu. Jestli můžeme vůbec o něco usilovat, pak o 'neutralizaci – ale o nic víc'. Bylo to výborné. A je příznačné, žes to napsal Ty.

Jestli tu před rokem bylo málo lidí – myslím teď vzdělaných, vyškolených lidí – dnes jich je samozřejmě daleko míň. Yester¹⁶⁵ napsal dlouhý článek: pryč s minulostí, sem s budoucností, učme se od Německa, před dvaceti lety bylo slabé a vizte, jak je teď silné. Touto cestou se chceme vydat. Když píše něco takového Yester, dovedeš si asi představit, jak píší ostatní. ...¹⁶⁶

Milena se v člancích snažila lidi povzbudit, aby vytrvali, snažili se přežít. 16. 11. 1938 napsala: „... Všem, kdo se dnes bojí, lze říci: myšlenky nelze zastavit. Všechno na světě lze zničit, rozbít a utýrat. Myšlenky ne. Myšlenka Velké iluze - že bude jednou svět, v němž lidé nebudou stát jako nepřátelé proti sobě, neboť skutečnost stejného pojmu cti, povinnosti a statečnosti bude větší než skutečnost hranic – nemůže nikdy

¹⁶³ Pozn.: Reakce na pokus o sebevraždu Rudolfa Thomase, redaktora a šéfredaktora Prager Tagblatt, a jeho ženy.

¹⁶⁴ Viz A. WAGNEROVÁ, *Dopisy*, s. 214.

¹⁶⁵ Pozn.: Yester – pseudonym Emanuela Moravce.

¹⁶⁶ Viz A. WAGNEROVÁ, *Dopisy*, s. 217-218.

zahynout. Stále znovu ji lidé ponosou světem. ...¹⁶⁷ (z článku Jak tato doba zahrála na nervech)

Proces likvidace demokratických rysů pokračoval – byla zakázána řada časopisů s demokratickou nebo levicovou orientací, zostřila se cenzura tisku. Množily se útoky proti významným osobnostem demokratického režimu první republiky. Dokladem byla nenávistná kampaň proti spisovateli Karlu Čapkovi, která nepřímou přispěla k jeho předčasné smrti 25. 12. 1938. Milena jako autorka Čapkova nekrologu napsala: „Karel Čapek nebyl nikdy docela zdravý. Churaví lidé jinak milují život a jinak se bojí vážné nemoci než zdraví. Život milují pokorně, jako by stáli opodál a dotýkali se jen letmo věci překrásné a kouzelné. Jsouce jen napolo zdraví, mají zbystřené srdce pro život a zahlédnou nejpodivnější krásy tam, kde ostatní vidí jenom obyčejnost. Udeří-li je osud, je první hnutí jejich myslí pokorné: snad je to tak v pořádku? Snad je to pro mne dobré dost? A zalézají tiše do samoty věcí, aby nikoho neobtěžovali svou bolestí. Proti vážné nemoci nemívají vzdorného vzteku silných a zdravých, u kterých je těžká nemoc jako rána do živého zdravého masa. Brání se proti ní tím, že ji neberou na vědomí. Necháávají si ji pro sebe, tají ji bedlivě i sobě samým, odkládají ji z těla na duši, nosí ji jako tajemství, které stačí zamlčet a nebude prozrazeno. Proto snad ulehl Karel Čapek vlastně až teprve tehdy, když už umíral. Přátelé vypravují, že na cestě od lenošky do velké postele, která ho pozřela jako malé dítě, zakýval rukou na obrázek T. G. Masaryka, který sám fotografoval a který visel na stěně, jako kývají lidé z vlaku, jenž vyjíždí z nádraží. Snad to byl pouhý bezděčný pohyb. Ale kdo ví, podle jakého řádu stává se bezděčnost umírajících výrazem pravdy, která je člověku i zvířeti silnější v konání než v slovech. Ten obrázek si pak mrtvý básník odnášel v ztuhlých dlaních na věčnost a je nějak krásné představovat si docela dětsky, že jím zaklepal na bránu nebeskou.

Ulehl, aby umřel, jako uléhají zbožní lidé. Nevím, zda-li Karel Čapek věřil v Boha. Ale byl to náboženský člověk, muž s velmi pečlivě a subtilně vypracovanou hierarchií mravních hodnot, s pevným světovým názorem v srdci i v myšlení. Rok 1938 jako povodeň odnášel balvany, které se zdály předtím tak pevné. Rány dopadaly ráz na ráz. Ztráta francouzského přátelství, ztráta víry v Marseillaisu, hymnu demokratických svobod, ztráta hor a hranic, ochromený národ, úzkostlivá bezmocnost básníka a s rachotem rozbořeného domu, řítícího se na kraj propasti, i nová řeč některých Čechů, hanobících vlastní hnízdo. Příliš mnoho pustošení pro srdce člověka, jehož životní vírou

¹⁶⁷ Viz J. VONDRÁČKOVÁ, *Kolem Mileny Jesenské*, Praha 1991, s. 132.

bylo stavět, budovat, pracovat. Příliš mnoho zkázy pro básníka, který tak miloval upravenou zahradu, rozkvetlé kytky, pohostinný dům a věci prostého života. Byl to příliš skromný a plachý člověk, než aby zemřel na zlomené srdce. Zemřel na zápal plic.

V neděli v poledne na Boží hod vánoční snědl Karel Čapek polévku a vypil kafe. Dokonce vykouřil půlčičku cigarety. Venku začalo sněžit, do pokoje se ukládal modravě bílý sníh, velkoměstský obraz sněhu. Čapek mlčel, mlčel, hodnou chvíli. Pak změnil barvu, změnil polohu těla. I člověk i zvíře se před smrtí ukládá. Pomalu hledá polohu, ve které by bylo dobře umřít. Do pokoje vešla Olga a snad jí kmitlo tváří pochopení. 'Copak ti lékaři neřekli, že už je mi lépe?' řekl Čapek – a to bylo docela poslední, co vůbec řekl. V pět hodin se položil na znak, schoulil se na pravou stranu, uložil hlavu i ruce, připravil tělo. Ve tři čtvrti na sedm dodýchal.

Nebojoval. Nerval se. Nezápasil. Přestal jenom dýchat a přestal jenom žít. Chcete-li, věřte si, že zemřel na bronchitidu a zápal plic.¹⁶⁸ (článek Poslední dny Karla Čapka z 11. 1. 1939)

Ohlas Čapkovy smrti je patrný i v dopise W. Schlamnovi z ledna 1939: „... Pak umřel Čapek. Bylo to tak drásavé proto, že umřel nejen Čapek a že neumřel na zápal plic, ale doslova na zlomené srdce. Byl by všecko vydržel, ale nevydržel tu štvanicí v novinách. V posledních dnech to tak vypadalo, jako by za všecko, co se tu stalo, mohl jen Čapek. Prostě ho uštvali k smrti, úplně špinavě, neskonale uboze. Bylo pak těžké přihlížet, jak byl Peroutka zoufalý. Nevěřila jsem, že by něco takového bylo možné – že je schopný tolik toho procítit. Všecko jsem mu odpustila a k tomu ještě něco navíc. Drží se skvěle, kurážný, statečný, sám. Ale na Štědrý večer, kdy Čapek umíral, byl opravdu zlomený, cítil se opuštěný a sklíčený. Stáli jsme tam v místnosti – Willi, bylo to, jako by už končilo úplně všecko. Pak jsme viděli ten pohřeb a teprve v té chvíli jsem pochopila, co jsi měl na Masarykovi tak rád. Je to prostě zázrak, jak se tenhle národ chová – na malém kousíčku země, s holýma rukama a tak strašně chudý! Proudily tam houfy lidí a je už týden po smrti a proud lidí ke hrobu ještě neustal. Stále přicházejí další, z venkova, z města, děti, ženy, dělníci, intelektuálové, přichází jich tolik, že se ani nesmějí zastavit, musejí pokračovat dál, aby ten malý hrob uviděli i ostatní. A není to všecko jen z lásky k Čapkovi, je to něco víc, je to manifestace, vyznání víry. Je to zcela spontánní a stejně tak mohutné, jako když umřel Masaryk. Německo je tak blízko – tak blizoučko, panebože – Slovensko je horší než Německo a ještě blíž. Tahle naše zemička je tak hrozně malá. Ale je až s podivem, kolik dobrého se tu děje.

Vím, že tu mohu hájit sotva dvě pídě. Ale dokud mohu psát tak, jako píšu, tak se odsud prostě nehnu. Nedá se samozřejmě odhadnout, kdy nastane ten okamžik, kdy i já budu moci – vnitřně – odejít. Ale dřív než opravdu budu muset, tak odejít nemohu a také neodejdu. ...¹⁶⁹

Za nejzřetelnější prohlášení Mileniny české národní hrdosti byl považován článek *Jak se stýkati s Čechy?* z 15. 2. 1939, který vznikl jako odpověď na provokativní příspěvek německého nacionálního socialisty *Jak se stýkat s Němci*. „... Jsem Češka, a mám proto dobrý hudební sluch. Slyším jasně slova a vyvolávám si přesně, co představují. Prostor – to je nebe, vzduch, oblaka, něco širokého, nejasného, rozevlátého. My však bydlíme na hroudě této země dobývající z ní obživu. Bydlíme tu celá staletí, děd předával otcí, otec synovi ruchadlo. Bydlíme tu a žijeme tu. Netvoříme prostor, jsme jen národ osmi milionů lidí. Národ, který má svou řeč, zvyky a mravy, písně, touhy a ideály. Netvoříme most mezi Němectvem a Slovanstvem, po mém názoru. Tvoříme – my, dnešní Češi – most mezi Čechy včerejška a Čechy zítřejšími. ...“¹⁷⁰

Podle Margarete Buber-Neumann 23 let po publikaci tohoto článku prohlásil jeden starý Pražan, po mnoha letech v emigraci, hluboce dojat a nevěřičně: „Jak to jen bylo možné, že Frank (velitel gestapa v Praze po německé okupaci) po takovém útoku nenechal Milenu jako první zatknout a zastřelit?!“¹⁷¹

Názor Mileny na rady českému národu, jak se v této době chovat, které neustále přicházely ze zahraničí, je patrný v článku *Dobrá rada nad zlato* z 8. 3. 1939, kde napsala: „... Zdá se však, že tato malá země, která prožila v posledních měsících tolik zlého, nepřestala zajímat svět. Můžeme klidně povzdechnout: bohužel – poněvadž zájem světa je nám dnes sotva co platný. Když běželo o to, že máme být dělení, nebylo široko daleko přítele. Když jde dnes o jakoukoli pomoc ze zahraničí, je vázána na desítky protichůdných a vzájemně si odporujících podmínek. Jakmile jde však o to, postavit se k amplionu a udělit nám rady (ve formě důtek a výčitek), pak se z mnohých naráz stávají hrdinové. ...“¹⁷²

Poté nabraly události rychlý spád: 14. 3. 1939 byla vyhlášena nezávislá Slovenská republika v čele s Jozefem Tisem; mezitím byl do Berlína zavolán prezident

¹⁶⁸ Viz M. BUBER-NEUMANN, *Kafkova přítelkyně Milena*, Praha 1992, s. 134-136.

¹⁶⁹ Viz A. WAGNEROVÁ, *Dopisy*, s. 224-225.

¹⁷⁰ Viz M. HOCKADAY, c. d., s. 172.

¹⁷¹ Viz M. BUBER-NEUMANN, c. d., s. 137.

¹⁷² Viz M. JESENSKÁ, *Alles ist Leben*, s. 185-186. (vlastní překlad)

Hácha, kde pod Hitlerovým nátlakem spolu s ministrem zahraničí Františkem Chvalkovským v ranních hodinách 15. 3. 1939 podepsal prohlášení, v němž odevzdal osud českého národa do Hitlerových rukou. V té době začalo obsazování Čech i Moravy německými vojsky a 16. 3. 1939 byl vyhlášen Protektorát Čechy a Morava¹⁷³.

V článku Praha, ráno 15. března 1939, který vyšel v Přítomnosti 22. 3. 1939, popsala Milena invazi a dny, které po ní následovaly: „Jak přicházejí největší události? Nečekaně a naráz. Ale když jsou zde, shledáváme vždycky, že nejsme překvapeni. V člověku je vždycky nějaké tušení a vědění věcí příštích, které je jenom přehlušenou rozumem, vůlí, přáním, strachem, shonem a prací. Jakmile zůstane vteřinu duše člověka nahá a zbavena všeho mimo své tajemné cítění, ví naráz: věděl jsem to. Ne nadarmo chodí dnes tolik lidí a vykládá: já jsem to tušil, já jsem to říkal. Věřím jim. Všichni jsme to tušili, a kdybychom byli pozorně naslouchali hlasu svého srdce, když jsme třeba sedávali sami doma nebo když jsme se unaveni probouzeli za svítání, kdybychom dovedli odívat slovy pocity, které jsou pravé, a nikoli jenom myšlenky, které jsou často pokřivené, byli bychom říkali: čekáme to. Ale v logice věcí je současně i nelogika věcí. Každý člověk čeká v životě nějakou podivuhodnou událost: štěstí, bídu, nemoc, hlad, smrt. Ale když přijde, nepoznává ji. Jediné, co o ní ví, je, že se ho zmocnila celého, neponechávajíc mu ani čas, ani možnost jednání.

Když v úterý ve čtyři hodiny ráno zvonil telefon, když volali kamarádi a přátelé, když začal vysílat český rozhlas, vypadalo město pod našimi okny jako každou jinou noc. Sestava světél pod okny měla tentýž obrazec, křížovatky tvořily tentýž kříž. Jen se postupně od tří hodin začala rozsvěcovat světla: u sousedů, naproti, dole, nahoře, pak v celé ulici. Stáli jsme u okna a říkali jsme si: už to vědí. Budili jsme lidi telefonem: víte to? Odpovídali: ano. To kalné svítání nad střechami, pobledlý měsíc pod mraky, nevyspalé tváře lidí, hrneček horké kávy a pravidelné hlášení rozhlasu. Takhle chodí k lidem velké události: tiše a znenadání.

...

Jako vždycky, když se dějí velké věci, chovají se Češi výtečně. Českému rozhlasu budiž dík za stručnou věcnost, se kterou vytrvale a trpělivě hlásil každých pět

¹⁷³ Podrobněji např. P. MARŠÁLEK, *Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*, Praha 2002; J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Dramatické i všední dny protektorátu*, Praha 1996 ; J. DOLEŽAL, *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*, Praha 1996; D. BRANDES, *Češi pod německým protektorátem*, Praha 1999.

minut: německé vojsko postupuje od hranic ku Praze. Chovejte se klidně. Jděte po práci. Pošlete děti do školy.

V půl osmé ráno nastoupil zástup dětí cestu do školy, jako jindy. Dělnictvo a úřednictvo se rozjelo do práce, jako jindy. Električky byly plné, jako jindy. Jenom lidé byli jiní. Stáli a mlčeli. Nikdy jsem neslyšela tolik lidí mlčet. Na ulicích nebyly vůbec hloučky. Lidé vůbec nerokovali. V úřadech ani nezvedli hlavu od svých stolečků. Nevím, odkud přichází toto jednotné a shodné chování tisíců, odkud najednou vytryskne souhlasný rytmus tolika duší, sobě neznámých: v půl deváté a pět minut dne 15. března 1939 přijelo říšskoněmecké vojsko na Národní třídu. P chodnicích chodily zástupy lidí, jako jindy. Nikdo se nedíval, nikdo se neohlížel. Německé obyvatelstvo Prahy říšské vojsko vítalo.

...

Ne všichni Češi se však chovali důstojně.

...

Mluvila jsem před několik dny s Němcem, samozřejmě s národním socialistou. Mluvil velmi dlouho a velmi uvážlivě o postavení Čechů a o výhodách, kterých podle jeho mínění se nám dostalo, i o nevýhodách, které sám nahlížel. To celkem není zajímavé, protože jsou všechny věci dnes ve zrodu a i dobře informovaní lidé nemohou říci více než jen pouhé mínění. Zajímavé je však jeho mínění o Čechích. Ptal se mě skoro plaše: Jak mi vysvětlíte, že k nám chodí taková spousta Čechů a zdraví Heil Hitler?

Čechů? To je určitě omyl. Není to omyl. Chodí k nám do úřadu, zvedají pravici a říkají Heil Hitler. Proč? Mohl bych vám vyprávět o jednom spisovateli, který se usilovně stará o to – už teď a honem – aby jeho dramata byla provedena na berlínském jevišti. Mohl bych vám vyprávět o mnoha lidech, kteří dělají víc, než musí, přehorlivě, upachtěně. Víte, každý Němec pochopí národní hrdost a národní páteř. Ponížené chování vzbuzuje v dnešním Němci jenom útrpný úsměv, věřte mi.

...

Za dva dny změnil se obraz města k nepoznání. V lokálech jsou muži v uniformách, které neznáme ani z obrázků. Ulicemi projíždějí vozy, které jsme nikdy neviděli. Jezdí sem a jezdí tam, vždycky vědí, co mají dělat, chovají se naprosto rozhodně a cílevědomě. V knihkupectvích se nakupují plány Prahy a francouzské a anglické knihy. Hloučky vojáků chodí ulicemi, zatavují se před výkladními skříněmi, prohlížejí, hovoří. Přitom se však nezastavilo ani jedné kolečko, ani jedno pero, ani jeden stroj.

Na Staroměstském náměstí je hrob Neznámého vojína. Dnes z něho není nic vidět, jen obrovská hromada sněženek. Podivuhodná síla, která tajemně řídí kroky lidí, přivádí sem zástupy Pražanů, každý položí kyticu sněženek na tento malý hrob velké vzpomínky. Lidé stojí kolem a slzy jim kanou po tvářích. Ne ženám a dětem: ale i mužům, kteří nejsou slzám zvyklí. A zase je to nějak vysloveně české, není to vůbec naříkání, není to ani strach, není to zoufalství, není to křeč žádného pocitu. Je to jenom smutek. Někudy ten smutek musí ven, několik set očí musí jím zvlhnout, takhle asi vznikají národní zvyky, tohle jsou asi první kvádry dlouholetých tradic. 15. března budou chodit české matky s českými dětmi a budou klást kyticu sněženek na hrob Neznámého vojína. Vryje se to do mysli lidí jako velký čin obětní.

Za zády tohoto zástupu viděla jsem projít německého vojáka, který se postavil a zasalutoval. Díval se do pláčem zarudlých očí, do kapek slz, na zasněžené hory sněženek, viděl plakat lidi, kteří plakali proto, že on je tady. A zasalutoval. Zřejmě porozuměl, proč jsme smutní. Dívajíc se za ním, přemýšlela jsem o Velké Iluzi: budeme vskutku žít jednou vedle sebe – Němec, Čech, Francouz, Rus, Angličan – aniž bychom si ubližovali, aniž bychom se museli nenávidět, aniž bychom si činili navzájem bezpráví? Budou si skutečně jednou říše rozumět tak, jako si rozumí jednotliví lidé? Padne jednou ta hranice mezi zeměmi, jako padá ve styku s lidmi? Jak by bylo krásné, dožít se toho!¹⁷⁴

5. 4. 1939 vyšel článek O umění zůstat stát: „... Zůstat stát znamená totiž klid, hledět do očí tomu, co neznám, a vypořádat se s tím. ...“ V tomto článku se projevil i Milenin vztah k hymně: „... Není to píseň proti něčemu, ale pro něco. Nepřeje si něčí zkázy, ale našeho trvání. Není to píseň bojovná, ale píseň našeho českého domova, té země bez patetické krajiny, země kopců a pahorků, polí a lánů, bříz a košatých lip, země vonných mezí mezi poli a tichých potůčků. Je krásné stát při ní, protože je vždycky krásné milovat domov. Uvědomila jsem si tehdy, že umět stát je důstojné, čestné a přímé. ...“¹⁷⁵

Ještě dávno předtím vyšel v Národních listech 20. 2. 1927 článek Hysterie nezávislosti: „Jednu svobodu má člověk, a to je umřít, a druhou svobodu: nechtít být svobodným. Opravdová svoboda je vzít na sebe, co je na sebe nutno vzít, a vykonat to klidně. To není rezignace, to je jenom vědomí, že čím více sebou mrskáme v marných

¹⁷⁴ Viz M. JESENSKÁ, *Alles ist Leben*, s. 192-196.

¹⁷⁵ Viz M. BUBER-NEUMANN, c. d., s. 209.

bojích, tím více se zaplétáme do sítí. To není pokora a poddajnost. To je jen poctivost vidět věci, jak jsou, a nelekat se jich tolik křečovitě.“¹⁷⁶

„Jednota národa nemůže být nikdy jenom v jeho řeči a odkazu jeho předků, ale také – a hlavně - ve velikosti jeho srdce, v únosnosti jeho myšlenky, ve statečnosti a šlechetnosti jeho citového a kulturního projevu. ...“ (z článku Změněné nakupování z 26. 4. 1939)

V této krizové situaci se Milena přiklonila ke kulturnímu dědictví a tradici a snažila se v lidech svými články vzbudit pocit lidské solidarity, vzájemnosti. Příklon k českým dějinám a tradici (tj. k české hymně, českému jazyku, ...) byl pro ni způsob, jak nabrat síly v boji s barbarstvím.

Češi podle ní mohou přežít, pouze budou-li držet pospolu. Ve svých člancích se proto snažila odpovědět na to, co znamená být dobrým člověkem, jak být správným vlastencem a neupadnout přitom do hořkosti – „Jsem samozřejmě Češka, ale především se snažím být slušným člověkem.“¹⁷⁷

Lidé, kteří se rozhodli dobrovolně odejít do Německa za prací, byli pro Milenu „zrádci“ – „Každý, kdo odešel, odnesl kus naší kultury, kus našeho myšlení, kus našeho národního bytí, kus naší řemeslné dovednosti. I velký kámen se drobí a vyhlodává dešťovými kapkami – a my nejsme velký kámen. ...“ (z článku S „ubohým a holým, který vyšel v Přítomnosti 5. 7. 1939)¹⁷⁸

V květnu 1939 napsala W. Schlamovi: „Já mám pořád ještě dojem, že je potřeba pracovat tady. Zdá se mi, že víc než kdy jindy má člověk zůstat tady na místě. snad to přece prospěje tomuto lidu, který tak miluji, a této zemi, kterou mám tak ráda. ... Tady je člověku smutno, když má psát a pracovat. Přála bych lidem trochu lepší nervy – ráda bych jim dala trochu svých. Jsem už, Willi, jako v té době, než jsem vás poznala: zase jako z ledu, nic už necítím, nic mne nebolí. Mám jen šílenou touhu pracovat. ... Tobě to napsat mohu – bůh ví, že tomuto národu nepřeju už nikdy nějakého dalšího dr. Beneše. Kdybys to byl slyšel, jak uboze zněla jeho poslední slova o plánu anebo ten nápad, dát poselství národu přečíst herci Štěpánkovi – ne, nikdy víc. Je to báječný národ, ale chybí mu politická garnitura. Nejsou tu žádné politické osobnosti, ani tady ani jinde. Není tu také žádná politická koncepce – snít o novém odboji je nebezpečný nesmysl. Československo nebude už nikdy Československem – za žádných

¹⁷⁶ Viz L. HEGNEROVÁ (ed.), c. d., s. 12.

¹⁷⁷ Viz A. WAGNEROVÁ, *Milena Jesenská*, s. 164.

¹⁷⁸ Viz M. HOCKADAY, c. d., s. 184.

okolností. Osud Čech je vázán s osudem Evropy – a podle mého odhadu je ten osud na mnoho let pevně rozhodnut. Nevím, zdali se mylím. ...¹⁷⁹

6.3. Zatčena gestapem

Milena jako redaktorka *Přítomnosti* se spolu s dalšími ocitla v riskantním postavení. Články kvůli cenzuře musely být formulovány obezřetněji. Brzy po obsazení země byl v tzv. Akci mříže (Gitteraktion) zatčen Ferdinand Peroutka – vedle něj se gestapo zmocnilo německých antifašistů, funkcionářů politických stran a organizací a celkově význačných osobností české inteligence. Krátce nato byl Peroutka propuštěn; ne však na dlouho – spolu s dalšími byl podruhé zadržen v tzv. Akci Albrecht I. a celou válku strávil v koncentračních táborech Dachau a Buchenwald.

Po dobu mezi jeho prvním zatčením a propuštěním bylo vedení *Přítomnosti* svěřeno Mileně. Ta se každý den musela podrobovat výslechu u vedoucího tiskového odboru v Úřadu říšského protektora Wolfganga Wolframa von Wolmara.¹⁸⁰

Poslední číslo *Přítomnosti* vyšlo 30. 8. 1939 – poté byla její činnost zastavena.¹⁸¹ Milena už v té době byla snad v kontaktu s ilegálně pracujícími zaměstnanci či spolupracovníky ČTK kolem Zdeňka Schmoranze. Jisté je, že už pracovala pro ilegální skupinu vydávající časopis *V boj*, kde měla na starosti zejména distribuci časopisu a příležitostně do něj i přispívala. Tato skupina byla zformována ihned po obsazení republiky kolem bývalého, za 1. světové války mnohokrát vyznamenaného francouzského legionáře, policejního inspektora ve výslužbě Josefa Škaldy, který byl zároveň předsedou odbočky Svazu československých záložníků v Praze na Vinohradech. Ani Schmoranz, ani Škalda nakonec válku nepřežili; byli popraveni za činnost týkající se právě vydávání časopisu *V boj*.¹⁸²

Milena byla v kontaktu s majorem generálního štábu rozpuštěné československé armády Jaroslavem Hájíčkem, který organizoval i zpravodajskou síť Obrany národa. Skrze Hájíčka začala čtyři měsíce po vzniku časopisu, v srpnu 1939, *Obrana národa* časopis zajišťovat finančně i redakčně. První redaktor, který byl jmenován *Obranou*

¹⁷⁹ Viz A. WAGNEROVÁ, *Dopisy*, s. 231-233.

¹⁸⁰ Viz M. JIRÁSKOVÁ, *Stručná zpráva o trojí volbě. Milena Jesenská, Joachim von Zedtwitz a Jaroslav Nachtman v roce 1939 a v čase následujícím*, Praha 1996, s. 26.

¹⁸¹ Pozn.: *Přítomnost* byla posléze obnovena, ale už bez Ferdinanda Peroutky, jako kolaborační periodikum pod vedením E. Vajtauera.

¹⁸² Viz M. JIRÁSKOVÁ, c. d., s. 30.

národa, major Zuska byl ale 11. října 1939 zatčen – od poloviny října začal časopis redigovat Ivan Herben, který znal Milenu už od 20. let.

V bezprostředním nebezpečí se po příchodu německých vojsk ocitli především němečtí antifašisté, komunisté, Židé, ale i čeští letci a důstojníci, kteří se rozhodli bojovat proti Německu v zahraničí. Milena byla členkou tzv. exportní skupiny, která měla za úkol zprostředkovat ilegální přechody nejvíce ohrožených lidí do zahraničí – do Polska nebo přes Bělehrad dále na jih.

Tato skupina se skládala z Čechů, Němců i Angličanů. Velkou pomocí Mileny byl student medicíny hrabě Joachim von Zedtwitz¹⁸³, který svým autem z Milenina bytu odvážel ohrožené lidi a dopravoval je do blízkosti polských hranic, kde se jich ujímali místní pomahači organizace. Takto pomohla např. svému prvnímu muži Ernstu Polakovi¹⁸⁴ i poslednímu životnímu druhovi Evženovi Klingerovi. S přepadením Polska a vypuknutím 2. světové války však byla tato cesta přerušena.¹⁸⁵

Škaldova skupina časopisu *V boj* byla prozrazena a od 8. listopadu 1939 začalo zatýkání. Do té doby bylo vydáno a rozšířeno celkem 27 čísel – za pomoci železničářů se časopis podařilo dostat i do zahraničí. Gestapo do Škaldovy blízkosti nasadilo svého člověka – Rudolfa Kostrbatého. Poslední, 27. číslo bylo věnováno výročí vzniku Československé republiky; poté následovalo už jen zatýkání: Škalda byl zatčen 11. listopadu stejně jako Milena a její přítel a učitel její dcery Honzy Lumír Čivrný – ten však byl po čtyřech měsících propuštěn. Byli zatčeni tzv. hilfspolicistou (tzv. hipo) Jaroslavem Nachtmanem¹⁸⁶, který pracoval pro gestapo jako agent-provokatér a 7. října 1939 dokonce obdržel německé státní občanství.¹⁸⁷

Milena byla odvezena na Pankrác, do ústřední pražské věznice. Dcera Honza byla zatím svěřena do péče Jaromíra Krejčara a Milenina otce, doktora Jesenského.

Příkaz k vazbě zní: „Na Milenu Krejcarovou-Jesenskou, redaktorku, nar. 10. 8. 1896 v Praze, se uvaluje vyšetřovací vazba. Je naléhavě podezřelá, že v době mezi

¹⁸³ Pozn.: Joachim von Zedtwitz byl zadržen 27. 3. 1940, v Berlíně byl souzen před Lidovým soudním dvorem pro přípravu velezrady. Ve vězení začal simulovat schizofrenii a na podzim 1941 propuštěn.

¹⁸⁴ Pozn.: Ernst Polak odjel do Anglie díky Mileně jako korespondent *Přítomnosti*, které měl nejméně dvakrát měsíčně dodávat články o kulturním životě v Londýně, o dění v oblasti literatury, divadla, vědy a společenského života. Dodal ale pouze jediný článek: „Evropské osy se připravují k velké rozpravě“. (Dokladem je dopis Ernstu Polakovi z 18. 11. 1938, viz A. WAGNEROVÁ, *Dopisy*, s. 239)

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 34.

¹⁸⁶ Jaroslav Nachtmann roku 1941 absolvoval kriminalistický kurz, boxoval za gestapo a SS různě po Evropě. Byl vyznamenán Záslužným křížem II. stupně, když přispěl k dopadení jednoho z trojice důstojníků Obrany národa podplukovníka Josefa Balabána. (Viz M. JIRÁSKOVÁ, c. d., s. 70.)

¹⁸⁷ Viz M. JIRÁSKOVÁ, c. d., s. 47.

K dějinám 2. světové války např: J. DOLEŽAL, *Druhá světová válka a obnova Československa*, Praha 1991; J. KEEGEN, *Druhá světová válka*, Praha-Plzeň 2002.

březnem 1939 až listopadem 1939 v Praze provozovala velezrádnou činnost, totiž přípravu násilného odstranění protektorátu Čechy a Morava a znovuzřízení bývalé Československé republiky, a to tím, že měla spolupracovat na zhotovování velezrádných tiskovin dodáváním svých rukopisů za účelem ovlivňování mas. Zločin podle § 83, odst. 2 a 3, šifra 3 StGB. Vazba se uvaluje proto, že předmětem vyšetřování je zločin, a tím i podezření na útěk je odůvodněné.¹⁸⁸

Strava vězňených žen zde byla skromná a jednotvárná: ráno byl podáván chléb a káva, k obědu trocha brambor s malým kouskem masa a k večeři opět jen velmi malá porce. To ani trochu nepřispívalo k špatnému zdravotnímu stavu Mileny, který se začal opět zhoršovat.

Na jaře 1940 byla Milena z Pankráce převezena do Drážďan, kde byla postavena před říšský soud. Ještě před odjezdem napsala své dceři: „Moje drahá Honzičko, chci Ti jenom říci, abys byla klidná a veselá, že jsem zdravá a nesmírně se těším, až Tě uvidím. Teď zase odjedu, ale snad to nebude dlouho trvat, rozhodně mne budeš smět přijet navštívit a prosím, udělej to, dědeček asi nemůže jet s Tebou tak daleko, ale táta Jaromír pojede jistě rád a doprovodí Tě. Buď hodná na tátu, Honzo, a měj ho ráda, táta je hodný a milý, já ho mám taky ráda. Ale hlavně, Honzo, a především Tě vážně prosím, abys dbala všech dědečkových přání a poslechla ho na slovo. Dědeček je skvělý, Honzo, a chová se překrásně i ke mně i k Tobě a všechno, co od Tebe žádá, dělá jen pro Tvoje dobro a pro Tvoji dobrou budoucnost. Uděláš mi nesmírnou radost, když uslyším, že posloucháš, Honzičko, prosím Tě vážně o to.

Jinak si, holčičko, představuj, že budeme zase jednou spolu v nějakém pokojíčku, nebudeme-li už mít svůj starý, neplač, budeme mít jiný, najdeme si vždycky spolu nějaký krásný, že budeme večer ležet spolu a povídat si, budu Ti tolik vyprávět a Ty mi budeš všechno povídat o sobě, vid', úplně upřímně víc než své nejlepší kamarádce, vid', všechno mi povíš, moje milá, zlatá děvenko. Honzo, prosím, piš mi častěji, než je dovoleno, psaní od dítěte vždycky dostanu, víš? A piš pořádně, Honzo, důležité věci, mne zajímá všechno o Tobě, každá maličkost. Představ si, že čekám každý de, každý den, ať děláš cokoli, pořád někde sedím a čekám, Honzo, na slovíčko od Tebe, nemám celé měsíce na světě nic než ty větičky od Tebe, umím je nazpaměť.

Honzo, napsala jsi mi jednou, že mne budeš mít ráda, až budu stará – pamatuješ se? Už jsem, miláčku. Stará maminka, která nemá nic než Tebe, ale to je hrozně moc, jsem hrozně bohatá, Honzo, a šťastná, že Tě mám. Ale myslí na to, děvče, a nenech mne

¹⁸⁸ Viz M. JIRÁSKOVÁ, c. d., s. 60.

čekat a udělej mi radost tím, že dědeček bude s Tebou spokojen. Líbám Tě, těším se na Tebe nesmírně, těším se na den, kdy budu moci k Tobě, můj nejmilejší kamaráde. Tvá Máma“¹⁸⁹

V Drážďanech se obhajovala sama a nakonec byla pro nedostatek důkazů zproštěna obvinění. „Stíhání proti redaktorce Mileně Krejcarové-Jesenské jsem zastavil, protože nelze průkazně dovést velezrádnou činnost, aby to stačilo k vypracování žaloby. Navrhuji zrušit příkaz k zatčení proti obviněné z 1. března 1940 a seznámit ji se zastavením trestního řízení, zároveň zařídit její bezodkladné propuštění z vyšetřovací vazby při předchozím uvědomění Tajné policie ...“¹⁹⁰

Byla propuštěna 17. 6. 1940 a gestapem převezena zpět do Prahy. Přesto byla vzata do preventivní vazby a poté z důvodu „převýchovy“ koncem října 1940 převezena do koncentračního tábora Ravensbrück. Ještě naposledy před odjezdem spatřila otce a svou dceru.

¹⁸⁹ Viz A. WAGNEROVÁ, *Dopisy*, s. 249-251.

¹⁹⁰ Viz M. JIRÁSKOVÁ, c. d., s. 62.

VII. KONCENTRAČNÍ TÁBOR RAVENSBRÜCK

7.1. Sen

14. 6. 1921 vyšel v tribuně článek Mileny Sen. Ukázal se být zvláště prorockým, pokud šlo o to, co čeká jak střední Evropu, tak ji samotnou. Zdálo se jí, že je někde daleko od domova a že její země je zasažena nějakou katastrofou, válkou nebo morem, všichni lidé byli na útěku.

„Nekonečné vlaky, jeden za druhým, vyjížděly ze stanice do světa, všechny přeplněny. Zřízenců zmocnila se panika, nikdo nechtěl zůstatí posledním. Lidé bojovali o sedadla s napjetím životů. Mezi mnou a nástupištěm byly nepřehledné zástupy lidstva a nebylo naděje, že bych se jimi kdy prodrala. Zmocnilo se mne zoufalství.

Jsem mladá, nemohu umřít, křičela jsem ...

Ale přede mnou stáli jenom mladí lidé. A jízdenky byly ihned vyprodány. Vlak, který byl připraven k odjezdu byl poslední.

Tu se kdosi dotkl mého ramene. Když jsem se obrátila, vložil mi neznámý člověk do ruky cedulku a řekl: S tímto lístkem se dostanete po celém světě. Dostane se vám průvodu přes hranice i místa ve vlaku. Nebojte se a buďte statečná. Nuže, jděte, jděte už přece, je nejvyšší čas ...

Ve chvíli, kdy se vlak rozjel, počínala katastrofa. Země propadávala se do propasti a svět se přeměnil v síť železnic ...

Konečně se (koleje) zastavily před hranicemi.

Vystupovat k revisi, zařval zoufalý průvodčí ...

Vyňala jsem svou ceduličku. Rozbalila jsem ji. Úředník, netrpělivě přešlapujíc, předem už rozhodnut, že mě nepropustí, vztahoval po ní dlaň. Pohlédla jsem dovnitř. Stálo na ní ve dvaceti jazycích:

Odsouzena k smrti.

Ledový pot mi vyrazil na čele. Srdce přestalo tlouci ...

Řekla jsem zřízenci, úpěnlivě prosíc: Snad je to přece jen heslo, abych se dostala lépe na druhou stranu světa?¹⁹¹

¹⁹¹ Viz M. JESENSKÁ, *Alles ist Leben*, s. 40-41. (vlastní překlad)

7.2. „Kruté na smrti je to, že přináší skutečnou bolest konce, ale nikoli konec.“

Koncentrační tábor Ravensbrück byl založen roku 1939 asi 80 km severovýchodně od Berlína, nedaleko meklenburského městečka Fürstenberg, v sousedství velkého jezera. Jednalo se o největší nacistický koncentrační tábor pro ženy.

V roce 1940 se zde nacházelo na 5 tisíc žen – ke konci války se jich zde tísnilo až ke 30 tisícům.¹⁹²

Původně byl založen jako tábor pro politické odpůrkyně nacionálně socialistického režimu. K prvním vězenkyním patřily kromě „politických“ (kam později přibýly např. i příslušnice hnutí odporu, operátorky u vysílaček, socialistky, komunistky, ženy ukrývající Židy, ...), členky náboženské sekty Svědků Jehovových, jež Hitler zakázal z toho důvodu, že její vyznavači odmítali vojenskou službu. Dále zde byly vězněny prostitutky a zločinky.

Jednotlivé skupiny byly odlišeny barevným trojúhelníkem, oděv byl jednotný – šedomodře pruhovaný. Politické vězenkyně byly označeny červeně: ženy neněmecké národnosti měly červený trojúhelník přetištěny počátečním písmenem názvu své národnosti; některé byly dokonce označeny NN, tj. Nacht und Nebel (Noc a mlha), což znamenalo návrat nežádoucí.

Zločinky z povolání, ženy několikrát trestané nebo odsouzené na doživotí, měly zelené označení. Tzv. asociálky, kam byly zařazovány prostitutky, cikánky, ty, které se vyhýbaly nuceným pracím apod., byly označeny černě. Náboženská sekta Svědků Jehovových byla označena fialově. Speciální označení měly Židovky, které přes barevný trojúhelník měly ještě další žlutý trojhran, vytvářející tak židovskou Davidovu hvězdu.¹⁹³

Prvním komandantem byl v táboře jmenován SS Obersturmbannführer Max Koegel. Nadřízeným se však jeho vedení zdálo příliš mírné, a proto byl do tábora 10. 7. 1942 vyslán člen SD Ludvík Ramdor, který měl donášet jak na vězně, tak na dozorčí personál. V listopadu 1942 byl dosavadní velitel tábora Koegel odvolán a na jeho místo nastoupil Hauptsturmführer SS Fritz Suhren.¹⁹⁴

¹⁹² Viz M. JESENSKÁ, *Alles ist Leben*, s. 221. (vlastní překlad)

¹⁹³ Viz *Ravensbrück*, Praha 1963, s. 21-24.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 28.

Koncem října 1940 byla do tábora převezena Milena. Jako vězenkyně s číslem 4714 na rukávu byla zařazena na blok číslo 1 určený politickým vězeňkyním. Blokovou vedoucí zde byla vídeňská sociální demokratka Rosa Jochmannová. Milenin původ (lékařská rodina) i její špatný zdravotní stav určily její zařazení do kanceláře táborového nemocničního oddělení.

Ostatní ženy v táboře se věnovaly ženským pracím – šily vězeňské uniformy pro mužský koncentrační tábor. Sídlo společnosti bylo nejprve v Dachau, odtud název „Dachovské závody“; v září 1941 pak byla hlavní správa přeložena přímo do Ravensbrücku. Jiné pracovaly pro zbrojovku – firma Siemens v táboře postavila vlastní závod podobně jako v Buchenwaldu. Důvodem byl nedostatek dělníků v říši i stupňující se bombardování Berlína aj.měst.¹⁹⁵

V táboře se nacházely i „prominentní“ vězenkyně, které nemusely pracovat. Patřily k nim: La Guardia, sestra starosty New Yorku, Geneviève de Gaulle, neteř de Gaulla, nebo Sylvia Salvesen, přítelkyně norské královny.¹⁹⁶

Běžný den v táboře vypadal asi takto: v zimě se stávalo v 5 hodin, v létě pak o půl hodiny dříve. Následujících 45 minut bylo věnováno umytí, oblečení, ustlání a snídani, kterou tvořila náhražková káva, někdy chléb). Poté byl za zvuku sirény nástup, tzv. apel, který byl opakován ještě večer. Za každé provinění byly vězenkyně nuceny stát před svým blokem v jakémkoli počasí, jakkoli dlouho. V poledne i k večeři bylo obdobné jídlo: polévka, zelenina. O víkendu byla k dostání trocha salámu nebo margarínu.

V táboře se Milena seznámila s Margarete Buber-Neumann, která byla do tábora převezena ze Sovětského svazu počátkem srpna 1940. Jejím manželem byl Heinz Neumann, představitel německé komunistické strany. Ten na osobní pozvání Stalina odjel do Sovětského svazu, kde krátce po svém projevu na schůzi III. internacionály, ve kterém prohlásil, že je povinností všech komunistických stran zabránit, aby se fašismus dostal k moci, je zatčen a popraven. Margarete, která přijela později, byla odsouzena k pěti letům nucených prací v koncentračním táboře v Kazašské Karagandě. Po dvou letech ji Sovětský svaz na základě dohody o vydání německých vězňů vydal do Německa.

¹⁹⁵ Viz *Ravensbrück*, s. 63-71.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 157.

Margarete se představila jako „Milena z Prahy“ a mezi oběma ženami vzniklo úzké přátelství. Margarete Milenu seznámila se svými zkušenostmi ze Sovětského svazu, vyprávěla jí o nespravedlnostech a hrůzách, kterých byla svědkem. Obě v dlouhých rozhovorech začaly srovnávat sovětský a nacistický systém a rozhodly se, že po válce o těchto diktaturách napíší společně knihu „Věk koncentračních táborů“.¹⁹⁷

O Mileně bylo známo, že se s komunistickou stranou ve 30. letech rozešla. Ale protože ani teď neskrývala svůj kritický postoj týkající se Sovětského svazu, který pro mnohé z nich znamenal jedinou naději, že budou osvobozeny a budou opět žít svobodně, a protože se přátelila s vdovou po „trockistovi“, byly obě dvě vnímány jako zrádkyně.

Mezi táborové komunistky patřila i Gusta Fučíková, která Mileně nemohla odpustit nejen její odchod ze strany, ale i její osobní vztah k Juliu Fučíkovi.¹⁹⁸

Margarete byla v létě 1942 zbavena funkce blokové vedoucí u Svědkyň Jehovových a byla přesunuta na blok číslo 1 k Mileně.

S postupující frontou byly do tábora přiváženy i Rusky, Ukrajinky, Francouzky, Belgičanky, Nizozemky, V létě 1942 přibyl do tábora i transport žen z Lidic – jejich uvěznění bylo součástí odplaty za atentát spáchaný na říšského protektora Reinharda Heydricha.

Postupně se tábor začal přeměňovat ve vyhlazovací. Nacisté vypracovali seznam všech tělesně i duševně postižených, epileptiků, lidí s amputovanými končetinami, astmatem, plicními chorobami atd. Všichni takto označení byli transportováni do koncentračních táborů.

V Ravensbrücku byly „likvidovány“ nejprve nemocné a slabé, začaly také lékařské pokusy s bakteriálními infekcemi, jejichž oběťmi byly především Polky. Pokusy na lidech začal provádět už na konci roku 1941 vedoucí lékař Dr. Schiedlauski a s ním Dr. Rosenthal. V září 1943 nahradil Dr. Rosenthala, který byl zbaven dosavadních hodností a jako vězeň eskortován do jiného tábora, Dr. Percival Karl Treite.

Pokusným osobám, jimž se říkalo „králíčky“, byla do zdravých končetin nebo do uměle vyříznutých ran infikována tzv. plynová sněť a tetanus nebo stafylokové bacily. Byly na nich prováděny kostní, svalové a nervové operace – jednalo se např. o vyjmutí kusu holenní kosti a její náhradu kovovým nástavcem, nebo nebyly nahrazeny vůbec

¹⁹⁷ Viz A. WAGNEROVÁ, *Milena Jesenská*, s. 174-176

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 175.

ničím. Byly jim vyjímány svaly a nervy a nahrazovány jinými svaly a nervy vyjmutými z druhé operované osoby.¹⁹⁹

Metlou tábora byly nakažlivé choroby – epidemie TBC, svrabu atd. Nejkritičtější byl přelom 1944 a 1945, kdy táborem procházely tyfus, střevní onemocnění, spála, záškrť, úplavice...

Jako první se smrtícími injekcemi začal dr. Rosenthal na jaře 1942. Injekce evipanu, který byl při malých operacích používán jako narkóza, vstříknul-li se velmi pomalu do žíly, byl vstříkován rychle, naráz a způsoboval okamžitou smrt. Vězeňkyním byly podávány poté, co se začaly obávat injekcí, jedy v práscích.²⁰⁰

V zimě 1944-1945 byly vybudovány plynové komory, jejichž účelem bylo „vymýcení všech rasově – biologicky méněcenných živlů a radikální odstranění všech nepolepšitelných politických protivníků, kteří se ze zásady zpěčují uznat světonázorovou základnu nacionálně socialistického státu.“ Zejména v druhé polovině roku 1944 začaly hromadné vraždy – počátkem roku 1945 přišel do tábora dr. Winkelmann, který prováděl selekce vězňů v Osvětimi.²⁰¹

Milena na podzim 1942 prodělala ledvinový záchvat, který se opakoval ani ne po roce. V Ravensbrücku Milena oslavila 10. 8. 1943 své 47. narozeniny v prudkých bolestech, které byly způsobeny těžkým revmatismem a opakovaným zánětem ledvin.

Do této doby spadá i poslední pokus o Mileninův záchranu. Joachim von Zedtwitz navázal spojení s Mileniným otcem a skrze berlínského advokáta, který měl kontakty na gestapo, obstaral Mileninu akta z jejího pobytu na psychiatrii na Veleslavíně z roku 1917 a pod záminkou duševní choroby se snažil dosáhnout jejího propuštění. Advokátní kancelář v Berlíně ale vyhořela a v jejích troskách zahynula i poslední možnost získat svobodu.²⁰²

Na podzim roku 1943 se Mileninův stav rapidně zhoršil – prodělávala těžký zánět močových cest a ledvin. Její ošetřující lékařkou se po Vánocích 1943 stala Zdeňka Nedvědová-Nejedlá, která přišla s transportem z Osvětimi do Ravensbrücku 19. 8. 1943 a začala zde pracovat jako vězeňská lékařka.

Na jaře 1944 byl Mileninův zdravotní stav kritický – doktor Treite jí koncem dubna 1944 vyjmul nemocnou ledvinu, ale zachváčena byla už i druhá ledvina. Na

¹⁹⁹ Viz *Ravensbrück*, s. 113.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 119.

²⁰¹ Tamtéž, s. 121.

²⁰² Viz A. WAGNEROVÁ, *Milena Jesenská*, s. 180.

následky neodborně provedené transfúze zemřela Milena 17. 5. 1944 ve věku nedožitých 48 let.²⁰³

V březnu 1945 byly provedena poslední selekce a poprava. Přišel rozkaz, že tábor musí být vyklizen. V dubnu 1945 pak byl tábor osvobozen postupující Rudou armádou.

Za šest let zde zemřelo téměř 100 tisíc žen: hladem, vysílením, nemocemi, brutálním zacházením; mnoho bylo zabito prášky a injekcemi, jiné byly poslány na „záhadné“ transporty (do Bergen-Belsenu, ...), na místě zastřeleny nebo skončily v plynové komoře.²⁰⁴

7.3. Spravedlivá mezi národy

Zpráva o Milenině smrti vyvolala mezi přáteli v Praze hluboké dojetí a smutek. Její otec, prof. Jesenský se zhroutil a pokusil se spáchat sebevraždu – jen pomýšlení na to, co by se stalo s vnučkou, ho drželo při životě; ale i tak svou dceru přežil pouze o 3 roky.

Když Němci Milenu 11. 11. 1939 zatkli, bylo její dceři 11 let. Po smrti prof. Jesenského Jana jeho nemalé jmění brzy utratila a ocitla se v bídě. Roku 1948 poznala Egona Bondyho, přesto se roku 1949 provdala za Miloše Černého, se kterým měla čtyři děti, z nichž pravděpodobně jen tři byly jeho. Po roce se však manželství rozpadlo. Počátkem 60. let se jí narodilo páté dítě, za špatnou péči o ně ale byla v roce 1963 odsouzena a strávila dvanáct měsíců v ženské věznici v Pardubicích.

Matka a dcera sdílely i podobný životní osud: obě měly hodně lásek, obě měly literární talent (Jana je autorkou povídek *Nebyly to moje děti* a *Hrdinství je povinné*, literární reportáže o pobytu ve věznici *Otisky duší*, vzpomínkové knihy *Adresát Milena Jesenská*), obě podlehli závislosti na drogách, obě prošly vězením, obě zemřely tragicky (Jana při autonehodě 5. 1. 1981).

Milena však nebyla jedinou obětí nacistické perzekuce v rodině Jesenských – během stanného práva byli spolu se svými manželkami popraveni dva bratřenci Mileny, Jan a Jiří Jesenských, oba lékaři.²⁰⁵

²⁰³ Viz A. WAGNEROVÁ, *Milena Jesenská*, s. 181.

²⁰⁴ Viz *Ravensbrück*, s. 130.

²⁰⁵ Viz A. WAGNEROVÁ, *Milena Jesenská*, s. 182.

Jediné veřejné uznání, jehož se Mileně Jesenské a Joachimovi von Zedtwitzovi za jejich činnost v roce 1939 dostalo, je ocenění izraelského státu titulem Spravedlivá/Spravedlivý mezi národy, který Joachim von Zedtwitz převzal z rukou izraelského velvyslance Moše Jegara v Praze 4. 4. 1995. Za Milenu poctu převzal její vnuk Martin Černý.

Při této příležitosti poprvé veřejně zazněl vzkaz Milenině dceři Janě od vídeňského novináře Waltera Tschuppika, kterému Milena dopomohla v roce 1939 k útěku, v dopise Joachima von Zedtwitze z 21. 3. 1947: „A řekněte (její dceři), co se vlastně slovy nedá vyjádřit: že Milena Jesenská stojí přede mnou ve vzpomínce jako ten nejlaskavější a největší člověk, jakého jsem kdy potkal. Její nesobeckost, odvaha, rozhodnost a smělé jednání – ach, jak musela zaplatit za to, že byla mimořádným člověkem. To se ani nedá vyjádřit! Když jsem obdržel zprávu o její smrti, styděl jsem se, že jsem zachránil svůj ubohý život, a ona, tak vzácná, musela zemřít!“²⁰⁶

²⁰⁶ Viz A. WAGNEROVÁ, *Milena Jesenská*, s. 183.

ZÁVĚR

–

NEJEN „KAFKOVA MILENA“

Cílem předkládané diplomové práce bylo pokusit se vytvořit obraz překladatelky a novinářky Mileny Jesenské, který by byl zbaven mýtů a legend vážících se k její osobě, a také poukázat na její kontakty v prostředí pražské německé a později i avantgardní společnosti, stejně jako na vliv, který na ni měla vídeňská kavárenská společnost, a to především na základě korespondence a novinových článků.

Psaní – ať se jednalo o osobní i oficiální dopisy nebo novinové příspěvky – hrálo u ní po celý život důležitou roli. Bylo pro ni živým prostředkem komunikace, místem, kde mohla vyslovit svá nejtajnější přání i touhy, ale také odhalit své chyby a nedostatky.

Bylo by chybou vnímat ji pouze jako „Kafkovu Milenu“. Jejich korespondence ji sice proslavila, ale důležité je uvědomit si, že v době vzniku dopisů nebyl Kafka nijak známým spisovatelem a že právě díky jejím překladům do českého jazyka a díky Maxi Brodovi nabyl své proslulosti. Na počátku 20. let 20. století však jeho dílo oceňoval pouze úzký okruh přátel, mezi které díky svému prvnímu muži Ernstu Polakovi patřila i Milena.

Na druhou stranu v té samé době už Milena začala z Vídně, kam s manželem odešla ještě před koncem 1. světové války, posílat do předních pražských novin postřehy, které se týkaly poválečného Rakouska, každodenního života v hlavním městě bývalého mocnářství, obyčejných lidí a jejich všedních radostí i starostí. Nejprve to byla Tribuna, později Národní listy – Milenin sloupek si vydobyl u čtenářů velký ohlas a získával Mileně stále nové a nové příznivce.

Jak předtím v Praze, tak i ve Vídni se pohybovala v bohémské společnosti: v Praze budila údiv, ale i pohoršení, když jako dcera z dobré rodiny trávila většinu času po kavárnách, navíc ve společnosti německy mluvících spisovatelů židovského původu (Max Brod, Willy Haas, Johannes Urzidil, Franz Kafka, Paul Kornfeld, Oskar Baum, Otto Pick, Rudolf Fuchs, Ernst Polak, Franz Werfel aj.), kteří se ponejvíce scházeli v Arcu. Tato společnost se pak po konci 1. světové války z velké části přesunula do Vídně, zejména do kavárny Herrenhof.

Ve Vídni byla poprvé odkázaná sama na sebe – na muže se spoléhat nemohla, otec byl daleko, navíc neschvaloval její volbu životního druha, ... K osobním

problémům s manželem přibyla i těžká finanční situace. Milena se však vzchopila, a dokázala tak, že není pouze zhýčkanou dcerou odkázanou na svého otce.

Díky četným překladům a novinovým příspěvkům byla schopna postarat se o sebe sama; navíc po rozvodu s Ernstem Polakem, když se rozhodla pro návrat do Prahy, její jméno už něco znamenalo – málokdo v ní viděl Kafkovu přítelkyni, všichni ale znali její rubriku Dopisy z Vídně.

Opět většinu času trávila dlouhými procházkami ať za městem v přírodě nebo po jeho hlavní třídě, vyasedávala v kavárnách, nenechala si ujít filmovou premiéru ... Začala obnovovat stará přátelství a navazovat kontakty s českou avantgardou: v seskupení Devětsil potkala i svého druhého muže - svědkem na svatbě jí poté byl Karel Teige.

V tomto prostředí, zejména vlivem Julia Fučíka, se naplno projevila její levicová orientace – potřeba i touha pomáhat lidem, ať je to povzbuzení skrze článek nebo materiální pomoc apod. Tato potřeba se nápadněji ukázala poté, co po porodu dcery a těžkém zánětlivém onemocnění pravého kolene zůstala ochromená.

Postupné rozčarování z prvotního nadšení pracovat pro komunistickou stranu u ní vyvolal nejen stále stoupající nátlak strany na jednotnou ideologii, na podřízení všeho stranické disciplíně, ale i rozporuplné zprávy přicházející ze Sovětského svazu – šok z moskevských procesů ji donutil stranu opustit a zamyslet se nad podstatou tohoto politického systému.

Pomocnou ruku v tíživé životní situaci, ve které se nacházela v polovině 30. let (znehynění, druhý rozvod, starosti o dceru, neustálý nedostatek financí, drogová závislost), jí podal Ferdinand Peroutka – publikovat v Přítomnosti. Díky němu Milena získala zpět pocit, že může být nějak prospěšná a užitečná. Ve svých studiích, kvůli kterým strávila mnoho času na cestách po českém pohraničí, pojednávala o všedním životě v pohraničí, o stoupajícím napětí mezi zdejším obyvatelstvem, o SdP (Sudetoněmecké straně), o henleinovcích a o příčinách jejich úspěchu u obyčejných lidí, o obou československých mobilizacích, o Mnichovu, o situaci státu po zaboru pohraničí, o situaci německých a rakouských uprchlíků...

Právem jsou tyto její politické reportáže z let 1937-1939 považovány za jeden z vrcholů české žurnalistiky. Popisovanou situaci se snažila zhodnotit bez předsudků, bez iluzí, pokoušela se hledat její příčiny v minulosti blízké i vzdálenější, nastiňovala možná řešení v budoucnosti, která mnohdy vyzněla pouze jako vědomí nesplnitelného přání.

Po obsazení zbytku země odmítla odejít s pocitem, že zde může být ještě někomu prospěšná - zapojila se do vydávání ilegálního časopisu V boj, pomáhala ohroženým lidem do bezpečí za hranice. „Odměnou“ jí bylo zatčení a transport do koncentračního tábora.

Ani zde však neslevila ze svých názorů, které se týkaly kritiky Sovětského svazu, nadále se snažila být někomu nápomocná a vlévala naději i sílu do žil svých spoluvězeňkyň. Co však ovlivnit nemohla, byl její stále se zhoršující stav – zemřela po neodborně provedené transfúzi krve po odejmutí ledviny.

Můžeme se jen dohadovat, zda by ve své kritice komunismu a jeho praktik, které přirovnávala k těm nacistickým, vytrvala, kdyby přežila 2. světovou válku a dožila se politických procesů v 50. letech, které stály život mnoho jejích známých, např. Závíše Kalandru. Já se domnívám, že ano.

ŽIVOT MILENY JESENSKÉ V DATECH

1896

10. srpna narozena v Praze na Žižkově jako dcera MUDr. Jana Jesenského, profesora zubního lékařství na Karlově univerzitě, a jeho ženy Mileny, rozené Hejzlarové.

1907-1915

Žákyně prvního českého dívčího gymnázia Minerva.

Těžká nemoc matky.

1911

První dochované publikované práce ve školním časopise „Naše snahy“.

1913

V lednu smrt matky.

1915-1917

Známost s Ernstem Polakem proti vůli otce, který v červnu 1917 dceru nechal násilím odvézt do psychiatrické léčebny v Praze Veleslavíně.

1918

Sňatek s Ernstem Polakem 16. 3. a odchod do Vídně.

Účast na životě v literárních kavárnách Central a Herrenhof.

1919

V situaci všeobecné nouze po rozpadu Rakousko-Uherska začala psát články a fejetony pro české časopisy a noviny.

V říjnu první dopis Franzi Kafkovi o svolení k překladu jeho prózy.

Její první článek je otištěn v deníku Tribuna 30. 12. 1919 (článek *Vídeň*).

(Spolupráce s Tribunou a s rubrikou Módní revue trvala do konce roku 1922.)

1920

První žurnalistické úspěchy.

Počátek vztahu k Franzi Kafkovi, jehož povídky překládala do češtiny – 22. 4. překlad povídky *Topič* pro Kmen.

První dochovaný dopis Franze Kafky z Merana z dubna (korespondence trvala do roku 1923).

1921

Doznívání vztahu ke Kafkovi.

Začátek spolupráce s Národními listy, v nichž později převzala módní rubriku – 27. 9. článek *Okno*.

(Spolupráce s Národními listy trvala do roku 1929.)

Četné překlady z německé a anglické literatury.

1924

Rozchod s Ernstem Polakem a odchod z Vídně.

6. 6. vyšel v Národních listech nekrolog Franz Kafka.

1925

Rozvod s Ernstem Polakem.

S Franzem Xaverem hrabětem Schaffgotschem strávila téměř rok v Buchholzi u Drážďan u své přítelkyně Alice Rühleové-Gerstelové a jejího muže Otto Rühla, odkud pokračovala v žurnalistické a překladatelské činnosti pro pražské noviny.

Z receptů čtenářů Národních listů sestavila a vydala knihu *Mileniny recepty*.

1925-1926

Po definitivním návratu do Prahy a rozchodu s hrabětem Schaffgotschem našla, mezitím již jako známá a úspěšná žurnalistka, druhý domov v kruzích pražské umělecké avantgardy. Zde poznala také svého druhého muže, architekta Jaromíra Krejčara. Ve svém bytě pořádala pravidelné schůzky avantgardních intelektuálů.

S týmem spolupracovníků propagovala na stránkách Národních listů avantgardní ideje moderního bydlení a životního stylu.

1926

V Topičově nakladatelství začala redigovat knižnici *Žena*.

Jako první svazek byl vydán soubor Mileniných článků *Cesta k jednoduchosti*.

V roce 1926/1927 se stala členkou redakce nového ilustrovaného časopisu Pestrý týden spolu se Stašou Jílovskou, Adolfem Hoffmeisterem a V. H. Brunnerem.

Její levicová orientace však vadila vydavateli, takže byla nucena redakci po roce opustit.

1927

V edici Žena by vydán druhý svazek Mileniných článků Člověk dělá šaty.

S Adolfem Hoffmeisterem redigovala knížku o cestování Šťastnou cestu – její fejetony tvořily polovinu antologie.

1928

14. 8. narození dcery Honzy.

Těžký zánět kloubů spojený s několikaměsíčním pobytem v nemocnici vedl k ochromení pravého kolenního kloubu a znamenal předěl i v její žurnalistické kariéře.

1928/1929

Odchod z Národních listů.

Konec spolupráce s Lidovými novinami.

Orientace na levicový tisk (Svět práce, Právo lidu, Tvorba – zde do roku 1933, kdy se stala i její redaktorkou).

1930

Možný vstup do komunistické strany.

1932

Členkou redakce časopisu Žijeme.

1933

Jaromír Krejcar odjel na tři roky jako architekt do Sovětského svazu.

1934

Rozchod s Jaromírem Krejcarem.

Práce pro komunistické časopisy.

Rostoucí odpor vůči ideologickému tlaku uvnitř KSČ.

Společný byt s Evženem Klingerem se stal útočištěm emigrantů.

1936

Rozchod s komunistickou stranou.

Bez zaměstnání - později pod pseudonymy příspěvky do Práva lidu.

Počátek spolupráce s týdeníkem Přítomnost.

Po těžké nemoci vytvořen návyk na léky – dikodid.

1937-1939

V únoru 1937 se radikální kúrou zbavila závislosti na drogách.

Jako členka redakce Přítomnosti napsala řadu reportáží k aktuálním časovým problémům, především o uprchlících z Německa a situaci v pohraničí.

1939

Po obsazení zbytku Československa pomáhala ohroženým Židům, komunistům a antifašistům při útěku do zahraničí. Vedle toho působila v redakci ilegálního časopisu V boj a spolupracovala s vojenskou ilegální organizací Obrana národa při transportu letců a ohrožených osob z protektorátu do Polska. (V roce 1995 byla za tuto činnost vyznamenána izraelským památníkem holocaustu Jad Vašem jako „Spravedlivá mezi národy“).

Po zatčení Ferdinanda Peroutky na jaře vedla Přítomnost až do jejího zákazu 30. 8. 1939.

11. 11. byla zatčena gestapem a od 12. 11. vězněna na Pankráci.

1940-1944

Koncem února 1940 byla odvezena k soudu do Drážďan pro podezření z velezrady.

Po zproštění obžaloby před soudem v Drážďanech v červnu 1940 byla deportována do ženského koncentračního tábora v Ravensbrücku, kde pracovala v písařně nemocničního oddělení.

V roce 1943 se její zdravotní stav začal zhoršovat a v květnu 1944 si vynutil odnětí ledviny.

17. 5. 1944 po neodborně provedené transfuzi umřela na následky operace.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

PRAMENY

Archivní prameny

Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha

- *pozůstalost Mileny Jesenské*

M. Jesenská M. Hübnerové, 2 dopisy z r. 1913.

M. Jesenská A. Honzákové, 10 dopisů z let 1913-1915.

M. Jesenská O. Březinovi, Praha 16. srpna 1916.

M. Jesenská O. Scheinpflugové, Praha 21. ledna 1937.

M. Jesenská K. Scheinpflugovi, 3 dopisy z let 1923-1924.

M. Jesenská O. Štorchu-Marienovi, 3 dopisy z r. 1926.

M. Jesenská L. Tůmovi, Vánoce 1928.

M. Jesenská M. Ruttemu, Praha 24. dubna 1929.

- *fond Jaroslava Vondráčková*

korespondence

J. Vondráčková J. Černé, 2 dopisy z r. 1967.

M. Jesenská R. Illnerové, 1 dopis z r. 1939.

M. Jesenská K. Scheinpflugovi, opisy 4 dopisů z let 1923-1924.

M. Jesenská J. Vondráčkové, 2 dopisy z let 1928-1929.

M. Jesenská M. Kvasničkové, 1 dopis z r. 1930.

M. Jesenská M. Marešové, 1 dopis b. d.

J. Krejcar J. Černé, opis dopisu z r. 1948.

materiály k Mileně Jesenské

rukopisná vzpomínková kniha J. Vondráčkové Kolem Mileny Jesenské

M. Jesenská, Cesta k jednoduchosti, Praha 1926.

M. Jesenská, Člověk dělá šaty, Praha 1927.

fotografie M. Jesenské

některé novinové články M. Jesenské:

Kavárna, Tanec nad propastí, Život v horách, Předměstí, Případ Jiřího Kaisera, Strašidlo svého zaměstnání, V potu tváře své chléb si dobývati budeš?, Maškarní plesy a reduty, Moje přítelkyně – fotokopie článků z Tribuny 1921

Kolik stála Henleinova řeč v Karlových Varech?, Průřez tří dnů, Nad naše síly, Co zbývá z KSČ?, Jak tato doba zahrála na nervech, Česká maminka – opisy článků z Přítomnosti 1938-1939

Vydané prameny

Čapek, K., Hovory s TGM, Praha 1969.

Jähn K.- H., Kavárny & spol. Pražské literární kavárny a hospody, Praha 1990.

Kafka F., Dopisy Mileně, Praha 2001.

Vondráček V., Lékař vzpomíná, Praha 1973.

Wagnerová A., Dopisy Mileny Jesenské, Praha 1998.

Vydané dílo Mileny Jesenské

Výbory novinových článků

Alles ist Leben: Feuilletons und Reportagen 1919-1938, München 1999.

Cesta k jednoduchosti, Brno 1995.

Člověk dělá šaty, Praha 1927.

Nad naše síly. Češi, Židé a Němci 1937-1939, Olomouc 1997.

Hegnerová L. (ed.), Milena Jesenská zvenčí a zevnitř. Antologie textů Mileny Jesenské, Praha 1996.

Periodika

Tribuna 1920-1923

Módní revue (příloha Tribuny) 1922

Národní listy 1923-1928

Pestrý týden 1926-1927

Lidové noviny (Domov a společnost) 1929-1930

Tvorba 1930-1933

Žijeme 1932-1933

Svět práce 1933-1936

Světozor 1937

Stavitel 1937-1938

Přítomnost 1937-1939

V boj 1939

LITERATURA

- Birgus V., Česká fotografie 20. století, Praha 2005.
- Blümllová D. – Gilarová, Z. a kol., Čas secese: kapitoly z kulturních dějin přelomu 19. a 20. století, České Budějovice 2007.
- Blümllová D. – Jiroušek B. (edd.), Čas moderny: studie a materiály, České Budějovice 2006.
- Blümllová D. – Jiroušek B. (edd.), Čas pádu Rukopisů: studie a materiály, České Budějovice 2004.
- Blümllová D. – Rauchová J. (edd.), Čas výstavního ruchu: studie a materiály, České Budějovice 2005.
- Bosák F., Česká škola v době nacistického útlaku: příspěvek k dějinám českého školství od Mnichova do osvobození, České Budějovice 1969.
- Brandes, D., Češi pod německým protektorátem, Praha 1999.
- Brod M., Franz Kafka. Životopis, Praha 1996.
- Brtoun A., Anabase Ravensbrückých, Praha 1946.
- Buber-Neumann M., Kafkova přítelkyně Milena, Praha 1992.
- Cohen G. B., Němci v Praze 1861-1914, Praha 2000.
- Čermák, J., Franz Kafka: výmysly a mystifikace, Praha 2005.
- Černá J., Adresát Milena Jesenská, Praha 1996.
- Černá J., Moje matka Milena i Franz Kafka, Katovice 1993.
- České a československé dějiny III, Praha 1992.
- Dějiny českého výtvarného umění IV/ 1, 2, Praha 1998.
- Dějiny českého výtvarného umění V, Praha 2005.
- Doležal J., Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie, Praha 1996.
- Doležal, J., Druhá světová válka a obnova Československa, Praha 1991.
- Dvořáček P., Architektura českých zemí. Secese, Praha 2005.
- Efmertová M. C., České země v letech 1848-1918, Praha 1998.
- Galandauer J., František Ferdinand d'Este. Následník trůnu, Praha-Litomyšl 2000.
- Galandauer J., Karel I. Poslední český král, Praha-Litomyšl 1998.
- Gebhart J. – Kuklík J., Dramatické i všední dny protektorátu, Praha 1996.
- Gebhart J. – Kuklík J., Druhá republika 1938-1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě, Praha-Litomyšl 2004.

- Gebhart J. – Kuklík J., Velké dějiny zemí Koruny české XV. (1938-1945), Praha-Litomyšl 2006-2007.
- Gebhart J. – Kuklík J. – Koutek J., Na frontách tajné války, Praha 1989.
- Drosteová, M., Bauhaus. 1919-1933: reforma a avantgarda, Praha 2007.
- Hamannová B., Hitlerova Vídeň, Praha 1999.
- Hamannová B., Rudolf, korunní princ a rebel, Praha 1993.
- Herre F., Než se začalo psát 1900. V obavách ze zániku i s vírou v pokrok, Praha 1999.
- Herre F., Císař František Josef I. Jeho život – jeho doba, Praha 1998.
- Hilf R., Němci a Češi. Sousedství ve střední Evropě, jeho význam a proměny, Praha 1996.
- Hockaday M., Kafka, láska a odvaha. Život Mileny Jesenské, Praha 1999.
- Hojda Z. – Prahl R. (edd.), Český lev a rakouský orel v 19. století, Praha 1996.
- Jakubec J., Dějiny literatury české, Praha 1911.
- Janáček F. – Pekárek B., Historická zpráva o časopisu V boj, Praha 1992.
- Jindra, Z., První světová válka, Praha 1987.
- Jirásková M., Stručná zpráva o trojí volbě: Milena Jesenská, Joachim von Zedwitz a Jaroslav Nachtman v roce 1939 a v čase následujícím, Praha 1996.
- John, M., Zář 1938 I-II, Brno 1997.
- Kárník Z., České země v éře první republiky (1918-1938) I-III, Praha 2000-2003.
- Kautman, F., Franz Kafka, Praha 1996.
- Kazbunda K., Otázka česko-německá v předvečer velké války, Praha 1995.
- Keegan, J., První světová válka, Praha-Plzeň 2002.
- Keegan, J., Druhá světová válka, Praha-Plzeň, 2002.
- Klimešová M. – Pekárek B., Přehled dochovaného ilegálního tisku v českých zemích z období od 30. 9. 1938 do 14. 3. 1939, Praha 1968.
- Kořalka J., Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914, Praha 1996.
- Křen J., Dvě století střední Evropy, Praha 2005.
- Křen J., Konfliktní společenství. Češi a Němci 1780-1918, Praha 1990.
- Křen J. – Broklová E., Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20.století, Praha 1998.
- Kvaček R. - Chalupa A., Československý rok 1938, Praha 1988.
- Kvaček R. - Tomášek D., Obžalována je vláda, Praha 1999.
- Kvaček R. - Tomášek D., Causa Emil Hácha, Praha 1995.
- Kvaček R., Dějiny Československa, Praha 1990.

Kvaček R., Nad Evropou zataženo: Československo a Evropa 1933-1937, Praha 1966.

Kvapilová A., Krajíček chleba: verše z Ravensbrücku 1941-1945, Řím 1975.

Lemberg H., Porozumění. Češi – Němci – Východní Evropa 1848-1948, Praha 2000.

Lenderová M., K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století, Praha 1999.

Machovec, M., Tomáš G. Masaryk, Praha 2000.

Magris C., Habsburský mýtus v moderní rakouské literatuře, Praha-Brno 2001.

Mann G., Dějiny Německa 1919-1945, Praha 1993.

Marek J., Česká moderní kultura, Praha 1998.

Marková-Kotyková M., Mýtus Milena: Milena Jesenská jinak, Praha 1993.

Maršálek P., Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945, Praha 2002.

Maršálek P., Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945, Praha 1999.

Mlčoch J., Česká fotografie 20. století, Praha b. d.

Moldanová, D., Česká literatura období avantgardy (1918-1945), Ústí nad Labem 2002.

Moníková, L., Eseje o Kafkovi, Praha 2000.

Moravčík C. - Doležal M., Organizace a činnost okupačních orgánů zvláště justice na území Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945, Praha 1988.

Nekula M., „... v jednom poschodí vnitřní babylonské věže...“/ Jazyky Franze Kafky, Praha 2003.

Novák A. – Novák J. V., Přehledné dějiny literatury české, Brno 1995.

Novák A., Dějiny českého písemnictví, Praha 1994.

Nový, O., Česká architektonická avantgarda, Praha 1998.

Olivová V., Dějiny první republiky, Praha 2000.

Olivová V. - Kvaček R., Dějiny Československa od roku 1918 do roku 1945 IV., Praha 1967.

Pasák T., Emil Hácha (1938-1945), Praha 2007.

Pasák T., Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945, Praha 1999.

Pasák T., Pod ochranou říše, Praha 1998.

Pasák T. - Eliášová J., Heydrich do Prahy - Eliáš do vězení, Praha 2002.

Pěkný T., Historie Židů v Čechách a na Moravě, Praha 2001.

Pernes J., Pod habsburským orlem. České země a Rakousko-Uhersko na přelomu 19. a 20.století, Praha 2001.

Pokorný J., Český svět I, Praha 1997.

Ravensbrück, Praha 1963³.

Rupnik J., Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci, Praha 2002.

Schaefer C., Mayerling. Záhada smrti korunního prince Rudolfa, Praha 1999.

Schorske C. E., Vídeň na přelomu století, Brno 2000.

Sked A., Úpadek a pád habsburské říše, Praha 1995.

Staňková J. - Štursa, J. - Voděra S., Pražská architektura. Významné stavby jedenácti století, Praha 1991.

Šedivý I., Češi, české země a velká válka 1914-1918, Praha 2001.

Taylor A. J. P., Poslední století habsburské monarchie. Rakousko a Rakousko-Uhersko v letech 1809-1918, Brno 1998.

Tobolka Z. V., Badeni a Čechové, Praha 1915.

Tobolka Z. V., Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby III/2 (1891-1914), Praha 1936.

Tomášek D., Deník druhé republiky, Praha 1988.

Uchalová, E., Česká móda 1918-1939, Praha 1996.

Urban O., František Josef I., Praha 1999.

Urban O., Česká společnost 1848–1918, Praha 1982.

Veber V. – Hlavačka M. – Vorel P. a kol., Dějiny Rakouska, Praha 2002.

Voisine-Jechová H., Dějiny české literatury, Jinočany 2005.

Vondráčková J., Kolem Mileny Jesenské, Praha 1991.

Vošahlíková P., Jak se žilo za časů Františka Josefa I., Praha 1996.

Wagenbach, K., Franz Kafka, Praha 1993.

Wagnerová A., Milena Jesenská, Praha 1996.

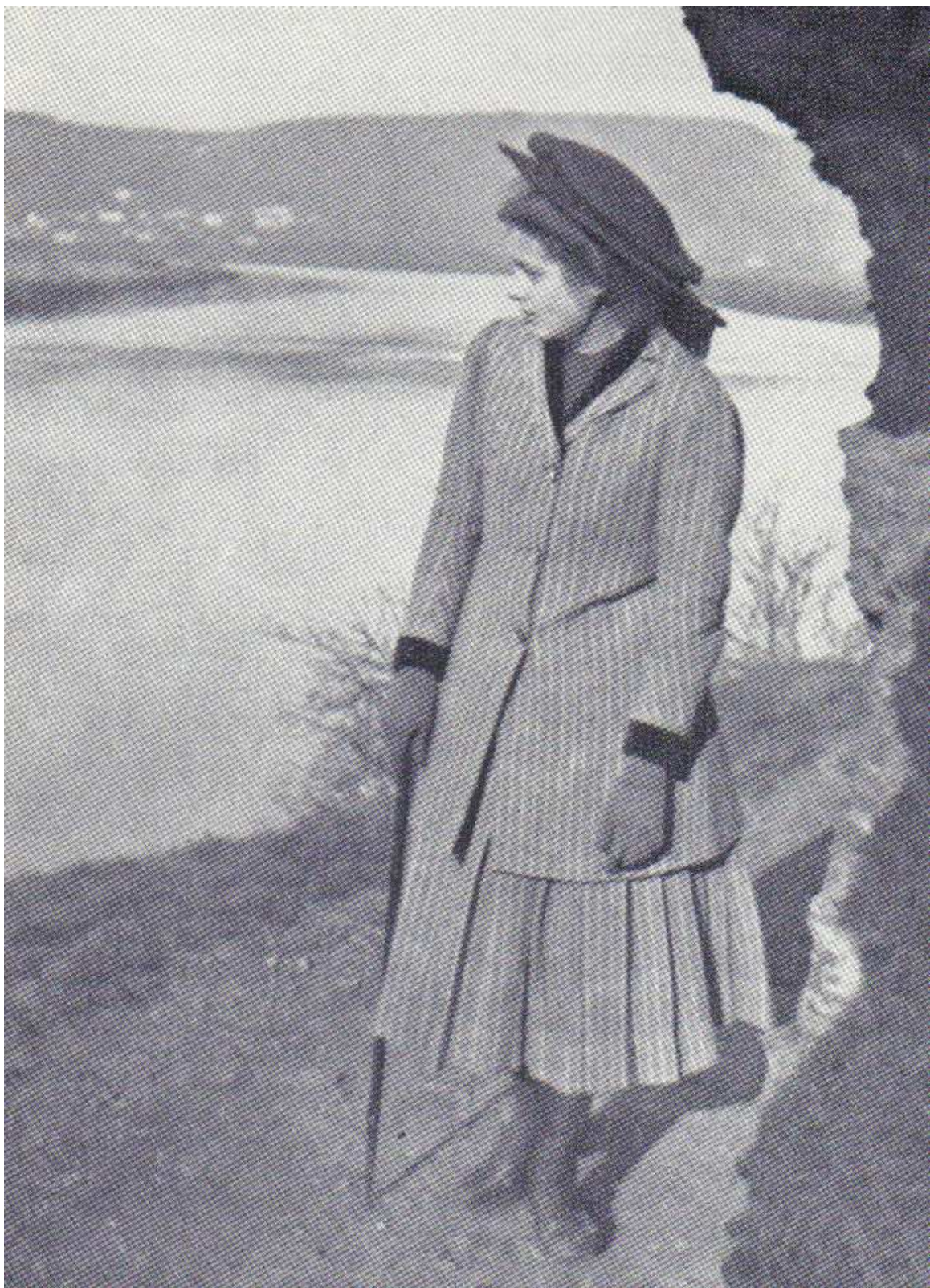
Warner, P., První světová válka, Ostrava 1997.

Werstadt J., Zápas Františka Ferdinanda o záchranu habsburské monarchie, Praha 1991.

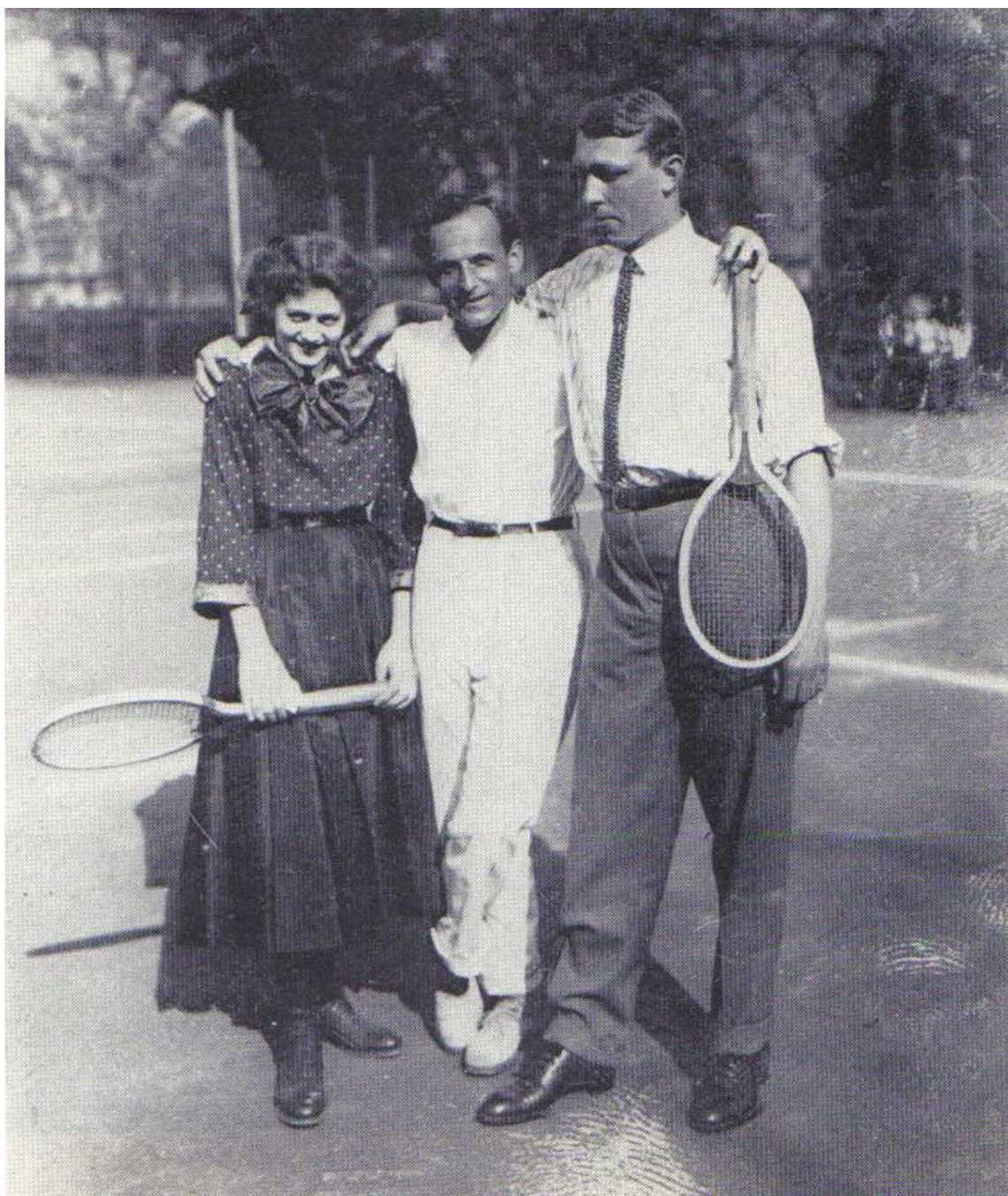
Winter, J. M., První světová válka, Praha 1995.

Wittlich P., Česká secese, Praha 1982.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

13letá Milena Jesenská na břehu Vltavy (1909)

V 15letech při hře tenisu
(1911)

V 18 letech (1914)

V 21 letech

Fotografie z občanského průkazu,
vídeňské období

Milena s hrabětem Schaffgotschem (1925)

Otto Rühle, Milena Jesenská, Staša Jílovská a hrabě Schaffgotsch
v Buchholzu u Drážďan (1925)

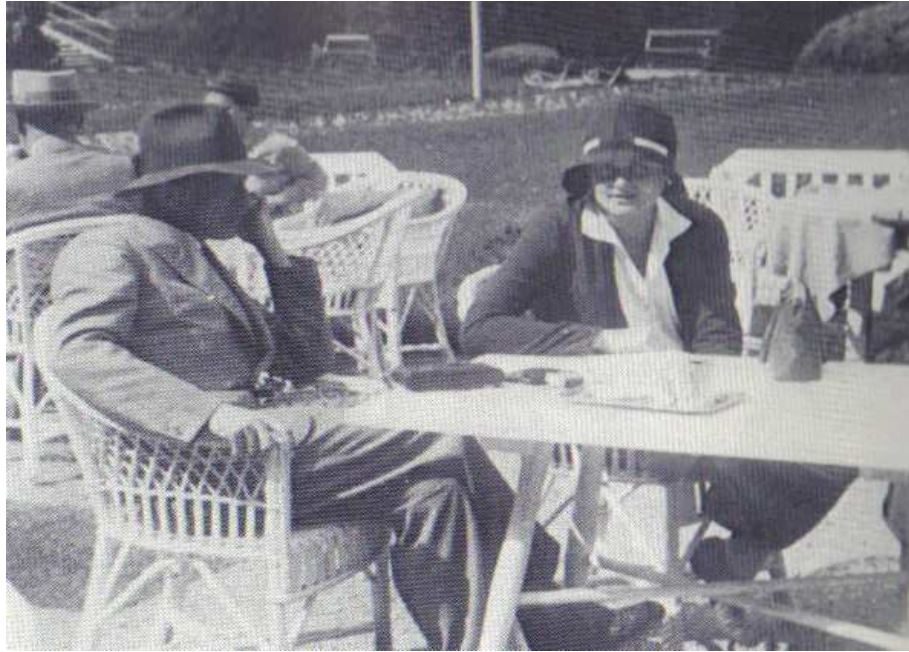
Milena a Staša Jílovská
(1927)

S Karlem Teigem a jeho ženou v polovině 20. let

Výlet na Šumavu, druhý zleva Karel Teige,
druhá zprava Milena Jesenská

Milena Jesenská v sanatoriu (1928)

S dcerou Honzou (1929)

Milena s Juliem Fučíkem
na počátku 30. let

II BM 3 Zpráva

Praha, 13. listopadu 1939

12. 11. 39 jsem byl určen k střežení Škaldova bytu v Praze Vinohradech. V průběhu dopoledne se objevilo děvče ve věku asi 11 let, že si přišla pro knihy. Předstíral jsem, že patřím k organizaci, a chtěl jsem od dívky podrobnosti. Protože se v tom nevyznala, zavolala své matce a řekla jí na mou výzvu, že p. Škalda na chvíli odešel z bytu a co vlastně má od něho přinést. Matka dítěti vysvětlila, že má vyzvednout „V boj“.

Z toho důvodu jsem zavolal žurnální službu na velitelství Státní policie a žádal o vyslání příslušníka s autem, aby mohla být zadržena redaktorka Krejcarova-Jesensky, nar. 10. 8. 96 v Praze. Po příjezdu vrchního krim. asistenta Peiserta a pomocného policisty Jagsche jsem s nimi vyhledal byt K-ové. Při vstupu do bytu jsem zastihl studenta Lumila Čivrného, naroz. 3. 8. 15 v Cirmervy Kostelci. Prý byl učitelem angličtiny dcery. Protože podle okolností byly tyto údaje nedůvěryhodné, přivezli jsme ho zároveň s K-ovou. Student Č. je asi milenec K-ové, protože se při našem příjezdu právě doholil a na dotazy přiznal, že je v bytě od předchozího večera. Proto se dá předpokládat, že ví o rejdech K-ové.

Při prohlídce bytu K-ové nebyly nalezeny žádné štvavé letáky. K-ová má cestovní psací stroj, který je dosud v bytě. Byt studenta Č., který bydlí u své matky, nebyl prohlížen.

Jaroslav Nachtmann, Hipo³⁸

(Lumil je Lumír a Cirmervy je Červený – Jaroslav asi se zprávou pospíchal.)

Zpráva o zatčení Mileny
11. 11. 1939

Ocenění izraelského památníku
Jad Vašem